

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET**

**POSLIJEDIPLOMSKI STUDIJ IZ
KAZNENOPRAVNIH ZNANOSTI**

MAGISTARSKI RAD

**ZAPOVJEDNA ODGOVORNOST U MEĐUNARODNOM I NACIONALNOM
PRAVU**

STUDENT:

Željka Burić

MENTOR:

prof. dr. sc. Ivo Josipović

Zagreb, 2008. godina

SADRŽAJ:

1. UVOD (1)
2. ZAPOVJEDNA ODGOVORNOST KROZ POVIJEST (8)
 - 2.1. ZAPOVJEDNA ODGOVORNOST DO I. SVJETSKOG RATA (8)
 - 2.2. ZAPOVJEDNA ODGOVORNOST IZMEĐU I. I II. SVJETSKOG RATA (10)
 - 2.3. ZAPOVJEDNA ODGOVORNOST DO OSNIVANJA *AD HOC* SUDOVA (11)
 - 2.4. ZAPOVJEDNA ODGOVORNOST OD OSNIVANJA MEĐUNARODNIH KAZNENIH SUDOVA (22)
3. ZAPOVJEDNA ODGOVORNOST U OBIČAJNOM MEĐUNARODNOM PRAVU (32)
4. ELEMENTI DOKTRINE ZAPOVJEDNE ODGOVORNOSTI (ODNOS PODREĐENI- NADREĐENI, ZAPOVJEDNIK) (36)
 - 4.1. ODNOS PODREĐENI-NADREĐENI (39)
 - 4.2. ZAPOVJEDNIK (47)
 - 4.3. PRINUDA KAO OPRAVDANJE ZLOČINA (57)
 - 4.4. EFEKTIVNA KONTROLA (64)
5. KAUZALNOST (66)
 - 5.1. PROPUST DA SE PODUZMU SVE NUŽNE I RAZUMNE MJERE ZA SPREČAVANJE ILI KAŽNJAVANJE (69)
6. SVIJEST O POČINJENJU DJELA (74)
 - 6.1. 'ZNAO ILI JE IMAO RAZLOGA ZNATI' ZA POČINJENE ZLOČINE (75)
 - 6.2. STVARNO ZNANJE- ZNAO IZRAVNO ILI TEMELJEM INDICIJA ZA POČINJENE ZLOČINE (83)
 - 6.3. 'IMAO JE RAZLOGA ZNATI' ZA POČINJENE ZLOČINE (85)
7. PRIMJENA DOKTRINE NA CIVILNE OSOBE (86)
 - 7.1. POJAM NADREĐENOSTI (87)
 - 7.2. PREDMET MILOŠEVIĆ (96)
8. ZAPOVJEDNA ODGOVORNOST U HRVATSKOM PRAVU (101)
9. 'ZAJEDNIČKI PLAN ILI CILJ' (121)
10. POREDBENI PRIKAZ ZAPOVJEDNE ODGOVORNOSTI (136)
11. ZAKLJUČAK (143)
12. POPIS PRILOGA (149)

1. UVOD

Zapovjedna je odgovornost institut općeg dijela kaznenog prava. Ona uređuje osobnu odgovornost pojedinca. U središte interesa ovaj je institut došao tek osnivanjem *ad hoc* sudova za bivšu Jugoslaviju i Ruandu, a posebno osnivanjem stalnog Međunarodnog kaznenog suda. Pravila međunarodnog

kaznenog prava, statuta spomenutih *ad hoc* sudova, te Rimskog statuta¹ zahtijevala su promjene nacionalnog zakonodavstva, te je time izvršen znatan utjecaj i na pravo Republike Hrvatske.

Republika Hrvatska je Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju² potpisala 29. listopada 2001. godine, a na snagu je stupio 1. veljače 2005. godine³. Njime se predviđaju opsežne mjere suradnje i on vodi Republiku Hrvatsku prema integraciji u EU. U Sporazumu su navedene konkretne pravne i političke prilagodbe koje su nužne kako bi Hrvatska postala članicom Europske unije. Jedno od područja tih prilagodbi predviđa i usklađivanje hrvatskog zakonodavstva s pravnom stečevinom. Uz tu mjeru predviđa se i politički dijalog, regionalna suradnja, četiri slobode i stvaranje područja slobodne trgovine do 2007. godine, te opsežna suradnja na svim područjima politika Zajednice.

Ustav Republike Hrvatske⁴ u članku 140. govori da međunarodni ugovori koji su sklopljeni, potvrđeni i objavljeni, a koji su na snazi, čine dio unutarnjega pravnog poretka Republike Hrvatske, a po pravnoj su snazi iznad zakona. Njihove se odredbe mogu mijenjati ili ukidati samo uz uvjete i na način koji su u njima utvrđeni, ili suglasno općim pravilima međunarodnog prava.

No, sukladno članku 2. Kaznenog zakona, kaznena djela i kaznenopravne sankcije mogu se propisivati samo zakonom te nitko ne može biti kažnjen niti se prema njemu mogu primijeniti druge kaznenopravne sankcije za djelo koje prije nego je bilo počinjeno nije bilo zakonom ili međunarodnim pravom određeno kao kazneno djelo i za koje zakonom nije bilo propisano kojom se vrstom i mjerom kazne počinitelj može kazniti. Zato je potrebna implementacija međunarodnog prava.

¹ Zakon o potvrđivanju Rimskog statuta Međunarodnog kaznenog suda, Narodne novine, Međunarodni ugovori, broj 5/01

² Zakon o potvrđivanju Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju između Republike Hrvatske i Europskih zajednica i njihovih država članica, Narodne novine, Međunarodni ugovori, broj 14/01

³ Objava o stupanju na snagu Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju između Republike Hrvatske, s jedne strane i Europskih zajednica i njihovih država članica, s druge strane, Narodne novine, Međunarodni ugovori, broj 1/05

⁴ Ustav Republike Hrvatske, Narodne novine, broj 124/00, 28/01 i 41/01- nadalje: Ustav RH.

Bavljenje zapovjednom odgovornošću kao problematikom predstavlja izazov. Cilj je ovog rada proučavanje razvoja instituta zapovjedne odgovornosti kroz povijest sve do današnjice; utvrđivanje kako se u kojoj povijesnoj epohi gledalo na njega i kojom se brzinom razvijao do oblika u kojem je mi danas promatramo. Osim navedenog, cilj je proniknuti u bit svih osnovnih elemenata zapovjedne odgovornosti.

Prikazana je praksa Međunarodnog suda za kazneni progon osoba odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na području bivše Jugoslavije od 1991. (dalje: Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju ili MKSJ).

Institut zapovjedne odgovornosti usko je vezan uz materiju kaznenog prava, a jednako tako i uz materiju humanitarnog prava. Sadržava ga i hrvatski Kazneni zakon. Nastavno na sve ovo, ovaj će rad nastojati prikazati institut zapovjedne odgovornosti, te na jednom mjestu obuhvatiti sve njegove najznačajnije odrednice.

Vijeće sigurnosti Ujedinjenih naroda 'izražavajući ozbiljnu zabrinutost zbog nastavljanja izvješća o raširenim i očitim kršenjima međunarodnog humanitarnog prava do kojih dolazi na području bivše Jugoslavije, osobito u Republici Bosni i Hercegovini, a koja uključuju izvješća o masovnim ubojstvima, brojnim organiziranim i sustavnim zatočenjima i silovanjima žena i o nastavljanju prakse 'etničkog čišćenja' uključujući i osvajanje i zadržavanje teritorija'⁵ svojom rezolucijom 827, 1993. godine osnovalo je *ad hoc* sud, Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju, a godinu kasnije, sagledavši i situaciju na području Ruande- Međunarodni kazneni sud za Ruandu.

Na razvoj sadašnjeg međunarodnog kaznenog prava svoj su utjecaj imali mnogi nacionalni kaznenopravni sustavi.

Sam pogled na nacionalno kazneno pravo većine pravnih sustava, posebno liberalnih demokratskih država, daje zaključiti da je zaštita prava

⁵ Vidi: Josipović, Ivo: Haaško implementacijsko kazneno pravo, Informator i Hrvatski pravni centar, (2000.), Zagreb, stranica 381.- nadalje: Josipović: Haaško implementacijsko kazneno pravo

okrivljenika u sudskom postupku uzdignuta na sam vrh svih prava koja se u sudskom, a posebno kaznenom postupku poštuju.

Okrivljenici imaju pravo na presumpciju nedužnosti⁶, pravo da se prema njima ne može primijeniti kazne i druge kaznenopravne sankcije za djelo koje prije nego je bilo počinjeno nije bilo zakonom ili međunarodnim pravom određeno kao kazneno djelo i za koje zakonom nije bilo propisano kojom se vrstom i mjerom kazne počinitelj može kazniti⁷ (načelo zakonitosti), a nitko ne može biti kažnjen niti se prema njemu može primijeniti druga kaznenopravna sankcija ako nije kriv za počinjeno djelo⁸ (načelo krivnje).

Primjena pravila međunarodnog kaznenog prava i njegovih instituta nailazila je tijekom povijesti, a nailazi i danas, na dvojbe. Jednu od zapaženijih uloga u tomu imaju zasigurno instituti zapovjedne odgovornosti i udruženog zločinačkog pothvata.

Doktrina zapovjedne odgovornosti na međunarodnopravnu je scenu u obliku kakav je danas stupila nakon II. svjetskog rata. Tužitelji u procesima u Nuernbergu i Tokiju rekli su da je svaki vojni zapovjednik odgovoran za djela svojih podređenih. To ne uključuje samo odgovornost za izravne zapovijedi nadređene osobe (na primjer, za strijeljanje civila) već i za nepoduzimanje nužnih mjera kako bi se sva počinjenja takvih djela spriječila, odnosno, ako su već počinjena, kako bi se njihovi počinitelji kaznili od strane nadređenih.

Tijekom vremena doktrina je proširena i na druge osobe, ne samo vojne, pa su odgovornima postali i civilni vođe u državi u trenutku kad su i oni imali kontrolu nad podređenima.

⁶ O tome Ustav RH, članak 28; Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, članak 14; Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, članak 6.

⁷ O tome Kazneni zakon Republike Hrvatske, Narodne novine 110/97, 27/98, 129/00, 51/01, 111/03, 105/04, 71/06, 110/07, članak 2- nadalje: Kazneni zakon RH

⁸ O tome Kazneni zakon RH, članak 4

Ističe se⁹ da 'zapovjedna odgovornost nije objektivna jer počiva na načelu krivnje, ali se kao mogući oblik krivnje za nju ne javlja samo namjera nego i nehaj ako je zapovjednik 'imao razloga znati' (*had reason to know*) za ponašanje svojih podređenih, tj. kada je raspolagao obavijestima po kojima je morao znati za njihova kaznena djela.'

Samo shvaćanje zapovjedne odgovornosti, jednako kao i udruženog zločinačkog pothvata, razvija se donošenjem novih propisa na području međunarodnog prava, ali i u nacionalnom pravu svake države, implementacijom međunarodnih pravnih pravila u domaće pravo. Ne smije se zaboraviti ni sudsku praksu u pojedinim državama svijeta, kao i praksu Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju i Međunarodnog kaznenog suda za Ruandu, uzevši u obzir da je 'uloga judikature u kreiranju prava mnogo značajnija u anglosaksonskom pravnom sistemu nego u onome kontinentalne Europe.'¹⁰

Svojim nastojanjem da se uključi u proces ulaska u Europsku uniju, Republika Hrvatska trebala je prilagoditi svoje zakonodavstvo. Uz ostalo i s tim ciljem, Zakonom o izmjenama i dopunama Kaznenog zakona Republike Hrvatske¹¹ iz 2004. godine, u hrvatski kaznenopravni sustav je i formalno uvedena zapovjedna odgovornost, te je regulirana člankom 167.a¹².

Kazneni zakon predviđa kaznu zatvora od jedne do osam godina kojom će se kazniti osobe koje su morale znati da se podređeni spremaju počinuti jedno ili više kaznenih djela iz članka 156. – 167. Zakona, pa zbog propuštanja dužnog

⁹ O tome: Krapac, D.: Zapovjedna odgovornost i zajednički zločinački pothvat kao institucije izvedene osobne kaznene odgovornosti za kolektivna međunarodna kaznena djela: analitički pogled na praksu Međunarodnog kaznenog suda za bivšu SFRJ, Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 498, str. 182

¹⁰ O tome: Zlatarić, Bogdan: Međunarodno krivično pravo, Informator (1979.), Zagreb, stranica 56.

¹¹ Zakon o izmjenama i dopunama Kaznenog zakona, Narodne novine 105/04.

¹² Sukladno njemu, za kaznena djela iz članka 156. – 167. Kaznenog zakona kaznit će se kao počinitelji vojni zapovjednik ili druga osoba koja stvarno djeluje kao vojni zapovjednik ili nadređena civilna osoba ili druga osoba koja u civilnoj organizaciji ima stvarnu vlast zapovijedanja ili nadzora, ako su znali da podređeni čine ta kaznena djela ili se spremaju počinuti ih, a nisu poduzeli sve razborite mjere kako bi ih u tome spriječili¹².

nadzora nisu poduzele sve razborite mjere kojima bi se spriječilo počinjenje tih kaznenih djela¹³.

Uz navedenu kaznu zatvora predviđena je i kazna zatvora od jedne do pet godina kojom će se kazniti osobe koje ne proslijede predmet nadležnim vlastima u cilju provođenja istrage i kaznenog progona nad neposrednim počiniteljima¹⁴.

Kao što je i iz samog prikaza zakonskog članka vidljivo, zapovjedna se odgovornost primjenjuje na kaznena djela iz članka 156. – 167. Kaznenog zakona¹⁵. Spomenutim izmjenama Kaznenog zakona, Republika Hrvatska je prihvatila zapovjednu odgovornost u užem smislu, jer je člankom 167a određena kaznena odgovornost osobe za djela koja počinje osobe kojima je ta osoba nadređena. Tu nije riječ o djelima u kojima je samostalno sudjelovala ta nadređena osoba (kao počinitelj, supočinitelj ili pomagatelj).

Međunarodno pravo, posebno statuti *ad hoc* sudova za bivšu Jugoslaviju i Ruandu, jednako kao i Statut stalnog Međunarodnog kaznenoga suda, na zapovjednu odgovornost gledaju šire. Zapovjednu odgovornost, kako ju je odredila Republika Hrvatska u svom Kaznenom zakonu, navedeni statuti sadržavaju tek u jednom stavku članka u kojem se govori o individualnoj odgovornosti. Tako, na primjer, u članku 7, stavku 3 Statuta MKSJ, izriekom stoji da činjenica da je koje od djela iz članaka 2.-5. toga Statuta počinjeno od podređene osobe, ne oslobađa njegova nadređenog kaznene odgovornosti ako je taj nadređeni znao, ili je morao znati, da se podređeni sprema počiniti takvo djelo ili ga je već počinio, a nadređeni je propustio poduzeti potrebne i razumne mjere radi sprečavanja takvog djela ili kažnjavanja počinitelja.¹⁶ No međunarodno

¹³ O tome: Kazneni zakon RH, članak 167a, stavak 2

¹⁴ O tome: Kazneni zakon, članak 167a, stavak 3

¹⁵ Radi se dijelu kaznenih djela iz Glave trinaeste Kaznenog zakona Republike Hrvatske (Kaznena djela protiv vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom) i to o kaznenom djelu genocida, agresivnog rata, zločina protiv čovječnosti, ratnog zločina protiv civilnog pučanstva, ratnog zločina protiv ranjenika i bolesnika, ratnog zločina protiv ratnih zarobljenika, protupravnog ubijanja i ranjavanja neprijatelja, protupravnog oduzimanja stvari od ubijenih i ranjenih na bojištu, kaznenom djelu nedozvoljenih sredstava borbe, povredi pregovarača, grubom postupanju sa ranjenicima, bolesnicima i ratnim zarobljenicima, neopravdanoj odgodi povratka ratnih zarobljenika i uništavanju kulturnih dobara i objekata u kojima se nalaze kulturna dobra.

¹⁶ O tome: Josipović: Haaško implementacijsko kazneno pravo, stranica 390. i 391.

pravo zapovjednom odgovornošću smatra odgovornost i za neposredno počinjenje kao i za sudioništvo. Dokaz tomu je odredba članka 1. stavka 1. Statuta Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju koja navodi da je osoba koja je planirala, poticala, naredila, počinila ili na drugi način pomogla i sudjelovala u planiranju, pripremanju ili počinjenju zločina navedenog u člancima 2. do 5. Statuta, osobno odgovorna za zločin.¹⁷

Isto se tako i kasnije doneseni Rimski statut nadovezuje na svoje preteče, statute Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju i Međunarodnog kaznenog suda za Ruandu, te u svom članku 25. stavku 3., pod naslovom Individualna kaznena odgovornost, propisuje da je osoba kazneno odgovorna i podložna kažnjavanju za kazneno djelo iz nadležnosti Suda ako takvo kazneno djelo počini sama, u sudioništvu s drugom osobom ili putem druge osobe, bez obzira je li ta druga osoba sama kazneno odgovorna, te ako naredi, nagovori ili potakne počinjenje takvog kaznenog djela koje potom i bude počinjeno ili pokušano¹⁸.

Tu se nadovezuje i članak 28 koji glasi: 'Pored drugih osnova kaznene odgovornosti propisanih ovim Statutom, za kaznena djela iz nadležnosti Suda: vojni zapovjednik ili osoba koja stvarno djeluje kao vojni zapovjednik kazneno odgovara za djela iz nadležnosti Suda koja su počinile snage pod njegovim/njezinim stvarnim zapovjedništvom i nadzorom ili stvarnom vlašću i nadzorom ako je propustio/la ispravno obavljati nadzor nad tim snagama kada: taj vojni zapovjednik ili osoba zna, ili na temelju okolnosti u to vrijeme, mora znati da te snage čine ili da se spremaju počiniti takva kaznena djela; taj vojni zapovjednik ili osoba propusti poduzeti sve nužne i razborite mjere u njegovoj/njezinoj moći kako bi spriječio ili suzbio počinjenje takvih kaznenih djela ili ne proslijedi stvar nadležnim vlastima u cilju provođenja istrage i kaznenog progona.'¹⁹Kombinacijom ovih članaka Statut Međunarodnog kaznenog suda

¹⁷ O tome: Josipović: Haaško implementacijsko kazneno pravo- Statut MKSJ-a

¹⁸ O tome: Josipović i dr.: Stalni Međunarodni kazneni sud, Narodne novine i Hrvatski pravni centar, (2001), Zagreb, stranica 227.- nadalje: Josipović i dr.: Stalni Međunarodni kazneni sud

¹⁹ O tome: Josipović i dr.: Stalni Međunarodni kazneni sud, stranica 230.

predviđa odgovornost zapovjednika i za neposredno počinjenje kaznenih djela iz nadležnosti Suda, kao i za poticanje, ali i nečinjenje. Time je pojam zapovjedne odgovornosti određen mnogo šire no što je to u slučaju zakonodavstava mnogih europskih zemalja, među kojima u Republika Hrvatska, jer Kazneni zakon predviđa 'oblik odgovornosti za nečinjenje'²⁰

Smatra se²¹ da se neizravni oblik zapovjedne odgovornosti 'opravdava time da su u oružanim sukobima zapovjednici ti koji izdaju naloge podređenima pa su dužni nadzirati njihovo izvršavanje, a u slučaju neposluha primijeniti stegovne i druge mjere; propuste li tu dužnost, izlažu se i sami odgovornosti. Primjenjuje se i na nemeđunarodne oružane sukobe.'

Uzimajući u obzir potvrđenu presudu u predmetu Delalić od 16. XI. 1998., razlikuju se²² tri sastavnice pojma neizravne odgovornosti:

1. funkcionalna- 'položaj nadređene osobe i postojanje hijerarhijskog odnosa s podređenima'²³
2. kognitivna- 'znanje nadređenog da podređeni pripremaju ili čine zlodjela'²⁴
3. operativna- 'nadređeni je propustio poduzeti nužne i razumne mjere da spriječi zlodjela ili da se njihovi počinitelji kazne'²⁵

Uzevši u obzir izrečeno, iznosi se da 'se koncepcije Rimskog statuta i hrvatskog Kaznenog zakona o zapovjednoj odgovornosti u znatnoj mjeri razilaze,

²⁰ O tome: Josipović i dr.: Stalni Međunarodni kazneni sud, stranica 110.

²¹ O tome: Novoselec, P.: Zapovjedna odgovornost u međunarodnom i hrvatskom kaznenom pravu, Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 498 (2007), str. 234

²² O tome: Krapac, D.: Zapovjedna odgovornost i zajednički zločinački pothvat kao institucije izvedene osobne kaznene odgovornosti za kolektivna međunarodna kaznena djela: analitički pogled na praksu Međunarodnog kaznenog suda za bivšu SFRJ, Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 498, str. 175

²³ Ibid.

²⁴ Ibid.

²⁵ Ibid.

što može biti jedan od razloga da Sud ne prihvati odluke hrvatskih sudova u kojima će biti zaniijekana zapovjedna odgovornost.²⁶⁻

Je li to jedini 'kamen spoticanja' ovog instituta ili postoje još neki, vidjet će se iz ovog rada.

2. ZAPOVJEDNA ODGOVORNOST KROZ

POVIJEST

2.1. ZAPOVJEDNA ODGOVORNOST

DO I. SVJETSKOG RATA

Korijeni zapovjedne odgovornosti sežu u razdoblje oko 500. godine prije Krista. Tada je Sun Tzu u svom djelu Ping Fa²⁷ (Umjetnost rata) pisao o dužnosti zapovjednika da osiguraju ponašanje svojih podređenih u ratu u skladu s humanim načelima.

Potom 1439. godine francuski kralj Charles VII²⁸ donosi Red Orleansa koji je predvidio odgovornost zapovjednika za sve nepravne radnje njihovih podređenih. Nepunih 200 godina kasnije švedski kralj Gustav Adolf²⁹ naredio je da ni jedan kapetan ili bilo koja osoba višeg položaja u vojsci ne smije zapovijediti svojim vojnicima da učine nešto što bi bilo suprotno pravu, jer tko to učini bit će kažnjen sukladno volji sudaca.

²⁶ Tako Petar Novoselec u Josipović i dr.: Stalni Međunarodni kazneni sud, stranica 111.

²⁷ O tome: Josipović i dr.: Stalni Međunarodni kazneni sud, stranica 13. i Hendin, Stuart F.: Command Responsibility and Superior Orders in Twentieth Century-A Century of Evolution, Murdoch University Electronic Journal of Law, Volume 10, Number 1 (March 2003), poglavlje 5- nadalje: Hendin

²⁸ O tome: Hendin, poglavlje 6

²⁹ O tome: Hendin, poglavlje 7

Jednim od prvih suđenja za ratne zločine smatra se proces Peteru von Hagenbachu³⁰ 1474. godine. Taj Vojvoda od Burgundije (vladao je od 1433. do 1477. godine), svojim je neprijateljima bio poznatiji kao Charles strašni. Tijekom svoje vladavine, nastojao je Gornjoj Rajni pripojiti grad Breisach.

U namjeri da to učini služio se najgorim mogućim načinima.

Ubojstva, silovanja, konfiskacija imovine i drugi grozni čini postali su dio njegova svakodnevnog postupanja s ljudima. Svi su ti nasilni čini bili činjeni i stanovnicima okolnih teritorija, uključujući i švicarske trgovce na njihovu putu na frankfurtski sajam. Vidjevši to, velika koalicija zemalja, koju su činile Austrija, Francuska, Bern i gradovi i sela Gornje Rajne, stali su na kraj takvom ponašanju vladara kojem nije bila dovoljna titula vojvode već se, kao što se vidjelo, nadao da će se okruniti kraljevskom krunom. Osuđen je na smrt.

Bilo je to prvo spominjanje instituta dužnosti zapovjednika da djeluje u skladu s pravom od strane jednog *ad hoc* suda. Hagenbach je osuđen jer 'je znao da ima dužnost spriječiti te zločine'. Sud se ipak nije u potpunosti tijekom procesa oslanjao na zapovjednu odgovornost.

1775. godine Kongres države Massachusetts³¹ prihvatio je odredbu prema kojoj je, među ostalim, svaki zapovjednik dužan brinuti o redu unutar postrojbi koje su mu podređene, te se brinuti kako ne bi došlo bilo do kakva zlostavljanja ili nereda koje bi počinio ma koji vojnik pod njegovim zapovjedništvom. Načelo zapovjedne odgovornosti dalje se razvijalo tijekom američkog Građanskog rata. Članak 71 Glavnog reda broj 100 ili 'Upute za vladajuće u vojsci na terenu' (poznatiji kao Lieber Code³²), odredio je zapovjednu odgovornost zapovjednika za naređivanje ili ohrabrivanje podređenih vojnika da ubiju ili rane već ionako onespobijene neprijateljske vojnike. Iako je pobrojao sve dužnosti zapovjednika on nije sadržavao i kazne za prekršitelje odredbi.

³⁰ Suđenje se spominje u: Josipović i dr: Stalni Međunarodni kazneni sud, stranica 16

³¹ O tome: Hendin, poglavlje 8

³² O tome: Hendin, poglavlje 10

Prvi pokušaj kodificiranja pravila koja su određivala zapovjednu odgovornost na međunarodnom planu bio je trenutak donošenja Haških konvencija 1907. godine³³. Te je godine doneseno više konvencija i to: Konvencija o zakonima i običajima rata na kopnu (IV Haška konvencija iz 1907); Konvencija o pravima i dužnostima neutralnih vlasti i osoba u slučaju rata na kopnu (V Haška konvencija iz 1907); Konvencija o statusu neprijateljskih trgovačkih brodova u početku neprijateljstava (VI Haška konvencija iz 1907); Konvencija o pretvaranju trgovačkih brodova u ratne brodove (VII Haška konvencija iz 1907) Konvencija o bombardiranju od strane pomorskih snaga u vrijeme rata (IX Haška konvencija iz 1907); Konvencija o određenim ograničenjima vršenja uzapćenja u pomorskom ratu (XI Haška konvencija iz 1907) te Konvencija o pravima i dužnostima neutralnih država u ratu na moru (XIII Haška konvencija iz 1907)³⁴.

Članak 1. Pravilnika o zakonima i običajima rata na kopnu, koji je prilog uz Konvenciju o zakonima i običajima rata na kopnu (IV Haška konvencija iz 1907) propisuje da se ratni zakoni s pravima i dužnostima primjenjuju na formacije koje ispunjavaju uvjete da imaju na čelu osobu odgovornu za podčinjene, dakle zapovjednika, da imaju stalan znak za raspoznavanje koji se može razlikovati iz daljine, da otvoreno nose oružje, te da se pri svojim ratnim operacijama pridržavaju zakona i običaja ratovanja.

Članak 3. IV. Haške konvencije iz 1907. godine navodi da je država odgovorna za kršenje haških pravila od strane bilo kojeg njezinog subjekta. Šef države, ministri i viši časnici odgovaraju za agresiju i djela domaćih vojnih snaga. Ne govori se ništa o osobnoj odgovornosti, a zapovjednik odgovara ako kroz strukturu zapovjednog lanca provodi naredbe nadređenih mu osoba, a zna da takvo ponašanje rezultira kršenjem pravila o oružanom sukobu. Nadalje, prema članku 3. smatra ga se odgovornim i ako namjerno ili nepažnjom zanemari

³³ O tome: Hendin, poglavlje 13

³⁴ O tome: Andrassy, J. : Međunarodno pravo 1, reprint prvog izdanja, Zagreb, 1998. godina, str 31

informaciju koju je dobio, a koja je u vezi s djelima koja su počinjena pod njegovim zapovjedništvom.

2.2. ZAPOVJEDNA ODGOVORNOST IZMEĐU I. I II. SVJETSKOG RATA

Trebalo bi zaključiti da su svi ti slučajevi više ili manje spretnog formuliranja zapovjedne odgovornosti odredili njezin napredak u kasnijim fazama razvoja. Teorija zapovjedne odgovornosti prepoznata je nakon Prvog svjetskog rata. Tada naime počinju suđenja za ratne zločine koji su počinjeni tijekom tog rata. Jedan od njih je i predmet Müller.

Kapetan Müller³⁵ bio je njemački vojnik, zapovjednik ratnog logora u Francuskoj koji je uglavnom zatvarao engleske ratne zarobljenike. Tim je logorom zapovjedao u prvoj polovini 1918. godine, i to u periodu od otprilike dva do tri mjeseca. Sam je zatvor bio smješten u močvari i taj je položaj znatno utjecao i na zdravlje zatočenika. Müller je optužen za svjesno zanemarivanje i nepropisno kažnjavanje zatočenika i za zlostavljanje zatočenika. Za sva ova djela Müller je po zapovjednoj odgovornosti osuđen na šest mjeseci zatvora.

2.3. ZAPOVJEDNA ODGOVORNOST DO OSNIVANJA AD HOC SUDOVA

Početakom 1942. godine osnovana je posebna komisija za ratne zločine (The United Nations War Crimes Commission).³⁶ Komisija je sastavljena od članova koji su bili predstavnici sedamnaest nacija, a njihov su veći dio bili vladari u egzilu. Svrha je ovog tijela bila provesti istrage i pronaći sve dokaze

³⁵ O tome: Hendin, poglavlje 34 do 37

³⁶ O tome: Hendin, poglavlje 38 do 40

počinjenja ratnih zločina. Upravo je to bio početak i prvi korak u ustanovljavanju Međunarodnog vojnog suda u Nuernbergu i Tokiju.

Komisija je svojim radom svima jasno dala do znanja da podređeni ne mogu izbjeći odgovornosti za počinjenje ratnih zločina samo zato jer su slušali i poštivali zapovjedi nadređenih im osoba.

Tijekom svog rada Komisija je skupila više od osam tisuća dokumenata koji su sadržavali obavijesti za više od 24 tisuće osoba koje bi mogle biti pozvane na odgovornost. Iako su sve činjenice ukazivale da će Komisija imati i formalnu ulogu u suđenjima u Nuernbergu i Tokiju, to se nije dogodilo.

Doktrina zapovjedne odgovornosti u svojoj je modernoj formi prvi put jasno izražena u slučajevima ratnih zločina za koje se sudilo nakon II. svjetskog rata. Ni Povelja Nuernberškog, a ni Tokijskog suda, nisu omogućile procesuiranje zapovjednika koji nisu spriječili ili kaznili djela svojih podređenih. Povelja je samo predviđjela odgovornost zapovjednika za njihovo sudjelovanje kao konspiratora, vođa ili kao suučesnika. Tijekom samih suđenja za ratne zločine razvijena je doktrina zapovjedne odgovornosti.

Ukratko će biti prikazana suđenja glavnim vođama Trećeg Reicha u Nuernbergu.

Zapovjednu je odgovornost spomenula optužnica u točki 2. U njoj stoji da su optuženici: 'planirali, pripremali, inicirali i vodili agresorski rat, protivan svim dopuštenim konvencijama, sporazumima..'

Sama je obrana tih optuženika tijekom procesa temeljena na sistemu zapovjedne odgovornosti jer je isticano da su se kao obični vojnici pokoravali volji pretpostavljenih. Dakle, hijerarhija u svakoj vojsci postoji. Ovi su je optuženici priznavali, ali samo u mjeri u kojoj im je ona mogla koristiti. No kad su sva nedjela izašla na vidjelo, njihov nadređeni, čije su naredbe primali i izvršavali, više nije bio među živima. Adolfu Hitleru se nije moglo suditi. Göring i ostali optuženici nisu se željeli ni sjetiti svih onih koji su bili njima podređeni u toj strogoj hijerarhijskoj strukturi. Nisu se željeli sjetiti onih koji su ih se cijelog rata bojali i koji su izvršavali njihove zapovijedi. Onih za čija su djela po zapovjednoj odgovornosti bili optuženi, a potom i osuđeni.

Proces je trajao od 20. rujna 1945³⁷. do 1. listopada 1946. godine protiv prvaka Hitlerovog Trećeg Reicha. Međunarodni je vojni sud (osnovan Londonskim sporazumom³⁸ između Velike Britanije, Francuske, SAD i SSSR) 8. kolovoza 1945. godine ocijenio da se radi o trima vrstama zločina – ratnim zločinima, zločinima protiv čovječnosti i zločinima protiv mira. Iz prikaza funkcija³⁹ nekih optuženika vidjet će se da se radilo o suđenju po zapovjednoj odgovornosti.

Hermann Wilhelm Göring bio je 1932. godine izabran za predsjednika Reichstaga. Ujedno je kao pruski premijer i ministar vanjskih poslova kontrolirao policiju. Osnovao je Gestapo i prve koncentracijske logore u koje je slao protivnike režima. Bio je osoba odgovorna za koncentracijske logore, upućen u ubijanje protivnika, te raspirivanje skandala kako bi se riješio generala koji su mu eventualno smetali u izvršenju djela koja su dovodila do ostvarenja njegovih ideala. Izgradio je zračne snage – Luftwaffe. Sudionik je grupa koje su najviše pljačkale Židove. Osim toga optužnica ga je teretila i za masakr u Katynskoj šumi⁴⁰. Optužen je dakle i za ubojstva 925 poljskih oficira u šumi nedaleko od Smolenska. Ruski je tužitelj zahtijevao da se broj povisi na 11 tisuća.

Rudolf Hess bio je 'desna ruka' i Hitlera i Göringa. Göringu je 1934. godine pomogao u likvidaciji Röhma, vođe odreda SA. Uz Hitlera, Gurtnera i

³⁷ Optužnice protiv 21 nacista su podignute 18.10.1945.godine, a trideset su dana imali za pripremu obrane.

³⁸ ' O suđenju ratnim zločincima raspravljali su u Londonu francuski, engleski i američki predstavnici da bi se odredio način kako će se suditi glavnim ratnim zločincima, ili onima za koje se mjesto njihova zločina ne može odrediti. Na konferenciji u Potsdamu (17.7.- 2.8.1945.) vlade Sjedinjenih Država, Sovjetskog Saveza i Velike Britanije su ponovile svoju namjeru da se zločinci kazne brzo i sigurno, te su izrazile nadu da će londonski pregovori dovesti do sporazuma. Suđenje je imalo početi što prije, a prva lista zločinaca trebala se objaviti prije 1.9.1945.'- Tako u Andrassy, stranica 336.

³⁹ O tome: Neave, Airey: Nürnberg: osobno svjedočanstvo o suđenju glavni nacističkim ratnim zločincima 1945.-1946. godine, Globus, (1980.), Zagreb- Nadalje: Neave

⁴⁰ Nacistička je Njemačka napala Poljsku 1. rujna 1939., a Sovjeti su u okupaciju te zemlje krenuli 17 dana nakon toga u skladu sa potpisanim paktom Ribbentrop-Molotov po kom je Crvena armija zauzela istočni dio Poljske. Sovjetska je policija odvela i pogubila oko 14500 poljskih časnika i 11000 civilnih zarobljenika. Nijemci su bili ti koji su otkrili prve masovne grobnice i to u travnju 1943. godine. Za njega su znali i Poljaci. No, istina nije smjela izaći na vidjelo jer su Sovjeti podnosili glavni teret u borbama protiv Hitlera. Sovjetski je Savez odgovornost za taj pokolj priznao tek pod kraj političkog vodstva Mihaila Gorbačova, u travnju 1990 godine. Prije toga su svoju umješanos u cijele slučaj čak i nijekali. Lech Wałęsa, poljski predsjednik, tek je 1992. godine od svog ruskog kolege Borisa Jeljcina dobio dokumente o tom stravičnom događaju. Potpisao ih je Staljin. (Večernji list, 27.7.2000. i Vjesnik, 29.7.2000.)

Fricha bio je supotpisnik Nuernberških zakona. U prvim je danima nacizma bio i najbliži Hitleru. Točnije, bio je treća osoba u Reichu, nakon Hitlera i Hermana Göringa. Znao je što Hitler želi postići i kojim metodama. U Drugom svjetskom ratu se istakao kao savjetnik Hitlera, i uvijek je stajao u prvim redovima sa Göringom, Himmlerom i Hitlerom na nacističkim paradama, na kojima su pokazivali svoju ogromnu vojnu i ekonomsku moć kojom je Njemačka raspolagala.

Joachim von Ribbentrop osnovao je 'Büro Ribbentrop'. Do 1936. godine Hitlerov je povjerenik za pitanja naoružanja. Nakon toga, sve do 1938. godine kad je postao ministar vanjskih poslova, Ribbentrop se koristi svojim uredom kako bi omogućio širenje nacističke politike. Potpisnik je Sovjetsko - njemačkog ugovora o nenapadanju u Moskvi 1939. godine.

Julius Streicher bio je istinski antisemit. Rušio je sinagoge i palio trgovine. Zbog njegovih su nazora Nürnbeški zakoni zabranjivali seksualne odnose između Židova i Njemaca. Za to je Streicher tražio smrtnu kaznu. Poticao je i isključenje Židova iz svih profesija i obrazovnih institucija. Bio je glavni urednik antižidovskog tjednika 'Der Stürmer' čiji je svaki broj bio posvećen njegovoj najomiljenijoj temi – seksualnim odnosima Njemaca i Židova.

Baldur von Schirach u optužnici je pročitao: 'Okrivljeni Schirach... provodio je psihološke i odgojne pripreme za rat i militarizaciju nacističkih organizacija... Dopuštao je i naređivao, te sudjelovao u zločinima protiv čovječnosti... uključujući, osobito protužidovske mjere'⁴¹.

Alfred Rosenberg imenovan je 1940. godine za komesara za očuvanje nacionalsocijalističke filozofije u stranci i u državi. Godinu dana kasnije imenovan je ministrom Reicha za okupirane teritorije na istoku. Tada su njegove jedinice na tom području skupljale umjetnine. Ukrali su oko 21.900 umjetničkih predmeta, uglavnom od Židova. Od toga je bilo 5.281 slika. Kao general SS snaga sudjelovao je u teroru na istoku, a obuzet strahom od židovstva, nije se osvrtao

⁴¹ O tome: Neave, stranica 93.

na ljudska prava. Smatrao je da je antisemitizam sastavni element obnove Njemačke.

Hjalmar Schaht jedan je od prvih poslovnih ljudi koji su se pridružili Hitleru. Do 1935. godine čvrsto je iza njega stajao, a svoje je velike sposobnosti posvetio jačanju Nationalsocijalističke stranke i podizanja njezina ugleda u očima poslovnog svijeta. Bio je financijski genij koji je omogućio nacističku zavjeru.

Najčešće je u obrani okrivljenika korištena teza da su se svi optuženi kao obični vojnici pokoravali volji svojih pretpostavljenih⁴². Time bi kazna mogla biti ublažena. No, sudac Shawcross postavio je jednako pitanje: kakvi su to bili vojnici bez želje za revoltom, ako im se to što su 'morali raditi' nije svidjelo.

Hermann Wilhelm Göring rekao je da je zapovijedi primao od Hitlera, ali da one nose njegov potpis, te da ih je on izdavao. Jedini motiv koji ga je vodio bila je velika ljubav prema domovini i narodu. Prema slobodi.

Na kraju je suđenja rekao da ni on ni Hitler nisu znali za istrebljivanje Židova. Sve su se optužbe odnosile na onoga koga više nije bilo - Hitlera. Oni niži izvršavali su samo njegova naređenja, te tako nisu imali stvarnih političkih dužnosti. Naime, Generalštab i Vrhovna komanda s Hitlerom su kovali zavjeru za pokretanje agresorskog rata. Bili su upućeni u mnoge njegove planove. Bili su optuženi i za sudjelovanje u istrebljenju Židova što su ih provodili jurišni odredi SD-a i SS-a.

Obrana je jasno svima dala do znanja da ti oficiri nisu činili definiranu grupu, da nisu sudjelovali u kovanju zavjere za vođenje agresorskog rata s Hitlerom ili u činjenju ratnih zločina, te zločina protiv čovječnosti s Gestapom i SS-om. Ti oficiri nisu bili u mogućnosti utjecati na odluke viših vođa, ako je to uopće bilo moguće. Ne bi se to ni usudili zbog straha od posljedica za sebe ili svoju obitelj. Disciplina, poslušnost i prisega vjernosti Hitleru bili su jedini zadaci i vrednote tih vojnika.

⁴² 'Vojne su osobe dužne izvršavati naređenja nadređenih koja se tiču službe, osim ako je očigledno da bi se izvršenjem naređenja učinilo krivično djelo.' Ovdje je očito zanemaren drugi dio te odredbe jer ne bi puno pridonosio obrani. Dapače, negirao bi je.

Presude su donesene 1. listopada 1946. godine.

Trojica optuženika oslobođena su optužbi. Sedmorica su bila prisiljena izdržavati kaznu zatvora, a ostali su osuđeni na smrt vješanjem.

No Herman Göring nije mogao podneti tu presudu. Zbog toga se 15. listopada u 22.45 sati, samo dva sata prije no što je trebala biti izvršena egzekucija, ubio sam, kapsulom cijanida u svojoj čeliji.

Njihova mrtva tijela prevezena su u koncentracijski logor Dachau, nedaleko Münchena, gdje su kremirana. Njihov je pepeo potajno bačen u rijeku.

Presude osuđenima na procesu u Nuernbergu⁴³

Martin Bormann (u odsutnosti)	smrt vješanjem
Karl Doenitz	10 godina zatvora
Hans Frank	smrt vješanjem
Wilhelm Frick	smrt vješanjem
Hans Fritzsche	Oslobođen
Walter Funk	doživotni zatvor
Hermann Göring	smrt vješanjem
Rudolf Hess	doživotni zatvor
Alfred Jodl	smrt vješanjem
Ernst Kaltenbrunner	smrt vješanjem
Wilhelm Keitel	smrt vješanjem
Constantin von Neurath	15 godina zatvora
Franz von Papen	Oslobođen
Erich Raeder	doživotni zatvor
Joachim von Ribbentrop	smrt vješanjem

⁴³ O tome: Neave.

Alfred Rosenberg	smrt vješanjem
Fritz Sauckel	smrt vješanjem
Hjalmar Schacht	Oslobođen
Baldur von Schirach	20 godina zatvora
Arthur Seyss-Inquart	smrt vješanjem
Albert Speer	20 godina zatvora
Julius Streicher	smrt vješanjem

Nakon II. svjetskog rata, u Moskvi je u prosincu 1945. godine osnovana i Komisija za Daleki istok⁴⁴. Sva kontrola njezina rada dana je Sjedinjenim Američkim Državama. Vodstvo komisije bilo je u Washingtonu, a grupa koja je radila na terenu (inače sastavljena od predstavnika Velike Britanije, Rusije, Kine i Sjedinjenih Američkih Država) bila je smještena u Tokiju. U travnju 1946. godine Komisija je predstavila cilj generala Mac Arthura da se osnuje tijelo, pod njegovim vodstvom, koje bi istraživalo ratne zločine, te skupljalo i analiziralo dokaze.

Jedan od predmeta koji su se po završetku II. svjetskog rata vodili za zločine počinjene u tom dijelu svijeta bilo je suđenje generalu Tomoyukiju Yamashiti.

Bilo je to suđenje koje će biti izuzetno važno u povijesti suđenja za ratne zločine po zapovjednoj odgovornosti. Bio je to prvi slučaj u II. svjetskom ratu koji je uzeo u obzir odgovornost zapovjednika za akcije njegovih trupa i razmatran je na Vrhovnom sudu SAD-a. Suci tog najvišeg suda u državi bili su podijeljeni u vezi s tim pitanjem. Većina sudaca zauzela je stajalište da je dužnost zapovjednika da kontrolira svoje trupe i da spriječi ratne zločine.

⁴⁴ O tome: Hendin, poglavlje 89 do 91

Moderni pravni standardi izgradili su doktrinu zapovjedne odgovornosti do njezina sadašnjeg oblika i pomoću slučaja generala Tomoyukia Yamashite⁴⁵.

Yamashita je proglašen odgovornim za silovanja u Manili, za smrt 150 američkih ratnih zarobljenika na otoku Palawan u prosincu 1944. godine kao i za masakriranje Filipinaca u provinciji Batangas tokom 1945. godine.

No, unatoč dokazima koji su predloženi, suci su zaključili da on nije uspio osigurati djelotvornu kontrolu nad svojim podređenima. Nije osuđen zato što je nešto počinio ili naredio ili poticao da se nešto učini već zato jer je propustio činiti.

Osuđen je 07. prosinca 1945. godine na smrt.

Iako ne postoji pravo žalbe na presude vojnog suda, Yamashitini branitelji ipak su uložili žalbu Vrhovnom sudu SAD-a. U siječnju 1946. godine, Vrhovni je sud održao ročište u vezi s njegovom žalbom, te u svojoj odluci potvrdio presudu vojnog tribunala u Manili.

Smrtna je kazna izvršena 27. veljače 1946. godine.

⁴⁵ Tomoyuki Yamashita rođen je 8. studenog 1885. godine u zabačenom selu Osugi Mura, na najmanjem od glavnih japanskih otoka - Shikoku. Završivši vojne škole, već na početku II. svjetskog rata, Yamashita je poslan u Kinu - kao zapovjednik Kvantuške armije. U ožujku 1941. Yamashita je odletio iz Tokija kako bi preuzeo zapovjedništvo. Ostao je u Manchukuou do studenog 1941. godine kada je pozvan u Tokio gdje mu je rečeno da preuzima zapovjedništvo nad 25. armijom, čije su jedinice već uvježbavale invaziju na Malaju. Zadatak mu je bio osvojiti veliku britansku pomorsku bazu Singapur. Osvojio ju je. Kada je gubitak rata već bio na vidiku, 25. rujna 1944. godine, Yamashita je primio kratku poruku s naređenjem da se smjesta javi Imperijalnom generalštabu u Tokiju. Po dolasku u Tokio biti će imenovan zapovjednikom 14. armije na Filipinima. Zadatak koji je dobio na Filipinima glasio je - uspjeti ili umrijeti. U Manilu je stigao 5. listopada i ono što je ugledao kad je stigao obeshrabrilo ga je - imao je premalo vojnika na raspolaganju. Oružja, hrane, benzina i vojne opreme bilo je nedovoljno. Komunikacije su bile loše i prepuštene na milosti nemilost filipinskim gerilcima. Ali zakon samuraja nalagao je da se vojnik nikada ne smije predati ma kako situacija bila beznadna. A Yamashita je poštovao taj zakon do posljednjeg slova. I tako je postupao sve do 14. kolovoza 1945. kad je na radiju čuo vijest da se Japan predao. Dana 2. rujna 1945. Yamashita se predao američkim trupama. Bio je optužen za zločine, posebice za smrt 57.000 ljudi, koji su bili počinjeni u razdoblju njegovog službovanja na Filipinima od 9. listopada 1944. godine pa sve do 2. rujna 1945. godine kad se predao. Sudilo mu se u Manili. Postupak je započeo 29. listopada 1945. godine. U samoj optužnici tužitelji nisu navodili da je sam Yamashita bio nazočan prilikom izvršenja zločina, no, poslao im je za rukom dokazati da je on kao vrhovni zapovjednik Filipina bio odgovoran za sve što su jedinice pod njegovim zapovjedništvom činile u vremenu dok im je on bio nadređen. Suđenje je trajalo gotovo šest tjedana. Što se suđenje više primicalo kraju bilo je jasnije da su veći dio zlih djela nad Filipincima počinile pomorske trupe raspoređene na obali, a njima je zapovijedao admiral Iwabuchi koji je imao vlastite zamisli o obrani Manile. Svi svjedoci Japanci svjedočili su da Yamashita, koji se nalazio kilometrima daleko, nikako nije mogao održavati vezu s očajnim mornarima u Manili, a posebice ne njima zapovijedati.

Upravo je procesom protiv Yamashite Vrhovni sud SAD-a 'formulirao koncept 'zapovjedne odgovornosti'⁴⁶.

Tokijski je sud ustanovio i standard prema kojemu se nadređeni može smatrati odgovornim da je imao saznanja za kaznena djela koja su počinili njegovi podređeni kao i obveze koje iz toga proizlaze.

Koki Hirota bio je japanski ministar vanjskih poslova. Sud ga je držao odgovornim da je znao da su japanski vojnici počinili zločine tijekom osvajanja Nankinga. Sud je tijekom postupka prihvatio obranu optuženika da je on sam inicirao neke istrage.

Smatra se⁴⁷ da je 'nakon suđenja u Nuernbergu i Tokiju, Opća skupština Ujedinjenih naroda 'načelo individualne kaznene odgovornosti za međunarodne zločine proglasila kao prvo u nizu sedam tzv. «nuernberških načela»'.

Nakon II. svjetskog rata rijetko se procesuiralo po načelu zapovjedne odgovornosti. Najpoznatije takvo suđenje u drugoj polovici 20. stoljeća održano je 1968. godine kad je William Calley⁴⁸ bio optužen po zapovjednoj odgovornosti za sva zlodjela koja su bila počinjena u selu My Lai⁴⁹.

Drugi optuženik za događaje u istom selu i tamošnja ubojstva mnogih civila bio je Ernest Medina⁵⁰. Jedna od osnovnih niti za koju se držalo tužiteljstvo tijekom procesa Ernestu Medini bila je zapovjedna odgovornost. Optužen je za djela koja su počinili njegovi podređeni posebno stoga jer je znao gdje su se i

⁴⁶ O tome: Jones, John R.W.D. i Powles, Stewen: Međunarodna krivična praksa, Fond za humanitarno pravo, (2005.), Beograd, stranica XX- uvod

⁴⁷ O tome: Krapac, D.: Zapovjedna odgovornost i zajednički zločinački pothvat kao institucije izvedene osobne kaznene odgovornosti za kolektivna međunarodna kaznena djela: analitički pogled na praksu Međunarodnog kaznenog suda za bivšu SFRJ, Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 498, str. 156

⁴⁸ O tome. Hendin, poglavlje 122 do 130

⁴⁹ Naime, poručnik Calley je sa svojim postrojbama ušao u selo My Lai za koje je tvrdio da je pružalo čvrst otpor. Uistinu, otpora nije bilo jer su u selu bile samo žene, starci i mala djeca. Činjenice su potvrdile da je poručnik sa svojim snagama otvorio vatru na grupu nenaoružanih civila i naredio jednom od svojih podređenih (prezimenom Meadlo) da jednako učini. Naredio je još dvojici da pucaju u civile, no, oni tu zapovjed nisu poslušali već su se na nju oglušili. William Calley je osuđen za ubojstvo mnogih nedužnih žrtava u selu My Lai.

⁵⁰ O tome: Hendin, poglavlje 131 do 135

kada su se svi ti zločini zbili. Baš je ovim riječima tužitelj u procesu Medini to tumačenje i prenio nazočnima: '... Vojni zapovjednik ima potpunu i ukupnu odgovornost za sve aktivnosti unutar svoje jedinice. On je samostalno odgovoran za sve što jedinica radi ili ne radi.'⁵¹ Kapetan Ernest Medina oslobođen je krivnje jer je zaniijekao da je dao bilo kakvu naredbu da se ubiju civili.

Tijekom daljnjeg razvoja instituta, u srpnju 1977. godine je donesen Dopunski protokol I⁵² uz Ženevsku konvenciju iz 1949. godine koji je u svojim člancima 86 i 87 dao mogućnost za kažnjavanje za počinjenje nehajem.

Odgovornost pretpostavljenih za neuspjeh sprječavanja zločina podređenih, prvi put je uspostavljena u Dodatnom protokolu I iz 1997. i Ženevskoj konvenciji 1949. godine.

Članak 87 (3) je ustanovio dužnost zapovjednika da spriječe kršenje Ženevske konvencije, i članak 86 (2) odgovornost za neuspjeh sprečavanja kršenja.

Dodatni protokol I nije eksplicitno izrekao da će se zapovjednik koji ne uspije spriječiti ili kazniti zločine počinjene od strane podređenih držati odgovornim za njihove zločine kao da ih je počinio on sam.

Članak 86 Protokola I naveo je da postoji kaznena odgovornost za djela koja počinu podređeni:- ako je znao, vezano za dani slučaj, ili je imao informacije koje su mu omogućile da zaključi, pod okolnostima koje su vladale u to vrijeme, da je podčinjeni izvršio ratni zločin, a nije poduzeo sve moguće mjere u granicama svoje moći da do toga ne dođe odnosno da to spriječi; da je znao ili je mogao po prethodno opisanim okolnostima zaključiti da će podređeni izvršiti kazneno djelo, a nije to spriječio odnosno suzbio⁵³. U članku 87. nadalje se kaže: 'visoke strane ugovornice i strane u sukobu traže od vojnih zapovjednika, u pogledu oružanih snaga pod njihovom komandom i drugih lica pod njihovom

⁵¹ O tome: Hendin, poglavlje 131

⁵² O tome: Hendin, poglavlje 136 do 141

⁵³ O tome: Bačić Franjo, Kazneno pravo, Informator, (1998.), Zagreb, stranica 143.- nadalje: Bačić

kontrolom, da spriječe i, kad je to neophodno, zaustave kršenja Konvencija i ovog protokola, i o tome obavijeste relevantne vlasti.'⁵⁴

Ovi su članci prvi pravi pokušaj da se ozakoni načelo zapovjedne odgovornosti. Oni specificiraju postojanje dužnosti svake osobe koja zapovijeda drugima u oružanom sukobu da poštuje propise. U skladu s tim, ako sazna ili ima razloga znati da su ti propisi prekršeni od strane jedinica kojima on zapovijeda, dužnost mu je da poduzme odgovarajuće mjere.

Dalji razvoj zapovjedne odgovornosti gledamo kroz procesuiranje i komisijsku istragu masakra nad palestinskim izbjeglicama što su ga počinile kršćanske 'snage' u Sabri i Shatili 1982. godine. Sljedeći korak predstavlja Kahanova komisija⁵⁵ koja je osnovana radi istraživanja ubojstava koja su počinjena u izbjegličkim kampovima, a koja je dovela i do toga da je i tadašnji izraelski ministar obrane Ariel Sharon bio podvrgnut posebnoj kritici. Držalo se da je Ariel Sharon, kao prvi čovjek obrane države, mogao znati što se u kampovima događa s civilima i da je imao obvezu te ljude zaštititi, što je propustio učiniti⁵⁶.

U vrijeme bivše SFRJ, zapovjedna je odgovornost bila dijelom vojnih pravila svih šest republika, točnije 'Propisa o primjeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ' koje je JNA usvojila 1988. (Službeni vojni list br. 7, 28. travnja 1988.).

'Zapovjednik je osobno odgovoran za kršenje ratnog prava ako zna ili je trebao znati da njegove jedinice ili podređeni namjeravaju prekršiti pravo a on nije poduzeo mjere kako bi spriječio kršenje ratnog prava. Zapovjednik koji zna da je došlo do kršenja pravila ratnog prava, i nije poduzeo mjere za kazneni progon ili kažnjavanje svojih podređenih, bit će osobno odgovoran. Vojni zapovjednik je odgovoran kao sudionik ili poticatelj ako ne poduzme mjere protiv

⁵⁴ O tome: John E. Ackerman, Eugene O' Sullivan: 'Praksa i procedura Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju', 'Miller', Sarajevo, 2002. godine, stranica 79.- nadalje: Ackerman

⁵⁵ O tome: Hendin, poglavlje 152-156

⁵⁶ O tome: Hendin, poglavlje 152-156

svojih nadređenih koji krše pravila ratnog prava i dopušta da podređene jedinice ili pojedinci nastave kršiti pravila ratnog prava⁵⁷.

U već spomenutim 'Propisima o primjeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ'⁵⁸ osobna odgovornost i odgovornost pretpostavljenog, odnosno zapovjedna odgovornost opisane su na slijedeći način:

Članak 20: 'Osobno je odgovoran za povredu pravila ratnog prava svaki pojedinac – vojna ili civilna osoba – koja izvrši tu povredu ili naredi da se ona izvrši. Nepoznavanje odredaba pravila ratnog prava ne isključuje odgovornost onih koji su te odredbe povrijedili.'

Članak 21: 'Vojni zapovjednik je osobno odgovoran za povrede pravila ratnog prava ako je znao ili je mogao znati da njemu podčinjene ili druge jedinice ili pojedinci pripremaju izvršenje takvih povreda, pa u vrijeme kada je još bilo moguće spriječiti njihovo izvršenje ne poduzme mjere da se te povrede spriječe. Osobno je odgovoran i onaj vojni zapovjednik koji zna da su povrede pravila ratnog prava izvršene, a protiv prekršioaca ne pokrene stegovni ili kazneni postupak ili, ako nije nadležan za pokretanje postupka, prekršitelja ne prijavi nadležnom vojnom zapovjedniku.'

2.4. ZAPOVJEDNA ODGOVORNOST **OD OSNIVANJA MEĐUNARODNIH KAZNENIH** **SUDOVA**

Rezolucijom 780 Vijeća sigurnosti (od 6. listopada 1992.) zatraženo je od Glavnog tajnika UN-a da osnuje Komisiju stručnjaka koja bi ispitala i analizirala informacije dostavljene u skladu s Rezolucijama 771 (iz kolovoza 1992.) i 780 (iz listopada iste godine) i dostavila Glavnom tajniku zaključke o dokazima o teškim

⁵⁷ O tome: Zapovjedna odgovornost, Hrvatski helsinški odbor za ljudska prava, (2003.), stranica 32-nadalje: Zapovjedna odgovornost, HHO

⁵⁸ O tome: 'Propisi o primjeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ' koje je JNA usvojila 1988. (Službeni vojni list br. 7, 28. travnja 1988.)

povredama Ženevskih konvencija kao i o drugim kršenjima međunarodnog humanitarnog prava, počinjenim na području bivše Jugoslavije sve od 1991. godine⁵⁹. Prvo privremeno izvješće Bassiounijeve komisije bavilo se zapovjednom odgovornošću u svojim člancima 51-53 koji navode:

'Osoba koja naredi izvršenje ratnog zločina ili zločina protiv čovječnosti jednako je kriva kao i osoba koja je počinila zločin. Ovo načelo, koje je već izraženo u Ženevskoj konvenciji iz 1949. godine, odnosi se kako na vojne zapovjednike, bez obzira pripadaju li regularnim ili neregularnim vojnim jedinicama, tako i na civilne vlasti.

Nadređeni su, štoviše, osobno odgovorni za ratni zločin ili zločin protiv čovječnosti kojeg je počinio podređeni, ako su znali ili su imali dovoljno saznanja na temelju kojih su morali znati, s obzirom na konkretne okolnosti, da je podređeni počinio ili se spremao počiniti takvo djelo, a nisu poduzeli sve moguće mjere, u okviru svojih mogućnosti, da to djelo onemoguće ili spriječe.

Vojni zapovjednici imaju posebnu obvezu, s obzirom na pripadnike vojnih postrojbi pod njihovim zapovjedništvom ili druge osobe pod njihovim nadzorom, spriječiti i, kada je to potrebno, suzbiti takva djela te o njima izvijestiti nadležna tijela vlasti.⁶⁰

Uz navedeno Komisija je zauzela stajalište da mora postojati cijeli niz indicija koje se uzimaju u obzir prilikom određivanja je li zapovjednik imao spoznaje o postupcima svojih podređenih. Među ostalim navode se: broj, vrsta, opseg i vrijeme izvršenja nezakonitih postupaka, broj i vrsta obuhvaćenih jedinica, opseg rasprostranjenosti postupaka, mjesto izvršenja i druge indicije.

Što se pak tiče naredbi pretpostavljenih, Komisija u paragrafu 54. navodi slijedeće: 'Podređeni koji je izvršio naređenje pretpostavljenog ili djelovao po nalogu vlade i time počinio ratni zločin ili zločin protiv čovječnosti mogao bi se braniti pozivajući se na naređenje pretpostavljenih, tvrdeći kako se ne može

⁵⁹ O tome: Krapac, Davor: Međunarodni sud za ratne zločine na području bivše Jugoslavije, Hrvatski pravni centar i Hrvatski helsinški odbor za ljudska prava, (1995.), str. 249- nadalje: Krapac: MKSJ

⁶⁰ O tome: Krapac: MKSJ, stranica 260.

smatrati kazneno odgovornim za djelo koje mu je naređeno da ga počini. Komisija upozorava da međunarodni ugovori koji se primjenjuju na ovo pitanje, nažalost ne kažu ništa. Komisija je dala tumačenje običajnog međunarodnog prava, osobito onog koje se navodi u Nuernberškim načelima, prema kojem činjenica da je osoba djelovala po naređenju svoje vlade ili pretpostavljenog, ne oslobađa tu osobu odgovornosti po međunarodnom pravu, uz uvjet da je ta osoba imala mogućnost slobodnog moralnog izbora.⁶¹

Rezolucijom 827⁶² Vijeća sigurnosti UN od 27. svibnja 1993. godine osnovan je 'Međunarodni tribunal za progon osoba koje su odgovorne za teške povrede međunarodnog humanitarnog prava na području bivše Jugoslavije između 1. siječnja 1991. godine i dana koje će Vijeće sigurnosti ustanoviti nakon ponovne uspostave mira'⁶³. Za područje Ruande Rezolucijom 955 Vijeća sigurnosti UN osnovan je Međunarodni kazneni sud za Ruandu.

Što se pak tiče razlike u osnivanju spomenutih sudova i onih sudova koji su osnovani nakon II. svjetskog rata, može se uočiti da je sud u Nuernbergu osnovan na poticaj država pobjednica, a Međunarodni kazneni sud osnovala je međunarodna zajednica.

Svaka je država prije pokretanja postupka pred MKSJ dužna pokrenuti postupak pred svojim nacionalnim sudom. Ako to ona ne želi - postupak će biti pokrenut pred sudom u Haagu. Zbog toga '... ne bi trebalo prihvatiti ni jedno rješenje (posebno ne ono koje se odnos na zaštitu ljudskih prava) koje ne bismo mogli prihvatiti kao načelo unutarnjeg prava.'⁶⁴

⁶¹ O tome: Krapac: MKSJ, stranica 262.

⁶² O tome: Hendin, poglavlje 184

⁶³ O tome: Krapac: MKSJ, stranica 3.

⁶⁴ O tome: Josipović, Ivo: Pravna priroda Međunarodnog kaznenog suda- glavna odrednica obveza pojedinih država prema sudu, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 1995./1. , stranica 146. – nadalje: Josipović: Pravna priroda MKS

Ističe se da je za osnivanje tog suda, među ostalim, bio važan i politički cilj - uspostava mira na području bivše SFRJ⁶⁵. Stvaranjem ovog Suda⁶⁶ došlo je do pada intenziteta i količine zločina na ovim prostorima. Osim toga, nastojalo se utjecati na unutarnjopolitički razvoj tih novih zemalja, na razvoj unutarnjih kaznenih prava, ali i kaznenog prava u međunarodnim okvirima.

Republika Hrvatska svoj je odnos prema Sudu uredila Ustavnim zakonom o suradnji Republike Hrvatske s MKSJ kojeg je donijela 1996. godine. Po njemu se prihvaća paralelna nadležnost, s tim da će se 'na obrazloženi zahtjev Međunarodnoga kaznenog suda ustupiti kazneni postupak koji se vodi pred sudovima u Republici Hrvatskoj protiv okrivljenika za kazneno djelo koje je prema Statutu Međunarodnoga kaznenog suda u njegovu djelokrugu. Rješenje o ustupanju kaznenog progona i kaznenog postupka donosi vijeće nadležnoga županijskog suda sastavljeno od tri suca. Vijeće će odbiti zahtjev za ustupanje kaznenog progona i kaznenog postupka ako se zahtjev ne odnosi na istog okrivljenika i isto kazneno djelo, ili ako je okrivljenik za to kazneno djelo već presuđen pravomoćnom presudom suda u Republici Hrvatskoj. Iznimno, kazneni postupak dovršen pravomoćnom presudom ustupit će se Međunarodnom kaznenom sudu ako se zahtjev odnosi na ponavljanje postupka pred Međunarodnim kaznenim sudom prema odredbama članka 10. stavka 2. Statuta Međunarodnoga kaznenog suda.⁶⁷

Ustavni zakon o suradnji Republike Hrvatske s Međunarodnim kaznenim sudom govori i o predaji okrivljenika, no ne spominje i predaju osumnjičenika. MKSJ-u je dano pravo da otvori, uz suglasnost Vlade Republike Hrvatske, ured na području Hrvatske, i on je otvoren u Zagrebu. Ustavni zakon daje najveću

⁶⁵ Tako Ivo Josipović na seminaru Serious violations of international humanitarian law and criminal responsibility at the ICTY (organiziralo Hrvatsko udruženje za kaznene znanosti i praksu, Zagreb, ožujak 2002.)-vlastite bilješke autorice ovog rada

⁶⁶ Vlastite bilješke autorice ovog rada

⁶⁷ Ustavni zakon o suradnji Republike Hrvatske sa Međunarodnim kaznenim sudom, Narodne novine br. 32/96, članak 9

mogućnost za suradnju Suda i Republike Hrvatske. Navode se⁶⁸ tri kategorije suradnje o kojima bi prilikom određivanja suradnje država sa Sudom trebalo voditi računa. To je u prvom redu opća suradnja, potom prihvaćanje nadležnosti Suda i njegova primata⁶⁹, te najzad pomoć u prikupljanju dokaza, uhićenju i predaji okrivljenika... No važan je i interes nacionalne sigurnosti⁷⁰. Radi se, naime, o pitanjima vojne prirode. Ali interes nacionalne sigurnosti ne treba postati razlogom opstrukcije rada Suda. Ističe se da postupak rješavanja konflikta i odluke koje iz njega proizlaze moraju biti takve da se vidi da je prilikom svega bilo vođeno računa o interesima pojedine države⁷¹. Odluke bi trebale biti takve da toj državi najmanje štete. Isti bi kriteriji trebali vrijediti za sve (posebice što se tiče odgovornosti okrivljenika koji dolazi bilo iz koje države).

Zapovjedna odgovornost sadržana je i u Statutu MKSJ-a i u Statutu MKSR-a.

Zapovjedna je odgovornost podvrsta individualne kaznene odgovornosti. Pod nazivom osobna kaznena odgovornost definirana je člankom 7. st. 3. Statuta Međunarodnog kaznenog suda u Haagu. U njem se navodi: 'Činjenica da je koje od djela iz članaka 2. - 5. ovoga statuta počinjeno od podređene osobe ne oslobađa njegova nadređenog kaznene odgovornosti ako je taj nadređeni znao ili je morao znati da se podređeni sprema počinuti takvo djelo ili ga je već počinio, a nadređeni je propustio poduzeti potrebne i razumne mjere u cilju sprječavanja takvog djela ili kažnjavanja počinitelja.' Ovo načelo vrijedi i za djela činjenja i za djela nečinjenja. Tako regulirana, zapovjedna odgovornost nije odgovornost zapovjednika za zapovijed nego odgovornost zapovjednika za kazneno djelo koje

⁶⁸ Ivo Josipović na seminaru Serious violations of international humanitarian law and criminal responsibility at the ICTY (organiziralo Hrvatsko udruženje za kaznene znanosti i praksu, Zagreb, ožujak 2002.)-vlastite bilješke autorice ovog rada

⁶⁹ Na već spomenutom seminaru iznesen je primjer upravo za primat MKSJ-a i potrebu suradnje. Radi se naime o tomu da je Državno odvjetništvo Republike Hrvatske podiglo optužnicu protiv Mile Martića zbog raketiranja Zagreba u kojem je poginulo pet građana. No problem je u tomu što je i Haag podigao optužnicu protiv istog optuženika.

⁷⁰ Ivo Josipović na seminaru Serious violations of international humanitarian law and criminal responsibility at the ICTY (organiziralo Hrvatsko udruženje za kaznene znanosti i praksu, Zagreb, ožujak 2002.) - vlastite bilješke autorice ovog rada

⁷¹ Ibid.

je podređeni izvršio bez zapovijedi zapovjednika, ali je zapovjednik to djelo mogao spriječiti, no to nije učinio.

Ističe se⁷² da je 'MKSJ utvrdio pet oblika kaznene odgovornosti u članku 7. svojega Statuta: dva 'glavna' (*principal*) i tri 'akcesorna' (*accessorial*): glavni uključuju neposredno počiniteljstvo kaznenog djela (*commission*) te 'planiranje' počinjenja kaznenog djela (samostalno ili zajedno s drugim osobama) pri čemu počinitelj mora imati namjeru počinjenja ili planiranja djela odnosno barem 'znanje o znatnoj vjerojatnosti' (*substantial likelihood*) da će kao posljedica njegovog ponašanja nastupiti kriminalni čin ili propust', 'akcesorni' oblici kaznene odgovornosti odnose se na slučajeve sudioništva u užem smislu (prema našem pravu) kao što su poticanje i pomaganje, ali i na ostale osobe koje su na bilo koji drugi način doprinjele planiranju ili počinjenju zločina.'

Uz članak 7. MKSJ-a i članak 6. MKSR regulira istu problematiku. Time se daje naslutiti da je zapovjedna odgovornost - ili kako je neki nazivaju odgovornost naređivanja - postala dijelom prava o ratnim sukobima bez obzira bili ti sukobi međunarodni ili nacionalni, te bez obzira gdje su se ti sukobi dogodili. Ona postaje sastavnim dijelom propisa tih *ad hoc* sudova da bi kasnije bila pretočena u članak 28 Rimskog statuta, statuta stalnog Međunarodnog kaznenog suda.

Rimski statut Međunarodnoga kaznenog suda, usvojen je 17. srpnja 1998. na diplomatskoj konferenciji Ujedinjenih naroda u glavnom gradu Italije. Taj novi sud prvi put u povijesti na širokoj međunarodnoj razini uspostavlja pravne norme.

Rimski statut određuje u svom članku 25. stavku 3., pod naslovom Individualna kaznena odgovornost, da je osoba kazneno odgovorna i podložna kažnjavanju za kazneno djelo iz nadležnosti Suda ako takovo kazneno djelo počini sama, u sudioništvu s drugom osobom ili putem druge osobe, bez obzira

⁷²O tome: Krapac, D.: Zapovjedna odgovornost i zajednički zločinački pothvat kao institucije izvedene osobne kaznene odgovornosti za kolektivna međunarodna kaznena djela: analitički pogled na praksu Međunarodnog kaznenog suda za bivšu SFRJ, Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 498, str. 158

je li ta druga osoba sama kazneno odgovorna, te ako naredi, nagovori ili potakne počinjenje takvog kaznenog djela koje potom i bude počinjeno ili pokušano. Nadalje, spominju se i osobe koje radi omogućavanja počinjenja takvog djela pomažu, podupiru ili na drugi način doprinesu njegovu počinjenju ili pokušaju, uključujući i stavljanje na raspolaganje počinitelju sredstava za počinjenje djela. Ujedno je člankom 25 obuhvaćen i onaj tko bilo na koji drugi način doprinosi počinjenju ili pokušaju takvog kaznenog djela od strane skupine osoba koje djeluju sa zajedničkim ciljem. Taj doprinos mora biti namjeran i učinjen radi promicanja kažnjive djelatnosti ili kažnjivog plana skupine koji uključuju počinjenje kaznenih djela iz nadležnosti Suda ili mora biti učinjen uz poznavanje plana grupe da počini takvo kazneno djelo; glede zločina genocida izravno i javno potiče druge da ga čine, te pokuša takvo kazneno djelo započinjanjem njegove radnje počinjenja izvršenjem njegova sastavna dijela ali ga ne dovrši zbog okolnosti neovisnih od njegove namjere.

Izravno se institutom odgovornosti nadređenih osoba, a pod nazivom 'Odgovornost zapovjednika i ostalih nadređenih osoba' bavi članak 28 koji glasi: 'Pored drugih osnova kaznene odgovornosti propisanih ovim Statutom, za kaznena djela iz nadležnosti Suda: Vojni zapovjednik ili osoba koja stvarno djeluje kao vojni zapovjednik kazneno odgovara za djela iz nadležnosti Suda koja su počinile snage pod njegovim/njezinim stvarnim zapovjedništvom i nadzorom ili stvarnom vlašću i nadzorom ako je propustio/la da ispravno obavlja nadzor nad tim snagama kada: taj vojni zapovjednik ili osoba zna, ili na temelju okolnosti u to vrijeme, mora znati da te snage čine ili da se spremaju počiniti takva kaznena djela; taj vojni zapovjednik ili osoba propusti poduzeti sve nužne i razborite mjere u njegovoj/njezinoj moći kako bi spriječio ili suzbio počinjenje takvih kaznenih djela ili ne proslijedi stvar nadležnim vlastima u cilju provođenja istrage i kaznenog progona'.

Glede odnosa nadređenih i podređenih koji nisu opisani u stavku 1., nadređeni kazneno odgovara za djela iz nadležnosti Suda koja su počinili podređeni pod njegovom/njezinom stvarnom vlašću i nadzorom, kao posljedicu njegova/njezina propusta da nad njima ispravno obavlja nadzor kad taj nadređeni

zna ili svjesno zanemaruje obavijesti koje mu jasno ukazuju da podređeni čine ili se spremaju počinuti takva kaznena djela; kad su kaznena djela bila povezana s djelatnošću koja je bila u okviru stvarne odgovornosti i nadzora nadređenoga i taj nadređeni propusti poduzeti sve nužne i razborite mjere u njegovoj /njezinoj moći kako bi spriječio ili suzbio počinjenje takvih kaznenih djela ili ne proslijedi stvar nadležnim vlastima radi provođenja istrage i kaznenog progona.

No i bez obzira što je neko djelo počinila osoba na zapovijed Vlade ili nadređene osobe, i ta se osoba smatra kazneno odgovornom. Jedini slučaj kad to nije tako određen je člankom 33 stavkom 1 Rimskog statuta, te se kaže da će počinitelj biti oslobođen kaznene odgovornosti ako je 'počinitelj imao pravnu obvezu pokoravati se zapovijedima Vlade ili nadređenog', te ako 'nije znao da je zapovijed nezakonita i zapovijed nije bila očito nezakonita'. Nadalje se u istom članku navodi da 'bilo koje zapovijedi da se počini genocid ili zločin protiv čovječnosti jesu očito nezakonite'.

Slučaj lošeg postupanja sa zatočenicima zabilježen je u zatvoru Abu Graib i bazi Guantanamo. Pripadnici američke vojske do sada su se već suočili sa nizom optužbi, a neki su slučajevi već i procesuirani.

Sve je započelo nakon što su 11. rujna 2001. godine napadnuti New York i Washington. Kao odgovor na ta nedjela američka je vojska krenula u 'rat protiv terora'.

Pitanje postupanja sa zatvorenicima u zatvoru Guantanamo postavljeno je tek potkraj 2003. godine. Prema izvješću vojske⁷³, postupano je u skladu s konvencijama koje zabranjuju torturu. No zatvorenici tog zatvora, koji je ujedno bio i logor, svjedočili su drugačije. Bivši zatočenik Dergoul ispričao je da su ga vojnici tukli, da su ga ljutim sprejevima prskali u oči, da su mu svoje prste nasilu gurali u oči, glavu gurali u WC i polijevali vodom iz njega, šutali nogom...⁷⁴

⁷³ O tome: 'Guardian', 15. svibnja 2004.

⁷⁴ O tome: 'Guardian', 15. svibnja 2004.

Američki Savezni prizivni sud u San Franciscu ocijenio je da zatočnici u američkoj vojnoj bazi u Guatanamu trebaju imati pravo na branitelja.⁷⁵

Sud koji je sastavljen od tri suca,⁷⁶ ocijenio je glasovima 2 prema 1 da oko 660 zatvorenika (a prvotno ih je bilo samo četrdesetak iz raznih zemalja) dovedenih u Guantanamo u ime 'rata protiv terorizma' imaju pravo na odvjetnika...

Organizacija za zaštitu ljudskih prava Human Rights Watch⁷⁷ (HRW) pozdravila je odluku suda ocijenjujući da se radi o 'velikoj pobjedi pravnih načela'.

'Bushova administracija mislila je da može držati zatvorenike izvan ustavnih i sudskih načela, a Guantanamo je postao sramota Amerike', istaknuto je u priopćenju HRW-a⁷⁸.

U kolovozu 2002. godine Američko je ministarstvo pravosuđa objavilo memorandum koji je stvorio pravni okvir i otvorio put zlostavljanju u zatvorima Abu Graib i Guantanamo⁷⁹. Sukladno tom memorandumu torturom se i mučenjem kažnjivim prema zakonu smatraju samo oni postupci koji kod zatvorenika izazivaju zatajenje organa i tjelesnih funkcija ili smrt. No 31. prosinca 2004. godine memorandum se mijenja. Tim izmjenama mučenjem se smatraju i sva djela koja mogu uključivati običnu fizičku patnju i trajnu duševnu tjeskobu. Tvrdnja predsjednika Busha da kao vrhovni zapovjednik u doba rata ima ovlasti koje nadmašuju američke zakone protiv mučenja i da su te ovlasti dovoljne da dopuste akte mučenja u izvanrednim okolnostima je napuštena. Nedefiniran je ostao jedino pojam 'određene namjere' jer se željelo izbjeći shvaćanje da

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ Ibid.

⁷⁷ HINA, 19. prosinca 2004.

⁷⁸ O tome: HINA, 19. prosinca 2004.

⁷⁹ O tome: Jutarnji list, 2. siječnja 2005.

ponašanje koje znači mučenje može pod određenim okolnostima biti smatrano legalnim.⁸⁰

Prema senatskom amandmanu, koji je pridodan zakonu o financiranju oružanih snaga, od Pentagona je zatraženo da izda upute koje će osigurati da se zatvorenike tretira sukladno američkom zakonu i međunarodnim sporazumima.

No neki agenti FBI-a ipak su priznali da su bili nazočni mučenju zatvorenika. Pentagon je, nakon što je ta izvješća objavila Američka udruga za građanske slobode, odlučio o pokretanju istrage. Glasnogovornik vojnog Južnoga zapovjedništva naveo je da bi podaci iz istrage mogli rezultirati pokretanjem tužbi protiv vojnih i civilnih osoba zbog zlostavljanja zatvorenika zabranjenim metodama.⁸¹

U iračkom zatvoru Abu Graib zatvorenici su sustavno ponižavani, silovani, seksualno napadani, na njima su paljene cigarete, na njih su huškali pse, priključivani su na struju... Sve to nije bilo dovoljno već su se zlostavljači slikali sa žrtvama u pobjedničkim pozama naivno misleći da će slike biti samo za njihovu 'kućnu' upotrebu. No nekome savjest nije dala mira i slike su 'preskočile' zatvorske zidove. Štoviše, našle su se na prvim stranicama tiskovina širom svijeta. Tako su prestale biti 'igre za izabrane' i postale temelj za osudu.

Isprva se iz Washingtona tvrdilo da se radi o grupi vojnika koji su se oteli kontroli.

Dana 19. svibnja 2004. godine izrečena je presuda američkom vojniku. Jeremy Sivits priznao je krivnju. Uz nečastan otpust iz vojske dobio je minimalnu kaznu, no zauzvrat je sudu i istražiteljima dao imena svih koji su davali naređenja za zlostavljanja. Presuda vojniku Sivitsu smatra se najblažom. Zatvorskim kaznama kažnjeni su uglavnom svi ostali optuženici. Među onima koji su bili

⁸⁰ O tome: 'Jutarnji list', 02. siječnja 2005.

⁸¹ O tome: 'Jutarnji list', 7. siječnja 2005.

suđeni je i Lindy England, vojnkinja koja na slikama na uzici drži izmučenog iračkog zatvorenika.⁸²

Narednik Tracy Perkins, optužen je da je zapovjedio svojim vojnicima da prisile Iračanina da skoči u rijeku jer je prekršio redarstveni sat. Na Američkom vojnom sudu osuđen je na šest mjeseci kazne zatvora zbog odgovornosti za utapanje iračkog civila.

Za neljudske postupke prema zatvorenicima optužen je i vojni policajac Charles Graner. I on se pojavljuje na zloglasnim fotografijama golih zatvorenika i zatvorenika s vrećama na glavi. Vojni tužitelj Michael Holley optužio je Granera da je palicom tako istukao jednog zatvorenika da je ovaj molio da ga ubiju. Granerov je branitelj Guy Womack postupke iz optužbe nazvao legitimnim metodama kontrole, uspoređujući gole zatvorenike naslagane u piramide s navijačicama diljem Amerike koje izvode piramide svaki dan. Uzice na kojima su vojnici vodili zatvorenike branitelj naziva također legitimnim sredstvima koja bi se trebala primjenjivati ne samo na zatvorenike već i na djecu. Svih deset porotnika koliko je potrebno za donošenje odluke odlučilo je nakon četiri i pol dana suđenja da je Charles Graner kriv za zlostavljanje zatočenih Iračana u zatvoru Abu Graib po deset točaka optužnice. Charles Graner osuđen je na 10 godina zatvora.⁸³ Osim ove kazne Charles Graner je dobio i nečastan otpust iz vojske.⁸⁴

I britanske vojne vlasti objavile su više od 20 fotografija na kojima su britanski vojnici u Iraku zlostavljali pritvorenike. Fotografije su se pojavile tijekom suđenja trojici Britanaca pred vojnim sudom u Njemačkoj.

⁸² O tome: 'Večernji list', 24. prosinca 2004. godine

⁸³ O tome: BBC, 'Jutarnji list', 12. i 16. siječnja 2005.

⁸⁴ O tome: 'Jutarnji list', 17. siječnja 2005.

3. ZAPOVJEDNA ODGOVORNOST U **OBIČAJNOM MEĐUNARODNOM** **HUMANITARNOM PRAVU**

Skup pravnih pravila koja stječu opće priznanje dugotrajnom uporabom naziva se običajnim pravom⁸⁵.

Međunarodno običajno pravo 'nastaje u praksi država i drugih subjekata međunarodnog prava ispunjenjem dvaju elemenata: praksom i *opinio iuris sive necessitatis*.⁸⁶

Dugotrajna i kontinuirana praksa prihvaćena je kao pravo. U njoj sudjeluje više država. Obvezanost pravilima međunarodnog običajnog prava postoji i za 'države koje nisu sudjelovale u toj praksi ako joj se nisu efektivno suprostavile u procesu nastanka pravila protestom.⁸⁷

Običajno pravo ne može biti izvorom prava zbog načela zakonitosti i pravila da se prema počinitelju može primijeniti kaznenopravne sankcije za djelo koje je prije nego je bilo počinjeno bilo zakonom ili međunarodnim pravom određeno kao kazneno djelo i za koje je zakonom propisano kojom se vrstom i mjerom kazne počinitelj može kazniti⁸⁸. Upravo zbog pravila pisanog kaznenog djela i za njega predviđene sankcije, 'običajno pravo može biti temelj isključenja

⁸⁵ O tome: Rječnik kaznenog prava, Masmedia, 2002. godina, Zagreb, stranica 332.-dalje: Rječnik kaznenog prava

⁸⁶ O tome: Pravni leksikon (gl. ur. Vladimir Pezo), Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2007., str. 727

⁸⁷ Ibid.

⁸⁸ O tome: Kazneni zakon RH, članak 2

ili ograničenja kažnjivosti...Običajnim pravom mogu se i ukidati kaznena djela ako je to izraz općeprihvaćenog pravnog shvaćanja.⁸⁹

Jedino odstupanje od načela pisanog zakona omogućuje međunarodno pravo. Sukladno pravilima međunarodnog prava, ne priječi se suđenje ili kažnjavanje bilo koje osobe za 'čin ili propust' koji je u času počinjenja predstavljao kazneno djelo u skladu s općim načelima prava priznatim od civiliziranih naroda⁹⁰.

Formiranje običajnog međunarodnog prava nudi sve veću zaštitu žrtvama rata, no ujedno regulira i odnose između ostalih sudionika u nacionalnim i međunarodnim oružanim sukobima. Zbog toga su stvorena pravila ratovanja koja su pod patronatom Međunarodne organizacije Crvenog križa spojena u studiju Običajno međunarodno humanitarno pravo.⁹¹

Zapovjednici i drugi nadređeni kazneno su odgovorni za ratne zločine koje su počinili njihovi podčinjeni ako su znali ili su mogli znati da će njihovi podčinjeni izvršiti ili da izvršavaju takve zločine, a nisu poduzeli sve neophodne i razumne mjere u granicama svoje moći kako bi se spriječila njihova izvršenja ili, ako su takvi zločini počinjeni, kako bi kaznili odgovorne osobe⁹².

Ovo pravilo kao normu običajnog međunarodnog prava ustanovila je praksa država, ali i većine međunarodnih stalnih ili *ad hoc* sudova. Ono je primijenjeno u I. Dopunskom protokolu uz Ženevske konvencije i to u čl. 86 st. 2, u čl. 28 Statuta Međunarodnog kaznenog suda, u čl. 7 st. 3 Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju te čl. 6 st. 3 Statuta Međunarodnog kaznenog suda za Ruandu.

Praksa sudova bez obzira jesu li nacionalni ili međunarodni, stalni ili *ad hoc*, poziva se, primjenjuje i ukazuje na ovo pravilo.

⁸⁹ O tome: Rječnik kaznenog prava, stranica 332.

⁹⁰ O tome: Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, članak 7, stavak 2, (Narodne novine 6/99, 8/99,14/02,1/06) i Rječnik kaznenog prava, stranica 385

⁹¹ O tome: Jean-Marie Henckaerts i Louise Doswald – Beck : Običajno međunarodno humanitarno pravo, Međunarodna organizacija Crvenog križa, 2005, stranice 560 do 577 - nadalje: Običajno međunarodno humanitarno pravo

⁹² Ibid.

Prvi je put tumačeno u sudskoj praksi nakon II. svjetskog rata, a tumačenje je uključivalo slijedeće bitne sastavnice samog pravila: civilnu zapovjednu vlast, odnos podređeni i nadređeni, zapovjednik/pretpostavljeni je znao ili je imao razloga znati, istraga o zločinima i njihovo izvješće i izraz nužne i razumne mjere.

Pravila ratovanja koja je prikupio Crveni križ, spominju pravilo da je obveza svakog vojnika – borca odbiti očigledno nezakonitu zapovijed. I to pravilo sadržano je u navedenim dokumentima, te je također spomenuto u nizu vojnih priručnika diljem svijeta. Spominje se⁹³ i nedefiniranost nezakonite zapovijedi: 'mnoge zemlje navode da po njihovom vojnom zakonu svi podčinjeni imaju obvezu ispuniti 'zakonite' ili 'legitimne' zapovijedi, a nepoštovanje toga podliježe kažnjavanju...Pronađena je i praksa koja ukazuje na pravo da se odbije nezakonita zapovijed.'⁹⁴

Među zemlje u kojima svi podčinjeni imaju obvezu ispuniti zakonite i legitimne zapovijedi, a nepoštovanje toga podliježe kažnjavanju, ubraja se na primjer Australija, Brazil, Čile, Indija, Malezija, Pakistan, Peru i Republika Hrvatska. Među zemlje gdje postoji pravo da se odbije nezakonita zapovijed ubrajaju se Argentina i Kuba.

No postoji i zemlja u kojoj su obje mogućnosti moguće: Egipat. Vojni priručnik Egipta u svom § 800⁹⁵ obvezuje podčinjene na ispunjenje zakonitih ili legitimnih zapovijedi, a nepoštovanje podliježe kažnjavanju. S druge, pak, strane § 824 daje pravo da se nezakonita zapovijed odbije.

Postoji i pravilo koje kaže da poštivanje zapovijedi ne oslobađa podčinjenog kaznene odgovornosti ako je znao da je djelo za koje je izdana zapovjed nezakonito ili je trebao znati tako nešto zbog očigledno nezakonite prirode samog djela.

⁹³ O tome: Običajno međunarodno humanitarno pravo, str 573

⁹⁴ O tome: Običajno međunarodno humanitarno pravo, str 573

⁹⁵ O tome: Običajno međunarodno humanitarno pravo, str 573

Kao što je prethodno navedeno i u povijesnom prikazu razvoja zapovjedne odgovornosti, optuženici u postupku pred sudom u Nürnbergu i Tokiju pozivali su se na zapovijed nadređenih kao obranu.

Upravo zbog toga tijekom tih suđenja određeno je da zapovijed nije i ne može biti način obrane optuženika pred sudom, te je to pravilo ušlo u povelje međunarodnih vojnih sudova.⁹⁶ 'U vrijeme pregovora o prvom Dopunskom protokolu Međunarodna organizacija Crvenog križa podnijela je nacrt članka koji zabranjuje pozivanje na zapovijed kao obranu ako je osoba 'trebala normalno znati da čini tešku povredu Konvencija ili ovog Protokola'⁹⁷. Taj prijedlog nije prihvaćen iako načelo izraženo u poveljama međunarodnih vojnih sudova nije osporavano. Razlozi zbog kojih taj nacrt nije usvojen bili su različiti, ali su države spominjale probleme s ograničenjem nacrta pravila na teške povrede, što je bilo previše usko, i činjenicu da su podčinjeni obvezni biti poslušni jer nacrt nije ograničio odgovornost za djela koja su očigledno nelegalna.⁹⁸

Praksa međunarodnih kaznenih sudova, nacionalnog zakonodavstva pojedinih država, kao i razni vojni priručnici u nekim državama omogućuju, a u nekima isključuju olakotne okolnosti prilikom kažnjavanja za povrede počinjene po očigledno nezakonitim zapovijedima. Isticala se i mogućnost da izvršavanje zapovijedi postane olakotna okolnost pri kažnjavanju.⁹⁹

Sva navedena pravila nalaze se u ovom radu detaljno obrađena s nizom primjera iz sudske prakse, posebice *ad hoc* osnovanog suda – Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju. Valja napomenuti da je praksa Međunarodnog kaznenog suda nepostojeća, budući da se pred sudom vodi tek prvi postupak. No, u ovom su radu spomenuti statuti koji čine okosnicu za primjenu spomenutih pravila.

⁹⁶ O tome: Povelja iz Nürnberga u članku 8 i Povelja iz Tokija u članku 6.

⁹⁷ O tome: Običajno međunarodno humanitarno pravo, str. 574

⁹⁸ O tome: Običajno međunarodno humanitarno pravo, str 574

⁹⁹ Tako Glavni tajnik UN-a Butros Butros-Gali 1993. godine u izvješću Vijeću sigurnosti Ujedinjenih naroda govoreći o Nacrtu Statuta MKSJ. Vidjeti: Običajno međunarodno humanitarno pravo, str 577

4. ELEMENTI DOKTRINE ZAPOVJEDNE ODGOVORNOSTI (ODNOS PODREĐENI- NADREĐENI, ZAPOVJEDNIK)

Smatra se da je institut zapovjedne odgovornosti uspostavljen u svom punom obliku tek po završetku II. svjetskog rata i nakon suđenja u Nürnbergu i Tokiju¹⁰⁰.

Prilikom analize ovog instituta polazi se od činjenica da je zločin počinjen, a najlakši put određivanja zapovjedne odgovornosti jest ako postoji vojno vodstvo. No nikako se ne smije zaboraviti vrlo važna činjenica - mogućnost stvarne kontrole, što znači i neposredne mogućnosti nadziranja podređenih osoba¹⁰¹.

Upravo o mogućnosti nadzora nad podređenima, jednako kao i drugim pitanjima usko vezanim uz problematiku zapovjedne odgovornosti, bavilo se i Tužiteljstvo MKSJ u presudi Žalbenog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Z. Mucića i dr. od 20. veljače 2001. godine kad je otvorilo pitanja i to:

- a) postoji li u međunarodnom pravu dužnost nadređenog da nadzire podređene, a koja uključuje dužnost da on bude obaviješten o njihovom djelovanju, tj. dužnost da zna za njihovo djelovanje, i povlači li zanemarivanje te dužnosti uvijek i kazenu odgovornost,

¹⁰⁰ Tako Horst Fischer (Sveučilište u Bochumu) na seminaru Serious violations of international humanitarian law and criminal responsibility at the ICTY (organiziralo Hrvatsko udruženje za kaznene znanosti i praksu, Zagreb, ožujak 2002.) - vlastite bilješke autorice rada

¹⁰¹ Ibid.

- b) znači li element 'imao je razloga znati' to da je zapovjednik ili imao obavijesti da se podređeni spremaju počiniti kaznena djela ili da su ih već počinili, ili pak nije imao takve obavijesti zbog zanemarivanja svoje dužnosti,
- c) priznaje li međunarodno pravo ikakvu razliku između vojnih i civilnih pretpostavljenih u odnosu na dužnost pretpostavljenog da bude obaviješten¹⁰².

Sud je u predmetu Tužitelj protiv R. Krstića dao definicije osnovnih pojmova u vezi sa zapovjednom odgovornošću prema presudama koje je donio ranije, dakle kako ih je oblikovala sudska praksa Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju, i to kako slijedi u tabeli¹⁰³:

Nadalje, kako bi se neka osoba smatrala odgovornom za djela duge osobe prema članku 7(3), sud je opetovano iznio tri uvjeta¹⁰⁴:

- postojanje odnosa nadređeni- podređeni
- nadređeni je znao ili je mogao znati da će biti počinjeno kazneno djelo ili da je ono već počinjeno
- nadređeni nije poduzeo razumne mjere da bi spriječio kazneno djelo ili kaznio počinitelja tog djela.

¹⁰² Sadržano u presudi Žalbenog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Z. Mucića i dr. (IT-96-21) od 20. veljače 2001. godine. Ova pitanja su pitanja kojima se bavi i cijeli rad.

¹⁰³ O tome: Presuda Raspravnog vijeća u predmetu Tužitelj protiv R. Krstića (IT-98-33) od 02. kolovoza 2001. godine.

¹⁰⁴ O tome: Presuda Raspravnog vijeća u predmetu Tužitelj protiv R. Krstića (IT-98-33) od 02. kolovoza 2001. godine.

I domaći propisi normiraju tematiku zapovijedanja i zapovijedi¹⁰⁵, a napose Zakon o obrani.

Zapovijed je operativna odluka koja nema snagu upravnog akta, a koju izdaju zapovjednici u skladu s ovlastima na temelju Ustava i zakona radi učinkovitog funkcioniranja obrambenog sustava¹⁰⁶.

<u>Planiranje</u>	Jedna ili više osoba smišljaju izvršenje kaznenog djela, u pripremnoj fazi kao i u fazi izvršenja
<u>Poticanje</u>	Navođenje druge osobe da počini kazneno djelo
<u>Naređivanje</u>	Podrazumjeva osobu na vlasti koja taj položaj koristi da bi uvjerila drugu osobu da počini kazneno djelo
<u>Počinj enje</u>	Fizičko izvršenje kaznenog djela ili uzrokovanje kažnjivog propusta čime se krše odredbe kaznenog prava
<u>Pomaganje i podržavanje</u>	Davanje znatne podrške počinjenju kaznenog djela

¹⁰⁵ Sukladno internetskoj stranici www.domovinskirat.hr, zapovijed je komunikacija, pisana, usmena ili preko sredstava veze, koja prenosi upute od nadređenog k podređenom. U širem smislu pojmovi “zapovijed” i “naredba” su istoznačnice. Međutim, zapovijed podrazumijeva promišljanje o detaljima provedbe dok naredba ne. Nadalje, zapovijed za kretanje je zapovijed koju izdaje zapovjednik, a koja pokriva detalje kretanja postrojbe. Zapovijed za nadzor zračnog prostora je zapovijed kojom se primjenjuje plan nadzora zračnoga prostora, a koja daje detalje o odobrenim zahtjevima za mjere nadzora zračnoga prostora. Objavljuje se kao dio zapovijedi za zračne zadaće ili kao zaseban dokument. Uključuje privremene mjere nadzora zračnoga prostora i određuje koja organizacija ima nadzorne ovlasti nad njima. Zapovijed za ukrcavanje je zapovijed koja navodi datume, vremena, putove, dijagrame ukrcavanja i metode kretanja prema brodovima ili zrakoplovima za postrojbe i njihovu opremu.

¹⁰⁶ Vidi: Članak 101 stavak 3 Zakona o obrani Republike Hrvatske, Narodne novine br. 33/02, 58/02 i 76/07- nadalje: Zakon o obrani.

Odgovornost za udruženi zločinački poduhvat	Oblik kaznene odgovornosti zakoni je Žalbeno vijeće u predmetu Tadić ustanovilo da je implicate sadržan u članku 7(1) Statuta, a podrazumijeva individualnu odgovornost za sudjelovanje u udruženom zločinačkom poduhvatu da se počini zločin
---	---

Nadalje, prema članku 102. spomenutog Zakona o obrani Republike Hrvatske, zapovijedanje u Oružanim snagama zasniva se na načelima jednočelnosti i subordinacije.

Za svoj rad, zapovijedanje i rukovođenje pripadnici Oružanih snaga odgovaraju nadređenima¹⁰⁷.

4.1. ODNOS PODREĐENI - NADREĐENI

Unutar zapovjedne odgovornosti razlikujemo elemente položaja nadređenog, mogućnost stvarnog zapovijedanja ili kontrole (koje su to ovlasti kojima raspolaže), koji su zločini rezultat propusta nadređenog da ispravno obavlja nadzor, koje su potrebne protumjere i kako je mogao spriječiti, zaustaviti ili prijaviti zločine nadležnim vlastima.

Zapovijedanje i nadzor je¹⁰⁸ proces kroz koji su djelatnosti vojnih snaga usmjeravane, koordinirane i nadgledane radi izvršenja zadaće. Zapovijedanje i nadzor je i provedba autoriteta zapovjednika i usmjeravanje dodijeljenih i pridodanih snaga u provedbi zadaće. Svrha zapovijedanja i nadzora jest ugradnja zapovjednikove volje u ostvarivanje cilja postrojbe, pa je stoga

¹⁰⁷ Vidi: Članak 102 Zakona o obrani.

¹⁰⁸ Vidi: www.domovinskirat.hr

učinkovito zapovijedanje i nadzor izravno povezano s naporima zapovjednika u ugradnji sustava zapovijedanja i nadzora u procedure vođenja postrojbi. Zapovijedanje i nadzor su i sustav i proces.

Zapovijedanje uključuje i ovlast i odgovornost za učinkovitu uporabu dostupnih resursa. Ono se na svim razinama zapovijedanja javlja kao umijeće motiviranja i usmjeravanja ljudi u organiziranju provedbe dodijeljenih zadaća. Funkcije zapovijedanja i nadzora provode se putem osoblja, kroz opremu, komunikacije, objekte i postupke potrebne zapovjedniku za planiranje, usmjeravanje, usklađivanje i nadzor snaga i operacija/djelovanja u provedbi zadaće.

Zapovijedanje je zakonska snaga koju zapovjednik u vojnoj postrojbi punopravno ima u odnosu na svoje podređene temeljem svoga postavljenja. Zapovijedanje uključuje ovlasti i odgovornost za učinkovito korištenje raspoloživim sredstvima, te za planiranje, organiziranje, zapovijedanje, koordinaciju i nadzor dodijeljene zadaće. Zapovijedanje, također, uključuje odgovornost za zdravstveno stanje, socijalnu skrb, moral, obuku i stegu podređenih i pridodanih postrojbi. On mora biti odlučan i samopouzdan u odlučivanju, energičan i zahtjevan u realizaciji zadaće i nepodložan pritiscima borbene situacije.

Zapovjednik je isključivo odgovoran¹⁰⁹ za sve što njegova postrojba učini ili propusti učiniti. On ne može delegirati svoju odgovornost. Iako su domet, brzina i destruktivne mogućnosti sustava oružja usložile zapovijedanje i usmjeravanje, načela odgovornosti zapovijedanja nisu se promijenila. Zapovjednik ne prebacuje odgovornost na svoj stožer ili na svoje podređene zapovjednike, već mu njegov stožer i podređeni zapovjednici pomažu u usmjeravanju i nadzoru bitke. Konačna odluka, kao i konačna odgovornost, ostaju u isključivoj ovlasti zapovjednika.

Zapovjednik zapovijeda uspostavljenim lancem zapovijedanja. Kad nadređeni u lancu zapovijedanja dodjeljuje zadaću podređenome, on istodobno

¹⁰⁹ O tome: www.domovinskirat.hr

delegira potrebne ovlasti podređenom kako bi ovaj proveo zadaću. Međutim, nadređeni zadržava cjelokupnu odgovornost za realizaciju zadaće. Iako zapovjednik ne može delegirati odgovornost za kritične funkcije zapovijedanja, on delegira dovoljno ovlasti stožeru i podređenim zapovjednicima kako bi bili učinkoviti. Zapovjednik je također svjestan kako je odgovornost dvostruko usmjerena. Za realizaciju zadaće on je odgovoran nadređenima, ali i podređenima.

On mora osigurati nužno usmjerenje, resurse (uključujući vrijeme) i potporu onima kojima je delegirao ovlasti kako bi im omogućio realizaciju dodijeljene zadaće. Osobnost, filozofija zapovijedanja i zapovjednikove osobine dominantno će utjecati na njegove odnose s podređenima. Općenito govoreći, odnosi koje zapovjednik uspostavi s podređenima utjecat će na organizacijsku klimu uzajamnog povjerenja, na suradnju i timski rad. Filozofija zapovijedanja počinje s usmjerenjima i standardnom operativnom procedurom koje zapovjednik smatra potrebnim i prikladnim.

Ovo omogućuje rutinske postupke u određenim poslovima, što zapovjedniku i stožeru ostavlja slobodno vrijeme za bavljenje borbenom situacijom. Zapovjednik uspostavlja jasne kriterije o tome koje se odluke mogu donositi na nižim razinama, a koje može donijeti samo on. Određivanjem smjernica zapovjednik ne oduzima prerogative i inicijativu podređenima.

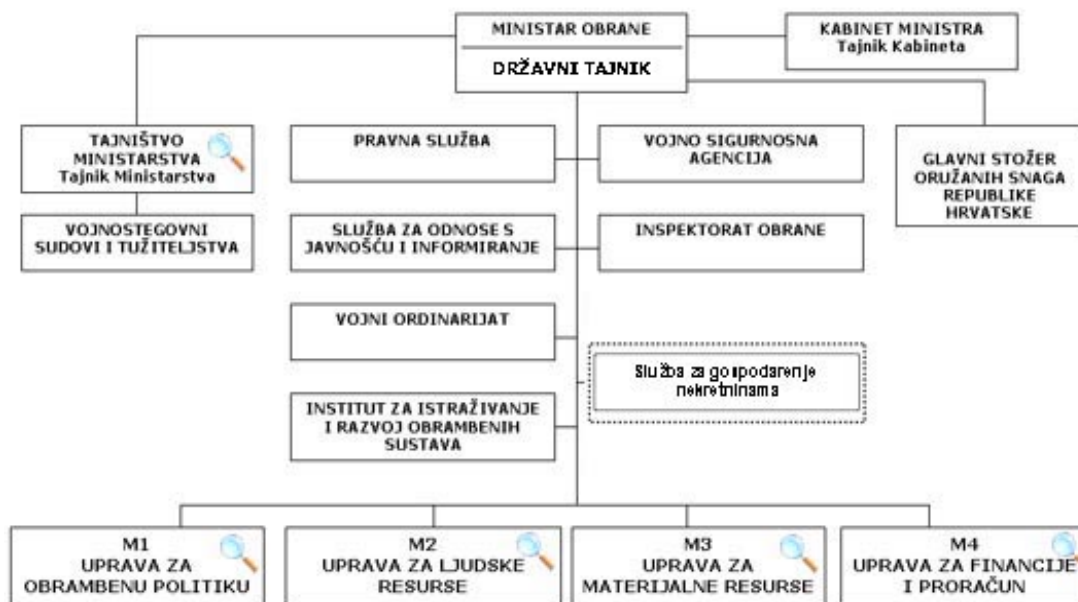
No, prije svega, bitno je da je okrivljenik bio na položaju vođe ili je pripadao sloju 'političkog vrha'. Pogledaju li se primjeri koji slijede, kasnije će se uvidjeti koji su to položaji u društvu, a i sam članak 87 Dopunskog protokola I. kaže da 'se to odnosi na sve osobe koje imaju zapovjednu odgovornost, od zapovjednika na najvišem nivou pa sve do vođa koji pod svojim zapovjedništvom imaju svega nekoliko ljudi'.¹¹⁰

Zbog moći koju imaju, pretpostavljeni imaju i viši stupanj odgovornosti – osim što odgovaraju za ono što sami učine, zapovjednici u vojsci i policiji odgovaraju i za djela onih koji su im podčinjeni. Jednako tako, s obzirom na moć,

¹¹⁰ O tome: Zapovjedna odgovornost, Hrvatski helsinški odbor za ljudska prava, (2003), Zagreb, str 50 (dalje: Zapovjedna odgovornost, HHO)

ovaj oblik odgovornosti važan je i kako bi se civili zaštitili od zloupotrebe vojne i policijske sile tijekom oružanog sukoba.

TABLICA: Shematski prikaz ustroja Ministarstva obrane Republike Hrvatske¹¹¹- stanje 2006. godine

Tijekom određivanja odnosa podređeni - nadređeni bitna pretpostavka je postojanje de iure i de facto vlasti s time da de iure vlast može imati i vojna i

¹¹¹ Shematski prikaz se nalazi na internetskoj stranici Ministarstva obrane Republike Hrvatske <http://www.morh.hr/ustroj.asp>

civilna državna organizacija, kao što je Međunarodni kazneni sud za Ruandu utvrdio u predmetu Akayesu¹¹². Prihvaćeno je naime da bitnu ulogu ima subordinacija. U cilju utvrđivanja hijerarhije postoje strukture de iure odgovornosti:

1. Politička vlast koju čine šefovi država, visoki vladini dužnosnici i drugi vladari

2. Strateška vlast koju čine ratni kabinet, glavno zapovjedništvo

U predmetu Yamashita ustanovljeno je da, u smislu doktrine zapovjedne odgovornosti, operativna zapovjedna odgovornost ne može biti prenesena - zapovjednici moraju u potpunosti iskoristiti svoju vlast da spriječe ratne zločine. Propuštanje nadgledanja podređenih ili neodređene zapovijedi ne oslobađaju odgovornosti.¹¹³

3. Taktička vlast a koja je i direktna vlast nad jedinicama na terenu.

Uz de iure vlast, tu je i de facto vlast – jer međunarodno pravo zanimljivom smatra efektivnu kontrolu - kao suprotnu formalnom činu ili statusu. Dokazivanje de facto kontrole zahtjeva potvrdu odnosa nadređeni – podređeni. A da bi se postojanje de facto vlasti utvrdilo, moraju biti ispunjenje tri bitne pretpostavke:

- Ovlast za izdavanje zapovijedi;
- Moć utjecaja na podređene;
- Dokazi izvedeni iz tzv. raspodjele zadataka: MKSJ je u predmetu Nikolić¹¹⁴ ustanovio status nadređenosti koji je izveden iz analize raspodjele zadataka u okviru jedinice. To se primjenjuje na operativne zapovjednike i na zapovjednike logora.

¹¹² O tome: predmet Akayesu (ICTR-96-4) pred Međunarodnim kaznenim sudom za Ruandu, presuda raspravnog vijeća od 02.rujna 1998. godine i presuda žalbenog vijeća od 01. lipnja 2001. godine – presude se nalaze na internetskoj adresi [http://: www.un.org/ict/](http://www.un.org/ict/)

¹¹³ O tome: Hendin, poglavlje 94 do 106

¹¹⁴ O tome: Prvostupanjska presuda u predmetu Tužitelj protiv Dragana Nikolića (IT-94-2), 18. prosinca 2003.

No, raspravno vijeće u predmetu Kordić/Čerkez od 26. veljače 2001. godine reklo je da se samo one osobe na nadređenom položaju, bilo de iure bilo de facto, vojne ili u civilne, koje su nesumnjivo dio lanca zapovijedanja, bilo neposredno bilo posredno, sa stvarnom moći da kontroliraju ili kazne djela podređenih, mogu izložiti kaznenoj odgovornosti.

Pojam efektivne kontrole nad podređenim, u smislu materijalne mogućnosti da se spriječi ili kazni kažnjivo ponašanje, bez obzira na to kako se ta kontrola provodi, prag je koji valja doseći kako bi se pokazalo postojanje odnosa nadređeni - podređeni za potrebe članka 7(3) Statuta.

Žalbeno je vijeće smatralo da je običajno pravo postavilo element efektivne kontrole iako nije definirano precizno kojim se sredstvima ta kontrola mora provoditi.

U pogledu izjašnjavanja na navode Tužiteljstva, kojim se ono žalilo na onaj dio presude raspravnog vijeća u kojem se govori da Hazim Delić¹¹⁵ nije bio nadređeni u zatvoru – logoru Čelebići u smislu pripisivanja kaznene odgovornosti po članku 7(3) Statuta, žalbeno je vijeće nužnost dokazivanja, da je počinitelj bio podređeni optuženika, promatralo kroz činjenicu da je dotični optuženi, osnovom svog položaja, formalno ili neformalno bio na višem mjestu u hijerarhiji od počinitelja. Element posjedovanja efektivne kontrole, u smislu materijalnih ovlasti sprečavanja ili kažnjavanja, koji je žalbeno vijeće smatralo minimalnim uvjetom za priznavanje odnosa podređeni – nadređeni, neće gotovo nikad biti zadovoljen ako ne postoji takav odnos podređenosti.

Moguće je zamisliti da postoji odnos u kojem jedna od dvije osoba jednakog statusa ili čina (npr. dva zatvorska čuvara) može imati efektivnu kontrolu nad onim drugim tako što samo spriječi njegovo činjenje.

Nadalje, vijeće nije smatralo da je doktrina zapovjedne odgovornosti imala za cilj nametanje kaznene odgovornosti osobama za djela drugih osoba sasvim jednakog statusa.

¹¹⁵ Jedan od optuženika u predmetu Tužitelj protiv Zdravka Mucića i dr. (IT-96-21).

Kako bi se pitanje de facto kontrole riješilo u predmetu protiv Z. Mucića, raspravno vijeće u predmetu smatralo je da je potrebno najprije razložiti pitanje same odgovornosti po članku 7(3) Statuta.

Raspravno vijeće u predmetu protiv Z. Mucića utvrdilo je da zapovjednik može imati *mens rea* potrebnu za nastanak kaznene odgovornosti onda kada je:

1. imao stvarno znanje koje je imao na osnovi izravnih dokaza ili indicija, da njegovi podređeni čine ili su se spremali činiti zločine navedene u člancima 2 do 5 Statuta

ili

2. imao obavijesti koje su bile takve prirode da je u najmanju ruku mogao biti upozoren na rizik izvršenja takvih kaznenih djela jer su ukazivale na potrebu dodatne istrage kako bi se utvrdilo jesu li njegovi podređeni počinili takve zločine ili su se spremali počiniti ih.¹¹⁶

U svojoj je žalbi drugostupanjskom vijeću Zdravko Mucić nastojao osporiti postojanje de facto kontrole, pitajući se je li status de facto dovoljan za pripisivanje kaznene zapovjedne odgovornosti jer se tvrdi da status de facto i de iure moraju biti ekvivalentni. On je tvrdio da je potrebno pokazati da osobe sa de facto i de iure ovlastima imaju istu kontrolu nad podređenima. Odgovorilo mu je Tužiteljstvo koje je navelo da nije iznio pravne izvore u prilog svom tumačenju i da

'nalaz o odgovornosti de facto ne predstavlja oblik striktno odgovornosti i nije potrebno da vlast de facto ima neke karakteristike vlasti de iure, posebno ne one izvjesne'¹¹⁷.

¹¹⁶ O tome: Presuda Raspravnog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Z. Mucića i dr. (IT-96-21) od 16. studenog 1998. godine

¹¹⁷ O tome: Presuda Žalbenog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Z. Mucića i dr. (IT-96-21) od 20. veljače 2001. godine.

No, zanimljivom se čini i drugostupanjska presuda u spomenutom predmetu Mucić i dr. od 20. veljače 2001. godine:

'prema članku 7(3), zapovjednik ili nadređeni je osoba koja ima vlast ili ovlasti, bilo de iure bilo de facto, da spriječi zločin podređenog ili da kazni počinitelje zločina nakon što je zločin počinjen. Ovlasti ili vlast da se spriječi ili kazni ne proizlaze iz vlasti de iure koja je nekom dana službenim imenovanjem. U današnje vrijeme u mnogim sukobima sudjeluju samo samoprogllašene vlade de facto, pa stoga i de facto vojske i njima podređene paravojne grupe'¹¹⁸.

Uzmemo li pak u obzir predmet Tužitelj protiv Aleksovskog, možemo uočiti da je raspravno vijeće odlučujući o tom predmetu zaključilo da

'optuženi nije bio pripadnik vojne policije, no da je kriv jer je imao stvarni autoritet nad počiniteljima kaznenih djela...da je imao i mogućnost davanja zapovijedi počiniteljima, ali i njihovog kažnjavanja... da optuženik nije svoje pretpostavljene izvijestio o slučajevima zlostavljanja pritvorenika u zatvoru.'¹¹⁹

¹¹⁸ O tome: Presuda Žalbenog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Zdravka Mucića i dr. (IT-96-21), 20. veljače 2001.

¹¹⁹ O tome: Presuda Raspravnog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Z. Aleksovskog (IT-95-14/1) od 07. svibnja 1999. godine

Pogledamo li dalje praksu MKSJ lako uočavamo da je u predmetu protiv R. Krstića dokazano i da se de iure i de facto zapovijedanje¹²⁰ ne moraju poklapati. Naime, prema dokazima koji su u postupku izvedeni, Radislav Krstić postao je de facto zapovjednikom 13. srpnja 1995. godine, dok je zapovjednikom de iure postao dva dana kasnije 15. srpnja 1995. godine.

Kao zapovjednik Drinskog korpusa imao je ovlasti koje su mu omogućavale da se koristi mnogima od njih. I to sve od dana kad je zapovjednikom postao de facto, a ne de iure. Dana, 13. srpnja 1995, godine imao je efektivnu kontrolu nad ljudima i sredstvima Drinskog korpusa tamo gdje su se odvijala zatočenja, pogubljenja i pokapanja. Tada, toga dana, započela su masovna ubojstva. Dan kasnije dio njegovih snaga sudjelovao je u Operaciji Žepa, a drugi je dio zarobljavao i pomagao u masovnim ubojstvima Muslimana iz Srebrenice.

Tijekom raspravljanja o postojanju efektivne kontrole i njezina oblika, žalitelj je tvrdio¹²¹ da nije utvrđeno da je on imao efektivnu kontrolu nad počiniteljima u vrijeme počinjenja njihovih djela. On je inzistirao da se ta kontrola utvrdi za vrijeme kad su se odvijali događaji iz optužnice. Također je tvrdio da je on mogao imati efektivnu kontrolu nad jedinicama posebne namjene u vrijeme odvijanja incidenata navedenih u optužnici, ali da je tada 'ne samo bio u mogućnosti izdavati zapovijedi tim jedinicama nego da su, osim toga, te

¹²⁰ Sukladno internetskoj stranici www.domovinskirat.hr, zapovijedanje je procesna funkcija vođenja kojom se dodjeljuju zadaće podređenim postrojbama i tijelima. Ono osigurava okvir unutar kojega će se djelovati. Njime se kazuje što treba uraditi, a ne kako. Od zapovijedanja se očekuju tri bitne stvari: jasno isticanje onoga što zapovjednik želi postići; davanje limitirajućih čimbenika koji se moraju uzeti u obzir radi koordinacije; određivanje resursa koji su podređeni dostupni za provođenje zadaće, kao i potpore koju može očekivati izvan svoje postrojbe. Zapovijedanje je zakonska snaga koju zapovjednik u vojnoj postrojbi punopravno prakticira u odnosu na svoje podređene temeljem svoga postavljenja. Zapovijedanje uključuje ovlasti i odgovornost za učinkovito korištenje raspoloživim sredstvima, te za planiranje, organiziranje, zapovijedanje, koordinaciju i nadzor dodijeljene zadaće. Zapovijedanje, također, uključuje odgovornost za zdravstveno stanje, socijalnu skrb, ćudoređe, obuku i stegu podređenih i pridodanih postrojbi.

¹²¹ O tome: Presuda Žalbenog vijeća u predmetu Tužitelj protiv T. Blaškića (IT-95-14) od 29. srpnja 2004. godine

zapovijedi bile poštovane¹²². On je smatrao da to što su podnesena izvješća o počinjenju teških kaznenih djela, samo po sebi ne omogućava donošenje zaključka da je efektivna kontrola postojala, budući da zapovjednik nema ovlast sam rješavati situaciju, nego mora čekati da nadležne vlasti poduzmu mjere. On je dodao da neodređenost Prvostupanjske presude po tom pitanju čini nužnim poništenje osuđujuće presude.

Po mišljenju optužbe, kad podređeni imaju više od jednog nadređenog, svaki od tih nadređenih može se smatrati odgovornim za kaznena djela koja počine podređeni.¹²³

4.2. ZAPOVJEDNIK

Zapovjednik je vođa. Vođenje postrojbi u borbi zahtijeva odgovornog zapovjednika. On mora biti odlučan i samopouzdan u odlučivanju, energičan i zahtjevan u realizaciji zadaće i nepodložan pritiscima borbene situacije. Zapovjednik je isključivo odgovoran za sve što njegova postrojba učini ili propusti učiniti.

On ne može delegirati svoju odgovornost. Iako su domet, brzina i destruktivne mogućnosti sustava oružja usložile zapovijedanje i usmjeravanje, načela odgovornosti zapovijedanja nisu se promijenila.

Zapovjednik ne prebacuje odgovornost na svoj stožer ili na svoje podređene zapovjednike, već mu njegov stožer i podređeni zapovjednici pomažu u usmjeravanju i nadzoru bitke. Konačna odluka kao i konačna odgovornost ostaju u isključivoj ovlasti zapovjednika. Zapovjednik zapovijeda uspostavljenim lancem zapovijedanja. Sve zapovijedi višeg zapovjednika podređenim

¹²² O tome: Presuda Žalbenog vijeća u predmetu Tužitelj protiv T. Blaškića (IT-95-14) od 29. srpnja 2004. godine

¹²³ O tome: Presuda Žalbenog vijeća u predmetu Tužitelj protiv T. Blaškića (IT-95-14) od 29. srpnja 2004. godine

postrojbama izdaju se lancem zapovijedanja. Pojedini zapovjednici mogu se mimoći samo u izvanrednim situacijama.

U takvim slučajevima, i zapovjednik koji je izdao zapovijed i zapovjednik koji ju je primio moraju, čim to okolnosti dopuste, s tim upoznati mimoćenog zapovjednika. Kada nadređeni u lancu zapovijedanja dodjeljuje zadaću podređenome, on istodobno delegira potrebne ovlasti podređenom kako bi ovaj proveo zadaću. Međutim, nadređeni zadržava cjelokupnu odgovornost za realizaciju zadaće.

Iako zapovjednik ne može delegirati odgovornost za kritične funkcije zapovijedanja, on delegira dovoljno ovlasti stožeru i podređenim zapovjednicima kako bi ovi za njega radili učinkovito. Kao što je već i navedeno, zapovjednik je također svjestan kako je odgovornost dvostruko usmjerena. Za realizaciju zadaće on je odgovoran nadređenima, ali i podređenima. On mora osigurati nužno usmjerenje, resurse (uključujući vrijeme) i potporu onima kojima je delegirao ovlasti kako bi im omogućio realizaciju dodijeljene zadaće. Osobnost, filozofija zapovijedanja i zapovjednikove osobine dominantno će utjecati na njegove odnose s podređenima.

Općenito govoreći, odnosi koje zapovjednik uspostavi s podređenima utjecat će na organizacijsku klimu uzajamnog povjerenja, na suradnju i timski rad. Filozofija zapovijedanja počinje s usmjerenjima i standardnom operativnom procedurom koje zapovjednik smatra potrebitim, prikladnim i poštenim. Ovo omogućuje rutinske postupke u određenim poslovima, što zapovjedniku i stožeru ostavlja slobodno vrijeme za bavljenje borbenom situacijom.

Zapovjednik uspostavlja jasne kriterije o tome koje se odluke mogu donositi na nižim razinama, a koje može donijeti samo on. Određivanjem smjernica zapovjednik ne oduzima prerogative i inicijativu podređenima. Postoje neke bitne funkcije koje zapovjednici moraju prakticirati ako žele biti učinkoviti zapovjednici, a to su: zapovijedanje, poznavanje situacije, odlučivanje, dodjeljivanje zadaća, dodjeljivanje sredstava, usmjeravanje snaga, potpora snaga, motivacija.

Ovlast, koju zapovjednik zakonski ima, provodi nad podređenima zbog čina kojeg nosi ili dužnosti na koju je postavljen. Zapovijedanje uključuje ovlast i odgovornost za učinkovitu uporabu raspoloživih izvora i za planiranje razvoja, organiziranja, usmjeravanja, usklađivanja i nadzora nad vojnim snagama za provedbu njihovih dodijeljenih zadaća. Ono uključuje i odgovornost za zdravlje, dobrobit, moral i stegu dodijeljenog osoblja.

Zapovjednikom se smatra osoba koja zapovijeda zbog čina, dužnosti ili drugih okolnosti.

Prilikom zapovijedanja, zapovjednik daje jasan i kratak navod što postrojba mora napraviti da bi uspjela u odnosu na neprijatelja i zemljište, te željeno krajnje stanje. Taj se navod naziva zapovjednikovom namjerom¹²⁴. Ona je veza između zadaće i zamisli operacije/djelovanja jer navodi ključne zadaće koje su temelj za podređene u preuzimanju inicijative kad se pojave nepredviđene prigode ili kad se izvorna zamisao operacije/djelovanja više ne može provoditi.

Ako zapovjednik želi objasniti širu svrhu izvan onoga što je navedeno u navodu zadaće, on to može napraviti. Namjera se normalno izražava u četiri do pet rečenica i obvezatan je dio svih zapovijedi. Zadaća i zapovjednikova namjera moraju biti shvaćeni u postrojbama dvije niže razine.

Logični proces promišljanja kojim zapovjednik razmatra sve okolnosti koje utječu na vojnu situaciju i dolazi do odluke koju inačicu djelovanja poduzeti za provedbu zadaće naziva se zapovjednikovom prosudbom situacije¹²⁵.

Zapovjednikova prosudba koja razmatra vojnu situaciju toliko daleko u budućnost da traži donošenje važnih pretpostavki zove se zapovjednikova dugoročna prosudba situacije. To je postupak kojim zapovjednik odlučuje kako na najbolji način provesti dodijeljenu zadaću. On obuhvaća detaljno razmatranje zadaće, neprijatelja, zemljišta i vremenskih prilika, raspoloživih snaga i vremena

¹²⁴ O tome: www.domovinskirat.hr

¹²⁵ O tome: www.domovinskirat.hr

te drugih relevantnih čimbenika. Zapovjednikova se prosudba temelji na osobnom poznavanju stanja i na stožernim prosudbama.

Stupanj nadzora i odgovornosti koji zapovjednik ima nad snagama koje djeluju pod njegovim zapovijedanjem naziva se zapovjednim odnosom¹²⁶.

Vojnim zapovjednikom se smatra 'osoba koja je po položaju ovlaštena da izdaje zapovijedi ili je na to ovlaštena po dužnosti koju vrši, ili osoba koja je s obzirom na konkretne okolnosti u položaju da izdaje obvezatne naredbe. U taj krug ušli bi oni koji su dali okvirnu zapovijed za operaciju, akciju, radnje, koje donose izvršenje ratnog zločina. Zatim oni koji su to bliže operativno razradili po pravilima vojne struke i zahtijevali izvršenje toga. Ulaze, nadalje, i oni koji su neposredno, bliže ili dalje od mjesta operacija, direktno rukovodili akcijom ili dijelom akcije.'¹²⁷

Zapovjednik je garant. On svojom pojavom jamči ga neće doći do posljedice. 'Garantna dužnost temelji se na ideji da je određena osoba pozvana da zaštiti ugroženo pravno dobro i da se svi ostali mogu pouzdati da će to upravo ona učiniti.'¹²⁸

U ratu sudjeluju i civili koji ne znaju ništa ili znaju tek malo o ratnom pravu. Upravo stoga pozicija zapovjednika, koji je osoba sa znanjem o pravilima o vođenju rata, nosi sa sobom i odgovornost da jamči za dobro ponašanje svih ljudi unutar jedinica te potpuno poštivanje pravila ratnog prava. Zapovjednici sudjeluju u obuci i u vođenju svojih jedinica, koje, uz pripadnike vojnih jedinica, čine i civilne osobe koje se tim vojnim i obučenicima pridružuju.

¹²⁶ O tome. www.domovinskirat.hr

¹²⁷ O tome: Tako Bačić, F. u 'Zapovjedna odgovornost: posebno s obzirom na ratne zločine prema četirima Ženevskim humanitarnim konvencijama iz 1949. godine', Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 8 (2001), 2, stranice 139-146 - nadalje: Bačić: Zapovjedna odgovornost

¹²⁸ O tome: Novoselec, P.: Opći dio kaznenog prava, Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet, Zagreb, 2007., stranica 163

O tome Vrhovni sud Republike Hrvatske u svojoj odluci I KŽ-743/03 od 23. listopada 2003. godine¹²⁹:

‘Garant zaštite tih građanskih osoba, kad se nađu tijekom rata ili oružanog sukoba u inferiornom položaju, kako u dijelu zaštite njihovog fizičkog integriteta tako i njihove imovine, prema ovim međunarodnim standardima su upravo zapovjednici, u odnosu na njih, neprijateljskih vojnih postrojbi koje djeluju na prostoru na kome žive ti građani, koje svojstvo je konkretno utvrđeno za optuženika. Njegova funkcija zapovjednika ne iscrpljuje se samo u odnosu na vojnike kojima zapovijeda, već ju međunarodno pravo proširuje i na građanske osobe na teritoriju gdje djeluju jedinice kojima on zapovijeda.’

No, mišljenja teoretičara o problemu naziva te odgovornosti su različita¹³⁰. Tako se, primjerice, smatra¹³¹ da se: ‘...termin ‘zapovjedna’ ograničuje na vojni kontekst, dok termin ‘nadređena’ dopušta šire razumijevanje načela i proteže svoju primjenu i na civilne osobe’.

Nadalje, i u opisima svih kaznenih djela iz Glave XIII. Kaznenog zakona Republike Hrvatske, koja nosi naziv ‘Kaznena djela protiv vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom, ‘počinitelj je označen kao ‘tko’, što znači da to ne mora nužno biti vojni zapovjednik, nego je dovoljno da se radi o osobi koja ime faktičnu vlast i stoga mogućnost da nešto ‘naredi’.¹³²

Osim već iznesenih stajališta, bilo znanstvenika, bilo tvoraca Rimskog statuta, govoreći o zapovjednoj odgovornosti, onako kako je regulira članak 7

¹²⁹ O tome: Kos, D.: Zapovjedna kaznena odgovornost, Inženjerski biro, Aktualna pitanja kaznenog zakonodavstva, (2004.), Zagreb i www.vsrh.hr - nadalje Kos: Zapovjedna odgovornost

¹³⁰ Dokaz toj tvrdnji nalazi se niže u tekstu.

¹³¹ Tako Kai Ambos u svom članku pod naslovom ‘Problematici aspekti načela zapovjedne odgovornosti s gledišta krivičnog prava’, Zapovjedna odgovornost, HHO, str 44

¹³² O tome: Novoselec, P.: Zapovjedna odgovornost u međunarodnom i hrvatskom kaznenom pravu, Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 498 (2007), str. 241

stavak 3 Statuta MKSJ, ističe se¹³³ da 'primjerenije bi bilo da se govori o zapovjedničkoj odgovornosti nego o zapovjednoj odgovornosti'¹³⁴.

Praktična primjena članka 7(3) Statuta MKSJ također je odredila definiciju 'zapovjednika' ili 'nadređenog' u predmetu Čelebići, kad je Žalbeno vijeće zaključilo:

da je to '...osoba koja ima ovlasti, bilo de iure bilo de facto, da spriječi zločin podređenog ili da kazni počinitelje zločina nakon što je zločin počinjen... Nužnost dokazivanja da je počinitelj bio 'podređeni' optuženika Žalbeno vijeće ne shvaća u smislu uvođenja uvjeta izravne ili formalne podređenosti nego u smislu da je dotični optuženik, na osnovi svog položaja, formalno ili neformalno bio na višem mjestu u hijerarhiji od počinitelja.'¹³⁵

Nadalje, prvostupanjsko raspravno vijeće u predmetu Aleksovski u svojoj presudi od 25. lipnja 1999. godine odlučilo je da nadređenost osobe nije ograničena na službene vlasti. Svakome tko se de facto ponaša kao nadređena osoba može se pripisati kaznena odgovornost u smislu članka 7(3).

A na pitanje radi li se o jednom ili dva zapovjednika, ako je podređena osoba bila pod zapovjedništvom dvojice, odgovara raspravno vijeće u predmetu Krnojelac u presudi od 15. ožujka 2002. godine, te kaže da se

'obojuća mogu smatrati odgovornima za isti zločin koji je počinio isti pojedinac, ako se dokaže da je glavni počinitelj u vrijeme počinjenja djela bio pod zapovjedništvom obojice.'

¹³³ Tako Ivan Padjen u svom članku Međunarodne ustavne dimenzije zapovjedne odgovornosti govoreći o granicama zapovjedne odgovornosti u Zapovjedna odgovornost, HHO, str. 83

¹³⁴ Ibid.

¹³⁵ O tome: Presuda Žalbenog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Zdravka Mucića i dr. (IT-96-21) od 20. veljače 2001.

Zapovjednici su odgovorni ako su imali stvarnu zapovjednu moć, dakle ako su bili u poziciji da izdaju zapovijedi ili kazne za zločin. To istodobno ne znači da nužno odgovara svatko tko je po svojem položaju iznad jedinice ili vojnika koji je počinio zločin. Zapovjedna odgovornost ne znači da su svi pripadnici vojske odgovorni za zločine koje počini netko iz te vojske, pa tako ni svi časnici nisu odgovorni za sve zločine koji počine niže rangirani vojnici. Ali, kako to detaljnije određuje i presuda Žalbenog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Mucića i dr.¹³⁶,

'...na brzinu uređena zapovjedna struktura može biti primitivna i u rasulu. Da bi se u takvim okolnostima provodio zakon, nužno je utvrditi odgovornost ne samo pojedinačnih prekršitelja nego i njihovih zapovjednika ili drugih nadređenih koji su, kako dokazuju dokazi, nad njima vršili kontrolu, a da nisu bili službeno imenovani ili postavljeni.'

Oslanjajući se na činjenično stanje koje je utvrdilo raspravno vijeće u odnosu na optuženika Mucića, žalbeno je vijeće donijelo zaključak da

'doslovno značenje članka 7 (3) nije teško utvrditi. Zapovjednik se može smatati kazneno odgovornim za djela svojih podređenih kojima se krše članci 2 do 5 Statuta. I podređeni i zapovjednik su individualno odgovorni za djela koja im se stavljaju na teret. Zapovjedniku će biti suđeno zbog nečinjenja u vezi sa djelima podređenih u izvršenju kojih nije izravno sudjelovao'¹³⁷.

U predmetu Blaškić optužnica je optuženika teretila da je upravo kao zapovjednik snaga HVO-a tijekom hrvatsko-muslimanskog rata u Srednjoj Bosni

¹³⁶ O tome: Presuda Žalbenog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Zdravka Mucića i dr. (IT-96-21) od 20. veljače 2001. godine

¹³⁷ O tome: Presuda Žalbenog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Zdravka Mucića i dr. (IT-96-21) od 20. veljače 2001. godine.

naređivao zločine i bio svjestan da su se oni činili. Druga izmijenjena optužnica u točki 4. sadržava upravo termine važne za ovu problematiku, te kaže:

'...provodio svoju kontrolu nad vojnim pitanjima, uključujući između ostalog, sklapanje sporazuma o prekidu vatre, pregovaranje sa predstavnicima UN, uspostavljanje organizacijske strukture oružanih snaga HVO-a, imenovanje i smjenjivanje vojnih zapovjednika, razmještanje vojske, topništva i ostalih jedinica pod njegovim zapovjedništvom, izdavanje zapovijedi općinskim stožerima HVO-a, te kontroliranje vojnih jedinica HVO-a i zatvoreničkih centara koji su djelovali na njegovom zapovjednom području.'¹³⁸

U spomenutoj optužnici Tužiteljstvo MKSJ-a stavilo je poseban naglasak na činjenicu da se radi o optuživanju po zapovjednoj odgovornosti time što je zapovjednu odgovornost stavilo u poseban odlomak optužnice pod naslovom Zapovijedanje, i to slijedećim riječima:

'Od osnivanja HVO-a 8. travnja 1992., Tihomir Blaškić aktivno je sudjelovao u osnivanju i operacijama HVO-a u Operativnoj zoni Središnja Bosna. Bio je pukovnik HVO-a, a od 27. lipnja 1992. bio je i zapovjednik regionalnog stožera oružanih snaga HVO-a središnje Bosne (oružane snage HVO-a za područje središnje Bosne) i na tom položaju ostao je sve vrijeme na koje se odnosi ova optužnica. Ovlaštenja i dužnosti Tihomira Blaškića, kao zapovjednika HVO-a, navedeni su u Uredbi o oružanim snagama Hrvatske Zajednice Herceg-Bosna od 17. listopada 1992. Ta uredba propisuje, inter alia, da je zapovjednik ovlašten i odgovoran za borbenu pripravnost vojske pod njegovim zapovjedništvom, za

¹³⁸ O tome: Druga izmijenjena optužnica u predmetu Tužitelj protiv Tihomira Blaškića (IT-95-14) od 25. travnja 1997. godine.

mobilizaciju oružanih snaga i jedinica policije, te za imenovanje ostalih zapovjednika.

Tihomir Blaškić na razne je načine provodio svoju kontrolu nad vojnim pitanjima, uključujući, između ostalog, sklapanje sporazuma o prekidu vatre, pregovaranje s predstavnicima Ujedinjenih naroda, uspostavljanje organizacijske strukture oružanih snaga HVO-a, imenovanje i smjenjivanje vojnih zapovjednika, razmještanje vojske, topništva i ostalih jedinica pod njegovim zapovjedništvom, izdavanje zapovijedi općinskim stožerima HVO, te kontroliranje vojnih jedinica HVO-a i zatvoreničkih centara koji su djelovali na njegovom zapovjednom području.¹³⁹

No, i bez obzira na ovaj dio u optužnici, njome se cijelom provlači zakonski opis članka 7 stavka 1:

'te je planirao, poticao, naređivao ili na drugi način pomagao i sudjelovao u planiranju, pripremi ili izvršenju protuzakonitog i nečovječnog postupanja s bosanskim Muslimanima kako je navedeno u stavku 13 i 14 te je također, ili alternativno, znao ili imao razloga znati da se njegovi podređeni pripremaju počinuti takva djela, ili su ih već počinili, a da nije poduzeo potrebne i razumne mjere da spriječi takva djela ili kazni njihove počinitelje¹⁴⁰

U završnom je govoru, prije donošenja prvostupanjske presude, Blaškićev branitelj Russell Hayman rekao: 'Učinkovito koristeći videosnimke dosadašnjih svjedoka i sheme paralelnih zapovjednih linija u HVO-u, obrana je zaključila da Blaškić nije zapovijedao ili je imao uvelike ograničene ovlasti u zapovijedanju ili kažnjavanju nad postrojbama posebnih namjena, poput Vitezova, kao i nad vojnom policijom ili SIS-om.

¹³⁹ O tome: Druga izmjenjena optužnica u predmetu Tužitelj protiv Tihomira Blaškića (IT-95-14) od 25. travnja 1997. godine.

¹⁴⁰ O tome: Druga izmjenjena optužnica u predmetu Tužitelj protiv Tihomira Blaškića (IT-95-14) od 25. travnja 1997. godine.

Stvarna zapovjedna moć Tihomira Blaškića bila je dodatno umanjena ne samo činjenicom da je imao neistreniranu vojsku, nego i time da su ga, uz političke moćnike, i mjesne civilne vlasti zaobilazile u vojnim pitanjima, te da se morao nositi i s utjecajem gospodara rata, odnosno lokalnih moćnika poput Darka Kraljevića ili Darka Andrića Žutog, čija je riječ nerijetko bila zakon u Lašvanskoj dolini.¹⁴¹ Ovaj je dio završnog govora Blaškićeva odvjetnika s glavne rasprave prenio list *Western Encording* od 29. srpnja 1999. godine.

Nadređeni su odgovorni za djela koja su počinili osobno, ili čije su počinjenje naredili, zločin na koji su poticali, ili počinitelju pomagali, ali i za djela osoba koje su im u vrijeme počinjenja djela bile podređene.

Što se pak tiče utvrđivanja odgovornosti zapovjednih struktura, valja reći da je mali broj zapovijedi bilo pisano ili izrečeno u nedvosmislenoj usmenoj formi. Nadalje, ista je ta zapovijed morala u sebi sadržavati nalog podređenom za postupanje tijekom rata ili oružanog sukoba radi postizanja po zakonu zabranjenih posljedica.

Odnos podređenog i zapovjednika ne mora biti formaliziran, već je između njih dovoljno prešutno ili implicitno shvaćanje toga kakav je njihov međusobni položaj. Tako je naime zaključilo raspravno vijeće u presudi u predmetu *Kunarac, Kovač i Vuković* od 22. veljače 2001. godine.¹⁴²

O odgovornosti osobe koja je sudjelovala u lancu prijenosa zapovjedi Vrhovni sud Republike Hrvatske u svojoj odluci I KŽ-381/94¹⁴³ kaže:

‘Pojedini suizvršitelj ne mora prema tome svojom radnjom neposredno ostvariti sva obilježja krivičnog djela ako je dao

¹⁴¹ O tome: *Western Encording*, 29. srpnja 1999. godine.

¹⁴² O tome: ‘Genocid, ratni zločini, zločini protiv čovječnosti’ (Tematska zbirka izvoda iz jurisprudencije MKSJ), Human Rights Watch, UNDP Serbia and Montenegro, Beograd, 2004. godine, str. 132

¹⁴³ O tome: *Kos: Zapovjedna odgovornost*, str 6

objektivan doprinos njegovu izvršenju i ako je postupao na temelju zajedničkog dogovora, a upravo o tome je riječ kod optuženog M.N. kada je on, kao zamjenik zapovjednika Vojnopomorske oblasti u Splitu, odobrio potporu ratnih brodova i zrakoplova, odnosno dao suglasnost za njihovo djelovanje, znajući da će oni pucati po civilnim ciljevima, onda je on suizvršitelj u ratnom zločinu protiv civilnog stanovništva'

No, ne mora se raditi samo o odnosu nadređeni - podređeni već je dovoljno je da su zločine počinili civili nad ratnim zarobljenicima ili civilima u okupiranim područjima.

4.3. PRINUDA KAO OPRAVDANJE ZLOČINA

Svaki podređeni dužan je ispitati je li zapovijed koju je primio pravno dopuštena ili ne.¹⁴⁴ No, time dolazi do razmimoilaženja između poštivanja dvaju načela: načela poslušnosti unutar vojne hijerarhije i načela koja postavlja pravni poredak.

No, praksa je pokazala i drugačije primjere.

Prinuda može predstavljati i potpunu obranu. Dokaz tome je i slučaj masakra nedužnih civila u predmetu Einsatzgruppen. Naime, optuženi zapovjednik Ohlendorf i još 23 osobe bili su zapovjednici ili niži časnici specijalnih postrojbi SS poznatih kao Einsatzgruppen. One su za vrijeme II. svjetskog rata pratile njemačku vojsku prilikom prodora u sovjetsku Rusiju i istrebljivale Židove, Rome, duševne bolesnike, komuniste i takozvana 'azijatska niža i asocijalna bića'.

¹⁴⁴ O tome više u dijelu u kojem se govori o običajnom pravu.

Sve su žrtve bile civili ili ratni zarobljenici. Te postrojbe SS uzrokovale su smrt oko milijun osoba na ruskom teritoriju pod njemačkom okupacijom. Glavna optužba u tom predmetu bila je optužba za ubojstvo, s tim što su optuženi u svoju obranu naveli prinudu kao opravdanje za zločine koje su počinili tijekom II. svjetskog rata.

Na američkom vojnom sudu u Nuernbergu čulo se nešto što je odredilo dalji put shvaćanja opravdanja prinudom i postalo dijelom modernijih propisa o ratovanju: Prema ratnom pravu, čak i ako podređeni shvaća da je čin koji se od njega zahtijeva zločinački, on ne može odbiti da izvršiti ga, a da ne izazove ozbiljne posljedice po sebe, pa to, dakle, predstavlja prinudu.¹⁴⁵

Obrana prinudom odbijena je uz obrazloženje da 'ako su u planiranju i izvođenju protuzakonitog čina jednako korištene mentalne i moralne sposobnosti nadređenog i podređenog, onda nakon toga podređeni ne može tvrditi kako je natjeran da sudjeluje u protuzakonitom pothvatu'¹⁴⁶. Sukladno tomu, svi su optuženi proglašeni krivima. Ohlendorff i mnogi drugi osuđeni su na smrt vješanjem, dok su drugi osuđeni na zatvorske kazne od 10 do 20 godina¹⁴⁷.

Kao što je to prikazao i ovaj slučaj, prinuda u slučaju ubojstva mnogobrojnih nedužnih ljudi može se uzeti kao olakotna okolnost, nikako kao obrana.

Ipak, svaki bi vojnik morao samostalno procijeniti da li će izvršavajući zapovjednikovu zapovijed prekršiti međunarodno pravo, ili ne. Ako vojnik ili časnik ocijeni da se od njega traži neko činjenje, koje je u suprotnosti s međunarodnim konvencijama, njegova je dužnost djelovati samostalno, upozoriti

¹⁴⁵ O tome: Glasnik Ministarstva obrane RH 'Obrana' broj 193, tekst autora Mije Kožića: Prinuda ne opravdava težinu zločina, <http://www.obrana.morh.hr/193/hpravo.asp> (dalje Obrana)

¹⁴⁶ O tome: Obrana

¹⁴⁷ O tome: Obrana.

zapovjednika koji je zapovjed izdao da je riječ o deliktu međunarodnog prava, i, ako je potrebno, odbiti poslušnost.

Osim toga, veliku ulogu u ocijeni krivnje ima i određenje kaznenog djela koje se optuženiku stavlja na teret. Naime, kad se radi o djelu zločina protiv čovječnosti, ono se kažnjava strože od ratnog zločina, jer se kaže da zločin protiv čovječnosti nije samo zločin protiv ubijenih osoba već i 'protiv cjelokupnog čovječanstva'¹⁴⁸.

Kad je riječ o zapovjednoj odgovornosti, Tužiteljstvo MKSJ dosad je u praksi optuživalo više za kaznenu odgovornost za kazneno djelo članka 7, stavka 1 i 3. Uvidom u optužnice može se zaključiti da je optužba glasila samo na jedan od spomenutih stavaka članka 7.¹⁴⁹

Odlučujući o krivnji Radislava Krstića, raspravno vijeće u predmetu zaključilo je da činjenice koje se odnose na počinjenje kaznenog djela mogu biti takve da su ispunjeni uvjeti za kaznenu odgovornost i prema članku 7(1) i prema članku 7 (3) Statuta. No, isto je raspravno vijeće ostalo pri stajalištu da

' kad zapovjednik sudjeluje u zločinu putem svojih podređenih tako što planira, potiče ili naređuje izvršenje kaznenog djela, svaka odgovornost prema članku 7(3) sadržana je već u članku 7(1). Jednako tako vrijedi i za zapovjednika koji u skladu sa doktrinom o udruženom zločinačkom poduhvatu snosi kaznenu odgovornost za djela koja su počinili njegovi podređeni.'¹⁵⁰

Iako su bili ispunjeni svi uvjeti da bude osuđen po zapovjednoj odgovornosti, vijeće mu nije izreklo osuđujuću presudu jer je po njihovom

¹⁴⁸ O tome: Obrana

¹⁴⁹ Ova je teza izvedena iz detaljnog uvida u sve predmete koji se nalaze na <http://www.un.org/icty/cases-e/index-e.htm>.

¹⁵⁰ O tome: Presuda Raspravnog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Radislava Krstića (IT-98-33) od 02. kolovoza 2001. godine

mišljenju odgovornost R. Krstića za sudjelovanje njegovih vojnika u ubojstvima dovoljno izražena u nalazu da je kriv po članku 7(1) Statuta.

Osim prikazanog predmeta, za ovo proučavanje zanimljivi i su navodi iz žalbe Tihomira Blaškića, kao i presuda žalbenog vijeća u istom predmetu.

U žalbi je podnositelj žalbe, osuđeni Tihomir Blaškić, tvrdio da je Raspravno vijeće pogrešno definiralo posebna obilježja kaznene odgovornosti na osnovi člana 7(1) i člana 7(3) Statuta, te da je propustilo uspostaviti jasnu razliku između te dvije vrste odgovornosti.

On je tvrdio da ga je Raspravno vijeće čineći to nepravedno osudilo i da ga nije u dovoljnoj mjeri obavijestilo o pravnim osnovama za njegovu osudu, te da su time smanjene njegove mogućnosti da se žali na prvostupanjsku presudu.

U svom odgovoru na argumente T. Blaškića optužba se generalno složila da se odgovornost osnovom članka 7(1) i članka 7(3) Statuta mora razlikovati, ali je i tvrdila da toj razlici ne treba davati pretjeran značaj, tj. da su oba oblika odgovornosti 'način ocjenjivanja povezanosti optuženog s određenom bazom zločina', a izbor teorije odgovornosti u osnovi postaje važan u fazi odmjeravanja kazne. Optužba je nadalje tvrdila da se oba oblika mogu teretiti istodobno, te da čak nije nemoguće za isto postupanje proglasiti krivnju na osnovi oba oblika odgovornosti.

'Optužba je navela da je Raspravno vijeće u ovom predmetu donijelo tri različite vrste zaključaka:

1. u vezi s nekim incidentima je smatralo da se žalitelj može proglasiti krivim na osnovi oba članka, kako 7(1) tako i 7(3), Statuta, no, tada je Raspravno vijeće odlučilo da je osnovna odgovornost po kojoj žalitelja treba smatrati odgovornim ona iz članka 7(1),

2. u jednom slučaju, kada se radilo o nasilju u zatočeničkim centrima, Raspravno je vijeće smatralo da se žalitelj može osuditi samo po članku 7(3);

3. što se tiče granatiranja Zenice, Raspravno je vijeće konstatiralo da nema dovoljno dokaza da bude proglašen krivim po bilo kom od ta dva članka.¹⁵¹

U ovom radu više sam pozornosti obratila na dio o zapovjednoj odgovornosti osnovom članka 7 (3) Statuta MKSJ-a.

Žalbeno se vijeće bavilo samo povredama u primjeni prava u vezi s člankom 7(3) Statuta, a pitanja koja je žalitelj iznio u okviru svoje druge žalbene osnove, u pogledu toga idu li činjenice predmeta u prilog zaključku da je žalitelj imao efektivnu kontrolu u Operativnoj zoni srednja Bosna (u daljnjem tekstu: OZSB), ostavilo je za dio Presude u kojem se razmatraju žalbene osnove vezane za činjenice.

Kao što je već istaknuto, jedan od dijelova žalbe Tihomira Blaškića odnosio se i na neprecizno razgraničenje odgovornosti osnovom članka 7(1) i članka 7(3) Statuta MKSJ-a. Ovaj dio žalbe ključan je za razmatranje zapovjedne odgovornosti.

Žalitelj je naime tvrdio da se u prvostupanjskoj presudi ne razgraničuju u dovoljnoj mjeri uvjeti za odgovornost po članku 7(1), odnosno po članku 7(3) Statuta, čime se krši načelo nullum crimen sine lege koje, osim što zabranjuje osudu bez konkretne definicije kaznenog djela za koje se tereti, također zabranjuje osudu izvan zakonskih ili općeprihvaćenih parametara te definicije. Što se tiče odgovornosti za zapovijedanje po članku 7(1) Statuta, žalitelj je tvrdio da,

'iako po članku 7(3) Statuta zapovjednik snosi kaznenu odgovornost za određene propuste, pod uvjetom da je imao konkretnu dužnost djelovati, 'propust ne može predstavljati actus reus zapovijedanja počinjenja protupravnog djela, za koji oblik

¹⁵¹ O tome: Presuda Žalbenog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Tihomira Blaškića (IT-95-14) od 29. srpnja 2004. godine

sudjelovanja Raspravno vijeće drži žalitelja prvenstveno odgovornim po članku 7(1).¹⁵²

Kako se navodi dalje u Presudi Žalbenog vijeća, optužba je pak tvrdila da se Raspravno vijeće, u svim slučajevima izuzev jednog – nasilja počinjenog u zatočeničkim centrima – kad se uvjerilo da su zadovoljeni uvjeti kako za članak 7(1) tako i za članak 7(3), odlučilo za odgovornost po članku 7(1). Prema tomu, eventualne pogreške u primjeni prava od strane Raspravnog vijeća prilikom analize članka 7(3) ne bi nužno dovele do ukidanja prvostupanjske presude, osim u odnosu na nasilje počinjeno u zatočeničkim centrima.

'Bilo bi nelogično nekog zapovjednika smatrati kazneno odgovornim zato što je planirao, poticao ili naredio počinjenje kaznenih djela, a istovremeno ga teretiti što ih nije spriječio ili kaznio. Međutim, kako tvrdi optužba, propust da se kazne prošla kaznena djela, koji povlači odgovornost zapovjednika po članku 7(3), može, pod uvjetom da su ispunjeni uvjeti za objektivni i subjektivni element, povlačiti odgovornost zapovjednika po članku 7(1) Statuta, bilo na osnovi pomaganja i podržavanja, bilo na osnovi poticanja na kasnije počinjenje novih kaznenih djela.'¹⁵³

Ako se prilikom odmjeravanja krivnje nađe da je dokazana i izravna odgovornost i odgovornost nadređenog, čak i ako se izrekne samo jedna osuđujuća presuda, raspravno vijeće u svom razmatranju presude o kazni mora voditi računa o činjenici da su dokazana oba tipa odgovornosti¹⁵⁴.

¹⁵² O tome: Presuda Žalbenog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Tihomira Blaškića (IT-95-14) od 29. srpnja 2004. godine.

¹⁵³ Iz Presude Žalbenog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Tihomira Blaškića (IT-95-14) od 29. srpnja 2004. godine.

¹⁵⁴ O tome: Presuda Žalbenog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Tihomira Blaškića (IT-95-14) od 29. srpnja 2004. godine.

Smatra se¹⁵⁵ da 'kao oblik izravne odgovornosti u obzir dolazi i odgovornost zapovjednika za međunarodni zločin počinjen 'putem druge osobe, bez obzira na to je li ta druga osoba sama kazneno odgovorna' (čl. 25. st. 3.toč. a Rimskog statuta), što predstavlja posredno počiniteljstvo.'

Žalbeno vijeće u predmetu Tužitelj protiv Tihomira Blaškića bilo je mišljenja da odredbe članka 7(1) i članka 7(3) Statuta upućuju na različite kategorije kaznene odgovornosti.

Raspravno je vijeće trebalo, prema mišljenju Žalbenog, donijeti osuđujuću presudu samo na osnovi članka 7(1) i smatrati nadređeni položaj optuženog otegotnom okolnošću prilikom odmjeravanja kazne jer istovremene osude osnovom članka 7(1) i članka 7(3) Statuta u odnosu na iste točke Optužnice temeljene na istim činjenicama, što je bilo vidljivo iz presude Raspravnog vijeća, predstavljaju pogrešku u primjeni prava kojom je presuda Raspravnog vijeća ukinuta u tom dijelu.

Na ovom se mjestu otvara pitanje možemo li govoriti i o primjeni odredbi o stjecaju raznih oblika sudioništva¹⁵⁶ prilikom kojih 'se primjenjuje pravilo da teži oblik sudioništva isključuje lakši'¹⁵⁷. Primjenom tog načela 'supočiniteljstvo uvijek isključuje poticanje i pomaganje, a poticanje kao teži oblik sudioništva u užem smislu pomaganje'¹⁵⁸ te okolnost da je 'došlo do dvaju sudioničkih oblika valja uzeti u obzir kao otegotnu okolnost kod izbora vrste i mjere kazne'¹⁵⁹.

4.4. EFEKTIVNA KONTROLA

¹⁵⁵ O tome: Novoselec, P.: Zapovjedna odgovornost u međunarodnom i hrvatskom kaznenom pravu, Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 498 (2007), str.234

¹⁵⁶ Radi se o ostvarenju dvaju oblika sudioništva u istom djelu.- o tome Rječnik kaznenog prava, str. 553

¹⁵⁷ O tome: Rječnik kaznenog prava, str. 553

¹⁵⁸ O tome: Rječnik kaznenog prava, str. 553

¹⁵⁹ O tome: Rječnik kaznenog prava, str. 553

Smatra se¹⁶⁰ da 'niti jedan vojni zapovjednik ne može imati potpunu kontrolu nad svim događanjima na terenu, ali njegovo propuštanje poduzimanja svih potrebnih preventivnih mjera u cilju sprečavanja kršenja zakona i običaja rata i povrede ostalih izvora međunarodnog prava, s obzirom na okolnosti slučaja, čini valjanu osnovu njegove zapovjedne odgovornosti zbog napuštanja dužnosti.'¹⁶¹

Postoje i situacije kad su podređene osobe potpuno izvan kontrole i ne slušaju naredbe nadređenog, te se ponašaju tako da na terenu čine izolirane, ali i rasprostranjene ekscese. Tad se u obzir ne može uzeti obveza aktivnog zapovijedanja. Stoga, u svakom slučaju, kontrola nad podređenim mora biti stvarna. Nadređeni mora imati moć da spriječi i kazni podređene. Nadalje, protumjere koje poduzima nadređeni moraju biti potrebne ili razumne. Nadređenom moraju na raspolaganju stajati i pravne ovlasti i materijalne mogućnosti da bi spriječio ili suzbio zločine.

Mogućnost zapovjednikove kontrole pravna je i legalna osnova za odgovornost zapovjednika (civilnog ili vojnog). Mogućnošću kontrole opravdava se njezina obveza da intervenira, ali '...može se govoriti o pravnoj ili pozitivnoj obvezi da se djeluje u smislu doktrine nečinjenja...'¹⁶²

Mogućnošću efektivnog nadzora nad podređenima bavi se i Raspravno vijeće MKSJ-a koje u svojoj presudi u predmetu Tužitelj protiv Tihomira Blaškića navodi¹⁶³:

'Vijeće je već okarakteriziralo 'zapovjednika' kao osobu koja ima 'efektivnu kontrolu' nad svojim podređenim.'

¹⁶⁰ O tome Derenčinović u 'Kritički o institutu zapovjedne kaznene odgovornosti u međunarodnom pravu', Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, (2001), broj 1, Zagreb, str 37- nadalje: Derenčinović: Zapovjedna odgovornost

¹⁶¹ O tome: Derenčinović: Zapovjedna odgovornost, str 37

¹⁶² O tome Kai Ambos u svom članku Problematični aspekti načela zapovjedne odgovornosti s gledišta krivičnog prava u Zapovjedna odgovornost, HHO, str 47

¹⁶³ O tome: Presuda Raspravnog vijeća u predmetu protiv Tihomira Blaškića (IT-95-14) od 03. ožujka 2000. godine

Govoreći o zapovijedanju nikako se ne može zapostaviti problem tzv. paralelnih linija zapovijedanja. U takvim slučajevima postoje osobe u jednoj vertikali koje izdaju zapovijedi za postupanje po kojima s faktički postupaju. Temeljem tih zapovijedi neposredni izvršitelji ostvaruju obilježja ratno-humanitarnih kaznenih djela. S druge strane tu su i osobe kojima su neposredni izvršitelji formalno podređeni, a koji bi prema njima trebali poduzimati zapovjedne radnje radi sprečavanja njihovih nedopuštenih čina.

U takvoj situaciji jedino moguće bi bilo utvrđenje odgovornosti i osobe koja je izdala zapovijed i one koja je neposredno postupala, kao i osobe koja je u institucijama sistema zadužena za zapovjedno usmjeravanje njemu podčinjenih.

'Odgovornost ovog posljednjeg, koji je formalni zapovjednik neposrednim izvršiteljima moguća je tek ako su ispunjene ostale pretpostavke za njegovu odgovornost, kao što su stvarna moć usmjeravanja radnji podčinjenih zapovijedima, raspolaganje efikasnim sredstvima zapovijedanja i saznanje o postojanju poduzete radnje kojim je ostvareno neko od ratno-humanitarnih kaznenih djela. Izostanak neke od ovih okolnosti isključivao bi njegovu kaznenu odgovornost za ratno-humanitarno kazneno djelo'¹⁶⁴.

5. KAUZALNOST

Uzročnost prethodi krivnji. Bez uzročnosti nema niti krivnje. No, samo postojanje uzročnosti, bez utvrđivanja ostalih općih obilježja kaznenog djela i

¹⁶⁴ O tome: Kos: Zapovjedna odgovornost, str 10

krivnje, nije sama po sebi dovoljna da bi netko bio kažnjen za djelo koje mu se stavlja na teret.

'Smisao uzročnosti je u tome da počinitelj odgovara za one promjene u vanjskom svijetu koje su njegovo djelo, a ne za one koje se slučajno nadovezuju na njegovu radnju. No, i tamo gdje je zaniijekana uzročnost počinitelj će odgovarati već za samu radnju ako ona predstavlja kažnjiv pokušaj.'¹⁶⁵

'Bez obzira na središnje mjesto načela kauzalnosti i njegove uspostave u sustavu kaznenog prava, načelo nije postulirano na tradicionalni način prilikom odlučivanja o kaznenoj odgovornosti zapovjednika.

Raspravna vijeća u spomenutim predmetima nisu našla uvjete za postavljanje kauzalnog odnosa u tradicionalnom smislu, kao posebnog elementa odgovornosti nadređenih s tim da su se prilikom donošenja takve odluke ravnali postojećim pravom međunarodnih ugovora i literaturom koja o načelu kauzalnosti postoji'¹⁶⁶.

Raspravno je vijeće kasnije zaključilo da je već samo postojanje načela odgovornosti nadređenog za propust da kazni, potvrđeno članom 7(3) Statuta, te u običajnom pravu ono pokazuje da u doktrini odgovornosti nadređenog ne postoji zahtjev kauzalnosti kao zaseban element¹⁶⁷.

Sam 'propust kažnjavanja' nesumnjivo za sobom povlači i pitanje 'propuštanja sprječavanja' počinjenja zločina.

¹⁶⁵ O tome: Novoselec, P.: Opći dio kaznenog prava, Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet, Zagreb, 2007., stranica 169

¹⁶⁶ O tome: Prvostupanjska presuda u predmetu Tužitelj protiv Zdravka Mucića i dr. (IT-96-21). Na spomenutu presudu poziva se presuda Žalbenog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Tihomira Blaškića (IT-95-14) od 29. srpnja 2004. godine.

¹⁶⁷ O tome: Presuda Žalbenog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Tihomira Blaškića (IT-95-14) od 29. srpnja 2004. godine

Ukazujući upravo na tu okolnost, Tihomir Blaškić u svojoj je žalbi¹⁶⁸ tvrdio da propust da se kazni nije stvar zasebne teorije odgovornosti nego naprosto potkategorija zapovjedne odgovornosti za propust sprečavanja protupravnih djela podređenih.

Smatra se¹⁶⁹ da 'uzročnost nečinjenja postoji kada je sigurno ili barem vjerojatno u visokoj mjeri da bi poduzeta aktivna radnja otklonila nastup posljedice. Usvoji li se takvo shvaćanje, zapovjednik ili drugi nadređeni će odgovarati samo ako bi njihovo djelovanje spriječilo počinjenje međunarodnog zločina.'

Stvarna nadležnost Međunarodnog suda za bivšu Jugoslaviju ograničena je običajnim međunarodnim pravom, i Međunarodni sud ne može pripisati kaznenu odgovornost za djela koja, prije no što su počinjena, nisu povlačila takvu odgovornost po običajnom međunarodnom pravu. Žalitelj Tihomir Blaškić je tvrdio i to da u vrijeme kada su počinjena ta djela u međunarodnom pravu nije bilo propisa o kaznenoj odgovornosti zapovjednika samo za propust da kazni protupravna djela svojih podređenih¹⁷⁰.

Optužba je, pak, istakla da se zaključak Raspravnog vijeća u vezi s tim odnosi samo na zlostavljanje zatočenika.

'Optužba je tvrdila da su dužnosti zapovjednika spriječiti i kazniti podređene počinitelje zločina dvije neovisne dužnosti i da se zapovjednik može proglašiti odgovornim za kršenje bilo jedne od njih bilo obje. Optužba je smatrala ispravnim mišljenje Raspravnog vijeća da je 'prema tome zapovjedna odgovornost za propust

¹⁶⁸ O tome: Presuda Žalbenog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Tihomira Blaškića (IT-95-14) od 29. srpnja 2004. godine.

¹⁶⁹ O tome: Novoselec, P.: Zapovjedna odgovornost u međunarodnom i hrvatskom kaznenom pravu, Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 498 (2007), str. 236

¹⁷⁰ O tome: Presuda Žalbenog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Tihomira Blaškića (IT-95-14) od 29. srpnja 2004. godine

kažnjavanja podređenih koji su počinili zločine iz članka 2 do 5 Statuta izričito propisana"¹⁷¹.

U svojoj je žalbi žalitelj Tihomir Blaškić tvrdio da je za ustanovljavanje odgovornosti zapovjednika osnovom članka 7(3) Statuta nužan element kauzalnosti, a da je Raspravno vijeće propustilo utvrditi traženu vezu između žaliteljeva nečinjenja i počinjenja zločina od strane njegovih podređenih. On je tvrdio i da mu je Raspravno vijeće ponovno pripisalo objektivnu odgovornost, jer ga smatra odgovornim za zločine podređenih, bez obzira na to je li mu bilo moguće spriječiti počinjenje tih zločina, te da je presumpcijom kauzalnog učinka između njegove pasivnosti i protupravnih djela njegovih podređenih, Raspravno vijeće prebacilo teret dokazivanja na njega, čime je prekršilo načelo presumpcije nevinosti¹⁷².

Optužba je odgovorila da ne postoji uvjet kauzalnosti između propusta zapovjednika da djeluje i počinjenja zločina od strane njegovih podređenih.

'Bez obzira na centralnu ulogu koju u kaznenom pravu ima načelo uspostave kauzalnog odnosa, ono nije tradicionalno postulirano kao *conditio sine qua non* za nametanje kaznene odgovornosti nadređenima za to što nisu spriječili ili kaznili kaznena djela koja su počinili njihovi podređeni. Shodno tome, Raspravno vijeće ne nalazi shodnim poduprijeti stajalište o postojanju uvjeta da se kao zasebni element odgovornosti nadređenog dokaže kauzalni odnos bilo u postojećem korpusu sudske prakse, formulaciji tog principa u postojećem pravu međunarodnih ugovora, ili, uz jednu iznimku, u pozamašnoj literaturi koja postoji o tom pitanju.'¹⁷³

¹⁷¹ O tome: Presuda Žalbenog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Tihomira Blaškića (IT-95-14) od 29. srpnja 2004. godine

¹⁷² O tome: Presuda Žalbenog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Tihomira Blaškića (IT-95-14) od 29. srpnja 2004. godine

¹⁷³ O tome: Presuda Raspravnog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Zdravka Mucića i dr. (IT-96-21) od 16. studenog 1998. godine.

5.1. PROPUST DA SE PODUZMU SVE NUŽNE I RAZUMNE MJERE ZA SPREČAVANJE ILI KAŽNJAVANJE

Međunarodno pravo ustanovilo je obvezu sprječavanja počinjenja kaznenih djela ili kažnjavanja počinitelja nakon njihovog izvršenja. Navedena obveza dokazana je i u predmetu Akayesu¹⁷⁴, kad je Međunarodni kazneni sud za Ruandu ocijenio da je

'irelevantno je li zapovjednik mogao spriječiti zločine ili ne ako to u nekom trenutku nije pokušao. Jednako tako stoji i obveza kažnjavanja. Nakon što je djelo počinjeno, zapovjednik ima obvezu kazniti počinitelje'.

Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju u slučaju Blaškić¹⁷⁵ definirao je obvezu sprječavanja ili kažnjavanja, ocjenjujući da ovaj standard ne predviđa da zapovjednik ima dvije alternativne mogućnosti: kad je nadređeni znao ili imao razloga znati da se kaznena djela čine, a nije spriječio njihovo izvršenje, on ne može samo kazniti počinitelje i time izbjeći kaznenu odgovornost.

Zapovjednik je dužan poduzeti sve razumne mjere kako bi se počinitelji počinjenih zločina kaznili.

U presudi predmeta Delalić¹⁷⁶, sudsko je vijeće smatralo da legalna dužnost postoji i da nadređeni trebaju učiniti sve potrebne i odgovarajuće mjere da spriječe počinjenje zločina ili, ako su zločini bili počinjeni, da kazne počinitelje.

¹⁷⁴ O tome: Presuda Raspravnog vijeća u predmetu Tužitelj protiv J. P. Akayesu (ICTR-96-4) od 02. rujna 1998. godine.

¹⁷⁵ O tome: Presuda Raspravnog vijeća u predmetu Tužitelj protiv T. Blaškića (IT-95-14) od 03. ožujka 2000. godine.

¹⁷⁶ O tome: Odjek

Što sadržavaju 'potrebne i odgovarajuće mjere' ovisi o situaciji i ne mogu biti formulirane apstraktno. Nadređeni može pozvati na provođenje takvih mjera koje su u njegovoj moći, ali međunarodno pravo ne može obvezati nadređenog da učini nemoguće.

Sama dužnost zapovjednika da kazni podređene, prema odluci raspravnog vijeća u predmetu Kordić/Čerkez od 26. veljače 2001. godine, postoji bilo u kojoj fazi prije no što podređeni počini kazneno djelo, ako nadređeni sazna da se podređeni sprema ili planira počinuti kazneno djelo, ili kad postoji osnovana sumnja da se podređeni sprema počinuti kazneno djelo. Dužnost kažnjavanja podređenog nastaje nakon što je kazneno djelo počinjeno, a oni zapovjednici koji preuzmu zapovijedanje nakon počinjenja pod istom su obvezom kažnjavanja.

Nadalje, Žalbeno je vijeće u predmetu Blaškić uzelo u obzir i to da je dužnost zapovjednika obavještavati nadležne vlasti, a ta je dužnost izričito propisana člankom 87(1) Dopunskog protokola I. Zaključak o postojanju te dužnosti može se izvesti i iz članka 86(2) Dopunskog protokola I¹⁷⁷.

Jedino pitanje koje se nameće jest koje su to mjere?

Ako zločini još nisu počinjeni, ali će biti, nadređeni mora intervenirati kako se tako nešto ne bi dogodilo, no ako su zločini već počinjeni on mora poduzeti sve represivne mjere koje mu stoje na raspolaganju kako bi se provela istraga i kako bi slučajevi bili proslijeđeni nadležnim vlastima na dalje postupanje.

Odgovor na to pitanje dalo je i Raspravno vijeće u predmetu Kvočka i dr. odlukom od 02. studenoga 2001. godine, rekavši da:

'nadređeni ne mora biti osoba koja određuje kaznu, ali on mora preuzeti važan korak u stegovnom postupku'.

¹⁷⁷ O tome: Presuda Žalbenog vijeća u predmetu protiv T. Blaškića (IT-95-14) od 29. srpnja 2004. godine.

Tu je i presuda u predmetu Blaškić koja je rekla da su jedan od nužnih elemenata određivanja odgovornosti zapovjednika i 'Razumne i nužne mjere' te veza između nečinjenja nadređenog i zločina podređenih¹⁷⁸.

U vezi s tim, žalitelj je tvrdio da Raspravno vijeće nije ustanovilo nikakve standarde za utvrđivanje "razumnih i nužnih mjera" za koje se zahtijeva da ih poduzme zapovjednik, te da je primjer zapovjednikovog podnošenja izvješća nedovoljan kako bi se te mjere definirale¹⁷⁹.

Optužba je odgovorila da je žalitelj Tihomir Blaškić propustio pokazati da je Raspravno vijeće pogriješilo u rasuđivanju u pogledu toga što predstavlja "razumne i nužne mjere" u predmetu. Upravo zbog toga,

'Žalbeno je vijeće zamijetilo da je Raspravno vijeće smatralo da je: ... efektivni stupanj kontrole zapovjednika, odnosno stvarna mogućnost, temelj na osnovi kojeg će Vijeće procijeniti da li je on razumno poduzeo potrebne mjere da bi spriječio kazneno djelo ili kaznio počinitelje. To implicira da u nekim okolnostima zapovjednik može ispuniti svoju obvezu sprečavanja ili kažnjavanja tako što će slučaj podastrijeti nadležnim vlastima¹⁸⁰.

Iz te konstatacije proizlazi da su nužne i razumne mjere one koje zapovjednik može poduzeti u okviru svojih ovlasti, a kojih je pokazatelj stupanj efektivne kontrole koju je imao nad podređenima. Mjera podnošenja izvješća doista je samo primjer i primjenjiva je "u nekim okolnostima".

Žalbeno vijeće u spomenutom predmetu

'smatra da je Raspravno vijeće imalo pravo ne upuštati se u nabranje mjera, koje se mogu razlikovati od slučaja do slučaja, jer

¹⁷⁸ O tome: Presuda Žalbenog vijeća u predmetu protiv T. Blaškića (IT-95-14) od 29. srpnja 2004. godine

¹⁷⁹ O tome: Presuda Žalbenog vijeća u predmetu protiv T. Blaškića (IT-95-14) od 29. srpnja 2004. godine

¹⁸⁰ O tome: Presuda Žalbenog vijeća u predmetu protiv T. Blaškića (IT-95-14) od 29. srpnja 2004. godine

je jasno dano do znanja da takve mjere trebaju biti nužne i razumne mjere da se spriječe zločini podređenih ili da se kazne podređeni koji su počinili zločine. Ono što čini takve mjere nije pitanje materijalnog prava, nego dokazivanja, dok se učinak takvih mjera može pravno definirati, kao što ih i jest definiralo Raspravno vijeće u ovom predmetu.¹⁸¹

No, postoji i ona odgovornost kod koje dolazi do skrivljenog propuštanja dužnoga činjenja, tj. pasivne zapovjedne odgovornosti. Pri njoj zapovjednik nije poduzeo potrebne mjere kako bi spriječio počinjenje zločina. On, naprimjer, nije zatražio provođenje istrage kad je saznao da su zločini počinjeni i nije kaznio počinitelje tih zločina.

Ovu drugu vrstu naziva se i neizravnom zapovjednom odgovornošću.

¹⁸¹ O tome: Presuda Žalbenog vijeća u predmetu Tužitelj protiv T. Blaškića (IT-95-14) od 29. srpnja 2004. godine.

O tomu postoji razrađena praksa Vrhovnog suda Republike Hrvatske koji u svojoj presudi I KŽ-743/03 od 23. listopada 2003. godine navodi:

"Nesankcioniranje postupaka njemu podređenih, koje su oni poduzimali u ostvarenju cilja radi kojeg je i formirana "Vojska Krajine", a koji su protivni odredbama međunarodnog prava, te za posljedicu imaju smrt, teško ranjavanje, uništavanje imovine i sl., u naravi predstavlja, toleriranjem istog postupanja, proširenje zapovijedi i na takve aktivnosti i u odnosu na osobe koje do tog trenutka nisu poduzimali slične radnje. Da su i druge osobe, neposredni izvršitelji radnji kojima se ostvaruju obilježja kaznenog djela iz čl. 120. OKZ RH, takvo toleriranje doživjeli kao proširenje temeljne zapovijesti ukazuje stvarno zbivanje na samom terenu. Naime, prvostupanjski sud je iz dokaznog postupka jasno utvrdio da se takvo ponašanje od pripadnika vojske kojom je optuženik zapovijedao nastavljalo pljačkom imovine iz kuća izbjeglih Hrvata kroz vremenski period inkriminiran optuženiku, u kojem vremenu još nije bila organizirana civilna vlast paradržave, čijoj vojsci je optuženik pripadao."

Nadalje, i u odluci I KŽ-743/03 od 23. listopada 2003. godine kaže:

"Da je optuženik imao djelotvorna sredstva za sankcioniranje nedopuštenih radnji koje nisu bile predmet njegovih zapovijedi vidljivo je kako iz odluke o kažnjavanju za vojničku nedisciplinu (list 150 spisa), tako i iz navoda njegove obrane kojom on želi umanjiti svoju odgovornost, kada ističe da se njemu podčinjeni vojnici znali njega kao autoritet (list 638/b), obrazlažući da je s tim motivom i potpisivao zapovijedi koje suštinski nije sačinjavao. Međutim, takvo djelotvorno sredstvo kažnjavanja on nije koristio. Tvrdnja svjedoka da je sa nekim postupcima njemu podređenih bio nezadovoljan, ili naznaka vidljiva u optuženiku upućenom dopisu (list 136 spisa) o

6. SVIJEST O POČINJENJU DJELA

Materija koja obrađuje ovaj dio dijeli se na manje cjeline od kojih će svaka nastojati dati odgovor na pitanje kako je odijeljeno ocjenjivanje postupanja s namjerom (svjesnost počinjenja djela što se čini izdavanjem zapovijedi), od nehajnog oblika počinjenja djela (svjesnost ili 'imanje razloga znati' da se može počiniti djelo, ali se smatra da se to neće dogoditi) po zapovjednoj odgovornosti, te kako je praksa Međunarodnog suda za bivšu Jugoslaviju optužnicama i presudama kreirala navedenu problematiku.

Smatra se¹⁸² da je, među ostalim i MKSJ, kao *ad hoc* sud, 'reducirao sastavnice krivnje, spajanjem razloga isključenja protupravnosti i razloga isključenja krivnje u tzv. *'grounds for excluding criminal responsibility'*, čime je zabačeno 'razlikovanje između protupravnosti i krivnje, zatim su reducirali elemente namjere kao oblika krivnje, uveli posebni oblik 'bezobzirnosti' (recklessness) te izvršili promjene u nekim drugim institutima protupravnosti (nužna obrana, krajnja nužda) i krivnje (koju npr. isključuje ne samo zabluda nego i zapovijed nadređenog.'¹⁸³

6.1. 'ZNAO ILI JE IMAO RAZLOGA ZNATI' ZA POČINJENE ZLOČINE

¹⁸² O tome: Krapac, D.: Zapovjedna odgovornost i zajednički zločinački pothvat kao institucije izvedene osobne kaznene odgovornosti za kolektivna međunarodna kaznena djela: analitički pogled na praksu Međunarodnog kaznenog suda za bivšu SFRJ, Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 498, str. 160

¹⁸³ O tome: Krapac, D.: Zapovjedna odgovornost i zajednički zločinački pothvat kao institucije izvedene osobne kaznene odgovornosti za kolektivna međunarodna kaznena djela: analitički pogled na praksu Međunarodnog kaznenog suda za bivšu SFRJ, Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 498, str. 161

Saznanje o počinjenim zločinima bitan je faktor pri odlučivanju o svijesti o počinjenju djela. Različito se tretira činjenica da je netko imao mogućnost saznati za počinjene zločine od činjenice da takva mogućnost nije postojala.

Osim toga, razlikujemo oblik tzv. aktivnog znanja od oblika 'imao je razloga znati'. No, aktivno znanje je teško dokazati, pa se tužitelji koji optužuju po zapovjednoj odgovornosti radije priklanjaju ovoj drugoj soluciji¹⁸⁴.

Osim Statuta MKSJ-a, i 'Rimski statut u članku 28 st. 1(a) ne predviđa odgovornost samo kada je zapovjednik znao da je podređeni počinio ili se sprema počiniti kazneno djelo nego i kada je to morao znati.'¹⁸⁵

Izvešća koja podređeni upućuju nadređenim i time ih izvješćuju o počinjenju zločina i o eventualnim počiniteljima mogu biti u pisanoj ili usmenoj formi i ne moraju biti u formi specifičnih izvještaja dostavljenih u okviru sustava nadzora. Ne moraju sadržavati konkretne podatke o protupravnim djelima koja su počinjena ili će tek biti počinjena. Tako se može smatrati, kako navodi žalbeno vijeće u predmetu Čelebići,

'da je vojni zapovjednik koji je dobio obavijest da neki od vojnika koji su mu podređeni ispoljavaju svoje nasilje i nestabilne crte osobnosti, ili da su se opijali prije polaska na zadatak, imao potrebno znanje'¹⁸⁶.

Od zapovjednika se ne traži da se sa svim obavijestima stvarno upozna. Dovoljno je da su one u njegovu posjedu, kako je zaključilo Raspravno vijeće u predmetu protiv Z. Mucića.

¹⁸⁴ O tome: Optužnice Tužitelj protiv Ivica Rajića, Tihomira Blaškića, Zlatka Aleksovskog, Daria Kordića, Maria Čerkeza, Mladena Naletilića i Vinka Martinovića, Ivana Čermaka, Mladena Markača i Ante Gotovine, Jadranka Prlića i dr. kao i druge optužnice Tužiteljstva MKSJ-a.

¹⁸⁵ O tome: Novoselec, P.: Zapovjedna odgovornost u međunarodnom i hrvatskom kaznenom pravu, Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 498 (2007), str. 238

¹⁸⁶ O tome: Presude Žalbenog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Zdravka Mucića i dr. (IT-96-21) od 20. veljače 2001. godine.

Žalbeno vijeće smatralo je da procjenu elementa svijesti koji traži članak 7 (3) Statuta, treba učiniti imajući u vidu specifične okolnosti slučaja, te uzevši u obzir specifičnu situaciju nadređenog u datom trenutku. Žalbeno je vijeće potvrdilo kako je ispravan zaključak da zapovjedna odgovornost nije oblik izravne odgovornosti.

'Nadređeni se ne može smatrati odgovornim za kaznena djela samo ako se pokaže da je 'znao ili imao razloga znati' za njih'¹⁸⁷.

Jurisprudencija MKSJ-a i Statut MKS-a usavršili su standard 'imao je razloga znati' kako pokazuju i slijedeći primjeri:

1. Predmet Čelebići: 'u cilju da se zadovolji standard 'imao je razloga znati', zapovjednik je trebao imati barem informaciju koja ga stavlja na oprez'¹⁸⁸.
2. Predmet Blaškić: 'ignoriranje ne može biti obrana kada je odsustvo saznanja rezultat nemara u izvršavanju dužnosti'¹⁸⁹.
3. Statut MKS-a: članak 28(1) predviđa da je načelo 'imao je razloga znati' rezervirano za vojne zapovjednike, ali članak 28(2) predviđa da i za civilne nadređene sud mora utvrditi da su oni 'znali ili svjesno zanemarili informaciju koja jasno ukazuje' da su zločini počinjeni ili su mogli biti počinjeni.

¹⁸⁷ O tome: Presuda Žalbenog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Zdravka Mucića i dr.(IT-96-21) od 20. veljače 2001. godine

¹⁸⁸ O tome: Fond za humanitarno pravo, Nacionalna suđenja za ratne zločine, Analiza: Komandna odgovornost: Savremeno pravo, 23. veljače 2004. godine, www.hlc.org.yu (nadalje: Fond za humanitarno pravo)

¹⁸⁹ O tome: Fond za humanitarno pravo.

Ovdje je zanimljivo prikazati zapovjednu odgovornost Tihomira Blaškića kroz dio koji se odnosio na 'Stvarno znanje nadređenog'¹⁹⁰.

Žalitelj je tvrdio da je *mens rea* prema članu 7(3) Statuta stvarno znanje ili 'obavijesti koje bi, ako su dostupne, obvezivale zapovjednika na dodatnu istragu'. Što se tiče stvarnog znanja, žalitelj je tvrdio da se traži više od dokaza o položaju osobe kao vojnog zapovjednika i da je Raspravno vijeće propustilo da, uz činjenicu o žaliteljevom statusu, utvrdi i njegovo znanje, te se tako oslonilo na žaliteljev položaj i status. To je, po mišljenju žalitelja, bio nedopustiv oblik objektivne odgovornosti.

Optužba je, pak, odgovorila da se žalitelj nije pozvao ni na jedan paragraf Prvostupanjske presude koji bi njegove tvrdnje učinio vjerodostojnim. Njegov je argument bio u suprotnosti sa zaključcima Raspravnog u pogledu događaja u Ahmićima, kaznenog djela kopanja rovova, te zlostavljanja zatočenika.

Žalbeno je vijeće zamijetilo da je žalitelj osporavao konstataciju Raspravnog vijeća Prvostupanjske presude koja je govorila da 'sama činjenica da neka osoba ima položaj nadređenog predstavlja ozbiljnu indikaciju da ona ima saznanja o kaznenim djelima koja su počinili njeni podređeni'¹⁹¹.

Tihomir Blaškić je tvrdio da se ta konstatacija temelji na načelu objektivne odgovornosti jer se njome utvrđuje njegovo stvarno znanje na osnovi njegovog položaja zapovjednika.

Tijekom raspravljanja o dijelu 'imao razloga znati' žalitelj je tvrdio da načelo 'imao razloga znati' nije načelo nehaja i da ne implicira dužnost zapovjednika da zna. On je tvrdio da je stav Raspravnog vijeća, da nehajni

¹⁹⁰ I za ovo i za sve što slijedi vidi: Presuda Žalbenog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Tihomira Blaškića (IT-95-14) od 29. srpnja 2004. godine.

¹⁹¹ Ovdje se presuda Žalbenog vijeća u predmetu Blaškić pozivala na presudu Raspravnog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Z. Aleksovskog (IT-95-14/1) od 07. svibnja 1999. godine

propust žalitelja da bude obaviješten može služiti kao osnova za odgovornost po članku 7(3) Statuta, suprotan svrsi i tumačenju te odredbe, te je zapravo stvoren oblik objektivne odgovornosti koji je u suprotnosti s presumpcijom nevinosti žalitelja jer se usredotočuje isključivo i samo na njegov položaj.

Žalbeno je vijeće uvidjelo da je Raspravno vijeće zaključilo slijedeće:

'...ako je zapovjednik u obavljanju svojih dužnosti pokazao dužnu pažnju, ali ipak nije znao da se spremaju kaznena djela ili da su ista već počinjena, ne može ga se teretiti za to neznanje. Ako, međutim, uzevši u obzir njegov položaj u hijerarhiji i trenutne okolnosti, neznanje proizlazi iz zanemarivanja dužnosti, ono ne može biti obrana: taj zapovjednik je 'imao razloga znati' u smislu Statuta.'

Na drugom mjestu u Prvostupanjskoj presudi Raspravno je vijeće zaključilo da zapovjednike 'misija obvezuje da budu stalno obaviješteni o načinu na koji njihovi podređeni obavljaju povjerene im zadatke i da u tu svrhu poduzmu neophodne mjere'¹⁹². Jedna od dužnosti zapovjednika je, dakle, da bude obaviješten o ponašanju svojih podređenih.¹⁹³

Žalbeno je vijeće smatralo, pozivajući se na Drugostupanjsku presudu u predmetu Čelebići, da je dan konačan odgovor na pitanje tumačenja načela 'imao je razloga znati', jer je tamo određeno da će

'nadređeni [...] po načelima odgovornosti nadređenoga biti kazneno odgovoran samo ako je imao obavijesti koje su ga mogle upozoriti na djela počinjena od strane podređenih. To je u skladu sa standardom *mens rea* u običajnom pravu kakav je vrijedio u trenutku počinjenja djela koja se navode u optužnici.'

¹⁹² Iz Presude Žalbenog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Tihomira Blaškića (IT-95-14) od 29. srpnja 2004. godine

¹⁹³ Iz Presude Žalbenog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Tihomira Blaškića (IT-95-14) od 29. srpnja 2004. godine.

‘Općenito, govoreći o kaznenoj odgovornosti za tzv. garantna kaznena djela valja uočiti temeljne zahtjeve koji moraju biti ispunjeni da bi se o tom obliku kaznene odgovornosti uopće moglo govoriti’¹⁹⁴.

Ti se zahtjevi mogu i grupirati. Da bi se utvrdila odgovornost zapovjednika, potrebno je nedvojbeno utvrditi postojanje svakog od zahtjeva. Tako neki¹⁹⁵ smatraju da se ti zahtjevi odnose na:

- postojanje osobe garanta tj. osobe koja je nositelj obaveze sprečavanja zabranjene posljedice
- svijest garanta o okolnostima na kojima se temelji njegova garantna obaveza
- sadržaj propusta koji se sastoji u sprečavanju posljedica iz ratno-humanitarnih kaznenih djela
- sama posljedica koja je inkludirana u strukturu ratno-humanitarnog kaznenog djela
- klauzula jednake vrijednosti činjenja i nečinjenja tj. nepravo koje ostvaruje garant svojim propustom mora biti jednako vrijedno kao i činjenje u okvirima istog ratno-humanitarnog kaznenog djela.’

Polazeći od ovog mišljenja valja istaći i slijedeće.

Znanje treba utvrditi neposrednim dokazima ili pomoću indicija.

Kad je riječ o indicijima, raspravna vijeća u predmetima Čelebići i Blaškić¹⁹⁶ smatrala su da se u utvrđivanju je li nadređeni zaista mogao posjedovati traženo znanje moraju razmotriti slijedeći indiciji:

¹⁹⁴ Tako Damir Kos u Kos, Zapovjedna odgovornost., str 9

¹⁹⁵ Tako Damir Kos u Kos, Zapovjedna odgovornost., str 9

¹⁹⁶ O tome: Presude raspravnih vijeća u predmetima Tužitelj protiv Tihomira Blaškića (IT-95-14) od 03. ožujka 2000. i Tužitelj protiv Zdravka Mucića i dr. (IT-96-21) od 16. studenog 1998.godine

'... broj, vrsta i obuhvat svih nezakonitih djela, period u kojem su počinjena, broj i tip vojnika koji su u njima sudjelovali, logistička sredstva koja su eventualno upotrijebljena, zemljopisno određenje djela, rasprostranjenost djela, brzina operacija, modus operandi svih sličnih nezakonitih djela...'197

Sudsko je vijeće u predmetu Delalić¹⁹⁸ u presudi jasno reklo da zapovjedna odgovornost ne spada u standardnu i izravnu odgovornost prema nadređenom.

Članak 7(3) MKSJ Statuta zahtijeva da nadređeni zna ili ima razloga znati da je njegov podređeni počinio ili će počiniti zločin.

Nadalje, Raspravno vijeće u predmetu Aleksovski¹⁹⁹ smatralo je da je 'zapovjednikov položaj per se bitan pokazatelj saznanja za zločine koje su počinili njegovi podređeni i da će vrijednost koju će pripisati tom indiciju ovisiti o okolnostima, točnije o vremenu i mjestu. Dakle, što su počinjena djela udaljenija u prostoru, to će biti teže utvrditi da je nadređeni znao za njih, u nedostatku drugih indicija. Nasuprot tomu, počinjenje zločina na mjestu u neposrednoj blizini mjesta gdje nadređeni obično obavlja svoje dužnosti dovoljno je ozbiljan pokazatelj znanja nadređenog o zločinu, a fortiori pod pretpostavkom da su se zločini učestalo ponavljali.'²⁰⁰

¹⁹⁷ Indicije je navela Komisija stručnjaka osnovana Rezolucijom 78 Vijeća sigurnosti (1992)

¹⁹⁸ Jedan od optuženika u predmetu Čelebići.

¹⁹⁹ Zlatko Aleksovski, jedan od optuženika predmeta Lašvanska dolina, nakon svibnja 1993. godine je preuzeo dužnost načelnika zatvora HVO "Heliodrom" u Mostaru, koji je također bio pod upravom HZ HB.

²⁰⁰ O tome: Presuda Raspravnog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Zlatka Aleksovskog (IT-95-14/1) od 25. lipnja 1999. godine.

Ističe se²⁰¹ 'da se po haškoj doktrini ista kriminalna stigma pripisuje zapovjedniku koji je namjerno pridonio zločinu (recimo davanjem naredbe), kao i onomu zapovjedniku koji je nemarom propustio nadzirati trupe koje su onda namjerno izvršile zločin.

Drugim riječima, namjerno i nehajno ponašanje trpa se u isti koš. To je sa stajališta profinjenoga kaznenog prava neprihvatljivo, pa nije čudo da je novo njemačko pravo o zapovjednoj odgovornosti to poistovjećivanje zabacilo. Propust nadzora je po tom pravu posebno i lakše kazneno djelo²⁰².

Kad govorimo o djelima izvršenim u okviru plana²⁰³, 'tu treba utvrditi namjeru optuženog da se ta djela izvrše. Druga se varijanta odnosi na djela koja premašuju okvire plana. Tu sad ostaje utvrditi da je optuženi predvidio mogućnost prekoračenja plana. Budući da se u praksi subjektivna predvidivost redovno izvodi iz onog što je razboritom čovjeku predvidivo, teško je tu utvrditi jasnu granicu proklamiranog subjektivnog kriterija prema objektivnoj predvidivosti.²⁰⁴

Jedna od zasigurno najstrožih presuda prema kojoj se dokazuje kriterij 'znao ili je imao razlog znati' jest presuda Tihomiru Blaškiću u kojoj Raspravno vijeće kaže da

'ako je zapovjednik u obavljanju svojih dužnosti ispoljio dužnu požrtvovnost ali ipak nije znao da se spremaju kaznena djela ili da su ista već počinjena, ne može ga se teretiti za to neznanje. Ako, međutim, uzevši u obzir njegov položaj u hijerarhiji i trenutne okolnosti, neznanje proizlazi iz zanemarivanja dužnosti, ono ne

²⁰¹ Tako Mirjan Damaška u Hrvatskom slovu, 3. ožujka 2006.

²⁰² Ibid.

²⁰³ Ibid.

²⁰⁴ Tako Mirjan Damaška u Hrvatskom slovu, 3. ožujka 2006.

može biti obrana: taj zapovjednik je 'imao razloga znati' u smislu Statuta'.²⁰⁵

Upravo je ovo mišljenje Vijeća utjecalo i na kasniji postupak u predmetu Čelebići, iako preinačeno, budući da je raspravno vijeće u tom predmetu dalo prednost dokazivanju da su postojale obavijesti koje su optuženika mogle upozoriti na postojanje kaznenih djela i zahtjevala od njega provođenje dalje istrage.

Odbačen je strogi kriterij 'morao je znati' čime je zauzet stav da ne postoji obveza nadređenog da u svakom trenutku bude obaviješten o aktivnostima koje poduzimaju njegovi podređeni, a iz čega bi proizašla njegova kaznena odgovornost:

'...zanemarivanje dužnosti da bi se steklo (...) znanje nije navedeno (u članku 7(3)) kao zasebno kazneno djelo, pa nadređeni stoga po toj odredbi ne snosi odgovornost za takve propuste nego samo zato što nije poduzeo nužne i razumne mjere sprečavanja i kažnjavanja. (...) Ovdje nije poanta da presumpcija o znanju postoji ako netko ne izvrši svoju dužnost da pribavi relevantne informacije o kaznenom djelu nego takva presumpcija postoji ako je dotični imao način pribaviti te informacije ali je to namjerno propustio.(...)

....premda propust zapovjednika da se informira o djelovanju svojih podređenih ili da uspostavi sustav nadzora može predstavljati zanemarivanje dužnosti koje povlači vojno-stegovnu odgovornost, takav propust ne mora nužno povlačiti i kaznenu odgovornost.²⁰⁶

²⁰⁵ O tome: Presuda Raspravnog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Tihomira Blaškića (IT-95-14) od 03. ožujka 2000. godine.

²⁰⁶ O tome: Presuda Žalbenog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Zdravka Mucića i dr. (IT-96-21) od 20. veljače 2001. godine.

Ističe se²⁰⁷ da je 'upitna odgovornost zapovjednika ako je samo mogao i morao znati što spremaju podređeni. Ta formula praktično uvodi odgovornost za nehaj i to nesvjesni jer zapovjednik nije svjestan što podređeni rade, ali je mogao i bio je dužan biti toga svjestan. Njome se hoće stati na kraj vojnim zapovjednicima koji izbjegavaju da se suoče s istinom, a nemalu ulogu imaju u tome i pragmatični razlozi jer je dokazivanje svijesti nadređenog o tome da je podređeni počinio ili se spremao počiniti kazneno djelo vrlo otežano '

6.2. STVARNO STANJE - ZNAO IZRAVNO ILI TEMELJEM INDICIJA ZA POČINJENE ZLOČINE

Uz formulaciju 'znao ili je imao razloga znati' tu je i odgovornost koja proizlazi iz aktivnih djelovanja nadređenih ili izravna zapovjedna odgovornost prilikom koje zapovjednik s namjerom izdaje zapovijed kojom se krše pravila međunarodnog humanitarnog prava.

Zapovjednik se smatra odgovornim za zločin iako su zločin počinili njegovi podređeni.

Za dokazivanje krivnje po ovom tipu zapovjedne odgovornosti potrebno je dokazati zapovjednikovu namjeru da izda baš tu zapovijed. Najčešće se tada tužitelj služi objektivnim kriterijem, tj. on treba dokazati da je osoba prosječne inteligencije trebala biti svjesna da izdaje zapovijed koja je protivna propisima.

Što se tiče krivnje za to protupravno djelo podčinjenog, on će biti kazneno odgovoran ako zna da ostvaruje kazneno djelo, ili je to - s obzirom na okolnosti koje su mu poznate - sasvim očito, i mogao je to spoznati bez nekog razmišljanja i ispitivanja. Ili na drugi način rečeno, neće biti kazneno odgovoran ako je iz opravdanih razloga smatrao da ga zapovijed obvezuje ili ju je u danim

²⁰⁷ O tome: Novoselec, P.: Zapovjedna odgovornost u međunarodnom i hrvatskom kaznenom pravu, Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 498 (2007), str. 238 i 239

okolnostima morao takvom ocijeniti. Pri samom kažnjavanju podčinjenog može se prema danoj situaciji naći osnova za blaže kažnjavanje po temelju smanjene količine krivnje.²⁰⁸

Dok u odnosu na same vojnike nije nužan uvjet da kod njih postoji svijest da je određeno postupanje suprotno propisima međunarodnog prava, već je dostatna opća svijest o protupravnosti djela, za zapovjednu strukturu vojne hijerarhije nužno je postojanje svijesti o njihovoj garantnoj zadaći.

O tomu Vrhovni sud Republike Hrvatske u svojoj odluci broj I KŽ-247/01 od 4. rujna 2001. Godine navodi:

‘Okolnost da se radi o kršenju pravila međunarodnog ratnog prava ne mora biti obuhvaćena umišljajem počinitelja tj., njegovom sviješću i znanjem da svojim ponašanjem krši pravila međunarodnog prava, jer bi u tom slučaju to kazneno djelo mogli počiniti samo dobri poznavatelji međunarodnog prava, što očito nije bila intencija zakonodavca. Upravo suprotno, za postojanje kaznenog djela iz čl. 120. OKZ RH potrebno je samo da ponašanje počinitelja objektivno predstavlja kršenje pravila međunarodnog prava, dakle, da je ostvaren objektivni uvjet kažnjivosti, kojim je posebno određen karakter protupravnosti ovog kaznenog djela, tj. da je djelo protupravno i u smislu međunarodnog prava, što sve u konkretnom slučaju objektivno nije prijeporno.’

Jednako je tako i Međunarodni sud za Ruandu, točnije njegovo raspravno vijeće u predmetu Akayesu²⁰⁹, zaključilo da

²⁰⁸ O tome: Bačić: Zapovjedna odgovornost, str 140

²⁰⁹ O tome: Presuda Raspravnog vijeća MKSR u predmetu Tužitelj protiv Akayesu (ICTR-96-4) od 02. rujna 1998. godine (Zan-Pol Akajesu (Jean-Paul Akayesu) bio je zapovjednik plemena Hutu iz Ruande).

'postoje 'razna stajališta' u pogledu *mens rea* koja je potrebna da bi se ustanovila zapovjedna odgovornost ali i da je kaznena namjera moralni element koji se zahtijeva kod bilo kojeg kaznenog djela i (...) gdje je smisao da se utvrdi individualna kaznena odgovornost osobe koja je optužena za djela u nadležnosti vijeća, (...) svakako je ispravno utvrditi postojanje maliciozne namjere, ili, bar prisustvo nehaja koji je toliko težak da je jednak pristajanju ili čak malicioznoj namjeri'²¹⁰.

Raspravno vijeće u predmetu Blaškić, u svojoj je odluci od 03. ožujka 2000. godine utvrdilo da se znanje ne može konstatirati na osnovi presumpcije, no, da se ono može utvrditi izravnim ili posredno izvedenim dokazima.

6.3. 'IMAO JE RAZLOGA ZNATI' ZA POČINJENE ZLOČINE

Jedan od načina na koji se ovaj segment instituta zapovjedne odgovornosti određuje je i presuda Žalbenog vijeća u predmetu Čelebići u kojoj Žalbeno vijeće potvrđuje tumačenje koje je dalo Raspravno vijeće za načelo 'imao je razloga znati', tj.

'nadređeni će po načelima odgovornosti nadređenog biti kazneno odgovoran samo ako je imao obavijesti koje su ga mogle upozoriti na djela počinjena od strane podređenih.'²¹¹

²¹⁰ O tome: Presuda Raspravnog vijeća MKSR u predmetu Tužitelj protiv Akayesu (ICTR-96-4) od 02. rujna 1998. godine

²¹¹ O tome: Presuda Žalbenog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Zdravka Mucića i dr. (IT-96-21) od 20. veljače 2001. godine

Te obavijesti zapovjednik može dobiti pismeno ili usmeno, i one ne moraju biti određene i izričite, a potrebna je dalja istraga o ponašanju podređenih.

Sagledavajući sudsku praksu MKSJ-a²¹² lako možemo uočiti da se ona oslanja na tumačenje ovog elementa i to na način da je imao na raspolaganju obavijest temeljem koje je mogao zaključiti da će neki zločini biti počinjeni ili da su već počinjeni.

7.PRIMJENA DOKTRINE NA CIVILNE

OSOBE

'Pravna (garantna) obveza vojnih zapovjednika da spriječe zločine podređenih temelji se na dužnosti nadzora nad izvorima opasnosti...takva je dužnost izričito propisana u čl. 87. st. 3. Dopunskog protokola I uz Ženevske konvencije, prema kojem je vojni zapovjednik dužan poduzeti sve mjere da se spriječe povrede Ženevskih konvencija, a ako su one već počinjene, da pokrene stegovni ili kazneni postupak protiv počinitelja. Te obveze mogu se jedino analogno proširiti i na nevojne zapovjednike; kako pak oni nemaju uvijek iste mogućnosti obuzdavanja te opasnosti, a nemaju ni mogućnost kažnjavanja podređenih, valja njihovu pravnu obvezu na sprječavanje zločina podređenih ograničiti na situacije kada su njihove ovlasti slične onima vojnih zapovjednika.²¹³

²¹² Uzete su u obzir presude u predmetima koji si spomenuti na početku ovog poglavlja.

²¹³ O tome: Novoselec, P.: Zapovjedna odgovornost u međunarodnom i hrvatskom kaznenom pravu, Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 498 (2007), str. 235

7.1. POJAM NADREĐENOSTI

Mišljenja se teoretičara²¹⁴ o problemu naziva 'zapovjedne odgovornosti' razilaze.

Tako se smatra²¹⁵ da se termin 'zapovjedna' ograničuje na vojni kontekst, dok termin 'nadređena' dopušta šire razumijevanje načela i proteže svoju primjenu i na civilne osobe²¹⁶.

Jednako tako i sam naslov članka 28 Rimskog statuta jest Odgovornost zapovjednika i ostalih nadređenih osoba.

Osim već iznesenih stajališta, bilo znanstvenika, bilo tvoraca Rimskog statuta, govoreći o zapovjednoj odgovornosti, onako kako je regulira članak 7 stavak 3 Statuta MKSJ, ističe se²¹⁷ da bi 'primjerenije bilo da se govori o zapovjedničkoj odgovornosti nego o zapovjednoj odgovornosti'.

Praksa Međunarodnog suda za bivšu Jugoslaviju dala je svoje poimanje koje se od civilnih osoba smatraju odgovornim. Tako se djelatnik tijela javne vlasti može smatrati odgovornim na osnovi doktrine o zapovjednoj odgovornosti ako je bio dio odnosa nadređeni-podređeni, čak i ako je taj odnos bio posredan. Na primjer,

'djelatnik tijela javne vlasti koji zna da su civili bili korišteni za prisilni rad ili kao živi štitovi može se smatrati odgovornim samo ako je

²¹⁴ O tome vidjeti tekst koji slijedi.

²¹⁵ Tako Kai Ambos u svom tekstu Problematični aspekti načela zapovjedne odgovornosti s gledišta krivičnog prava u Zapovjedna odgovornost, HHO, str 44

²¹⁶ O tome: Zapovjedna odgovornost, HHO, str 440

²¹⁷ Tako Ivan Padjen u svom tekstu Međunarodne ustavne dimenzije zapovjedne odgovornosti u Zapovjedna odgovornost, HHO, str. 83

pokazano da je imao efektivnu kontrolu nad osobama koje su podvrgnule civile takvom postupanju. Neće biti dovoljno samo dokazati da je taj djelatnik općenito bio utjecajna osoba.²¹⁸

Prema tomu, zapovjedno odgovorni nisu samo vojni zapovjednici, već se odgovornima smatraju i civilne osobe. Među njima su najistaknutije uloge predsjednika države koji je ujedno i vrhovni zapovjednik oružanih snaga u većini zemalja, ali i članovi vlade koji su imali utjecaj kao predstavnici izvršne vlasti.

To su naime osobe koje su, sudeći prema poziciji koju su obavljale *tempore criminis*, imale mogućnost zapovjediti, ali i spriječiti počinjenje zločina ili svjesno nisu kaznile počinitelje.

No, koja je razlika između vojnih i civilnih zapovjednika? Postoji li ona uopće?

Postoji mišljenje²¹⁹ da postoje razlike. Sukladno njemu 'Dok je vojni zapovjednik odgovoran za djela svojih podređenih ako je za njih znao ili morao znati, civilni zapovjednik odgovara ako je 'znao ili svjesno zanemario obavijesti koje mu jasno ukazuju da podređeni čine ili se spremaju počinuti takva kaznena djela'. Dok je krivnja vojnih zapovjednika koncipirana šire pa ju je onda i lakše dokazati, krivnja civilnih nadređenih osoba je sužena i teže ju je dokazati. Vojnim zapovjednicima je dovoljno dokazati i nesvjesni nehaj, dok se civilnim nadređenima mora dokazati da su svjesno propustili dužne mjere kako bi doznali da je počinjeno kazneno djelo ili da se njegovo počinjenje sprema.'

Na primjer, Ustav RH²²⁰ u članku 99. navodi: 'Predsjednik Republike vrhovni je zapovjednik oružanih snaga Republike Hrvatske'.

²¹⁸ O tome: Presuda Raspravnog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Daria Kordića i Maria Čerkeza (IT-95-14/2) od 26. veljače 2001. godine

²¹⁹ O tome: Novoselec, P.: Zapovjedna odgovornost u međunarodnom i hrvatskom kaznenom pravu, Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 498 (2007), str. 239

²²⁰ O tome: Ustav RH

Sukladno tomu, on imenuje i razrješuje vojne zapovjednike, u skladu sa zakonom.

Prema članku 7. Zakona o obrani²²¹ iz 2002. godine, Predsjednik Republike Hrvatske vrhovni je zapovjednik Oružanih snaga, te prema navedenom Zakonu ima slijedeće ovlasti:

1. podnosi prijedlog za utvrđivanje stanja neposredne ugroženosti i ratnog stanja uz supotpis predsjednika Vlade Republike Hrvatske,
2. daje suglasnost na Prijedlog strategije obrane Republike Hrvatske,
3. donosi Vojnu strategiju Republike Hrvatske,
4. daje suglasnost na Prijedlog plana obrane Republike Hrvatske,
5. donosi Odluku o veličini, sastavu i mobilizacijskom razvoju Oružanih snaga,
6. donosi Odluku o vojnopodručnoj podjeli Republike Hrvatske,
7. daje suglasnost na ustroj zapovjedništava, postrojba i ustanova Oružanih snaga,
8. odlučuje o općoj mobilizaciji na prijedlog Vlade,
9. donosi Plan uporabe Oružanih snaga,
10. nalaže uvođenje mjera pripravnosti i mobilizaciju Oružanih snaga na prijedlog Vlade,
11. utvrđuje osnove sustava vođenja i zapovijedanja Oružanim snagama na prijedlog ministra obrane,
12. donosi, na prijedlog ministra obrane i u skladu sa Strategijom obrane Republike Hrvatske, obvezujuće smjernice za izgradnju borbene spremnosti Oružanih snaga,
13. naređuje uporabu Oružanih snaga i njihovih dijelova,
14. predstavlja Oružane snage u zemlji i inozemstvu,
15. daje mišljenje u postupku imenovanja ministra obrane,
16. imenuje načelnika Glavnog stožera na prijedlog Vlade i nakon pribavljenog

²²¹ O tome: Zakon o obrani

mišljenja nadležnog odbora Hrvatskoga sabora,

17. razrješuje dužnosti načelnika Glavnog stožera, izravno ili na prijedlog Vlade i nakon pribavljenog mišljenja nadležnog odbora Hrvatskoga sabora,

18. imenuje i razrješuje dužnosti časnike u Oružanim snagama na ustrojbenom mjestu brigadira (kapetana bojnog broda), generala i admirala na prijedlog načelnika Glavnog stožera i uz suglasnost ministra obrane,

19. imenuje i razrješuje dužnosti vojne izaslanike na prijedlog ministra obrane i uz prethodnu konzultaciju s ministrom vanjskih poslova,

20. dodjeljuje prve časničke činove,

21. promiče u činove časnike, generale i admirale na prijedlog ministra obrane,

22. donosi opća i osnovna pravila postupanja u Oružanim snagama u skladu s posebnim zakonom na prijedlog načelnika Glavnog stožera i uz suglasnost ministra obrane.

Za obavljanje svih navedenih poslova vrhovni zapovjednik donosi zapovijedi, naredbe, smjernice, naloge, odluke, pravila i druge akte.

Obavljanje poslova iz svoje nadležnosti, osim poslova uporabe Oružanih snaga, može prenijeti na ministra obrane i tada ministar obrane donosi zapovijedi, naredbe, smjernice, naloge, odluke, pravila i druge akte²²².

Zapovijedanje Oružanim snagama u miru vrhovni zapovjednik ostvaruje preko ministra obrane u skladu s Ustavom i zakonom. Ministar obrane odgovara vrhovnom zapovjedniku za provedbu zapovijedi i izvješćuje ga o provedbi. Načelnik Glavnog stožera odgovara ministru obrane za provedbu zapovijedi i izvješćuje ga o provedbi.

Za provedbu zapovijedi vrhovnog zapovjednika ministar obrane može donijeti akte propisane člankom 10. stavkom 3. Zakona o obrani. Ako ministar obrane ne provodi zapovijedi vrhovnog zapovjednika, vrhovni zapovjednik može

²²² O tome: Zakon o obrani

ostvarivati zapovijedanje Oružanim snagama neposredno preko načelnika Glavnog stožera. O nastaloj situaciji iz stavka 3. ovoga članka vrhovni zapovjednik u pisanom obliku izvješćuje Vladu i Hrvatski sabor te nakon konzultacije s predsjednikom Vlade predlaže utvrđivanje odgovornosti ministra obrane.

Ako Hrvatski sabor ne utvrdi odgovornost ministra obrane, vrhovni zapovjednik ostvaruje zapovijedanje Oružanim snagama preko ministra obrane. U stanju neposredne ugroženosti i u ratnom stanju vrhovni zapovjednik izravno izdaje zapovijedi načelniku Glavnog stožera, te istodobno obavješćuje ministra obrane o izdanim zapovijedima.

Načelnik Glavnog stožera za provedbu zapovijedi odgovara vrhovnom zapovjedniku.

Mogućnost suđenja civilnim osobama po institutu zapovjedne odgovornosti došla je do izražaja i u optužnici Milanu Martiću²²³ gdje je smatrano da Sud ima jurisdikciju nad osobama koje su, s obzirom na njihovu poziciju u političkoj ili vojnoj vlasti, u mogućnosti zapovjediti počinjenje zločina koji su u nadležnosti *ratione materiae* Suda, kao i 'nad osobama koje znajući (svjesno) ne sprječavaju ili ne kažnjavaju počinitelje takvih zločina'.²²⁴

Prema prvostupanjskoj presudi u predmetu Kordić/Čerkez od 26. veljače 2001. godine

'svaki se službenik organa vlasti može smatrati odgovornim na osnovi doktrine o zapovjednoj odgovornosti ako je bio dio odnosa podređeni-nadređeni, pa čak i onda kad je taj odnos bio posredan'.

²²³ Milan Martić je do 1990. godine bio viši inspektor u MUPRH. Od 4. siječnja 1991. do kolovoza 1995. godine bio je na rukovodećim položajima u SAO Krajini, ili, kako točka 9 optužnice Tužiteljstva kaže, 'na položajima s ovlastima nadređenog'. – O tome: Optužnica od 25. srpnja 1995., izmijenjena optužnica od 18. prosinca 2002., izmijenjena optužnica od 09. rujna 2003. i izmijenjena optužnica od 13. prosinca 2005. godine (IT-95-11)

²²⁴ O tome: Derenčinović: Zapovjedna odgovornost, str 32

Praksa tematiku odgovornosti civilnih osoba promatra s posebnim zanimanjem, pa je tako Žalbeno vijeće u predmetu Aleksovski jasno dalo do znanja da je članak 7(3) primjenjiv i na vojne i na civilne nadređene, bez obzira jesu li izabrani ili su se nadređenima sami proglasili:

'Članak 7(3) predviđa pravne kriterije za zapovjednu odgovornost, čime se riječi 'zapovjednik' daje pravno značenje. (...) Žalbeno vijeće smatra da nije bitno da li je (optuženik) bio nadređeni u civilnoj ili vojnoj strukturi.'²²⁵

Upravo o dokazivanju tog 'stvarnog znanja' nadređenih, a koji nisu vojne osobe, govori i slijedeći dio presude Raspravnog vijeća u presudama Čerkez i Kordić:

'Ovisno o položaju vlasti (...), dokazi koji su potrebni za dokazivanja stvarnog znanja mogu biti različiti.(...) U slučaju (...) civilnih čelnika koji se de facto nalaze na položaju vlasti, standard dokazivanja će biti viši.'²²⁶

Kako bi se ova rečenica razumjela, valja reći da je Dario Kordić bio aktivan član HDZ-a Bosne i Hercegovine i napredovao do položaja sve veće moći, vlasti i utjecaja u vodstvu Hrvata. Pripadao je najvišem krugu političkih i vojnih vođa u HDZ-a Bosne i Hercegovine, HZ H-B, HR H-B i Hrvatskom vijeću obrane. Godine 1991. imenovan je predsjednikom HDZ-a Bosne i Hercegovine u općini Busovača, te predsjednikom Travničke regionalne zajednice. Kao predsjednik Travničke regionalne zajednice bio je supredsjedatelj sastanka HDZ-a Bosne i Hercegovine 12. studenog 1991. na kojem je najavljeno da 'hrvatski narod u Bosni i Hercegovini mora konačno povesti odlučnu, aktivnu politiku, koja treba dovesti do realizacije vjekovnog sna -- zajedničke hrvatske države.' Nekoliko dana kasnije, 18. studenog 1991. godine, bio je jedan od vođa koji su

²²⁵ O tome: Presuda Žalbenog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Aleksovskog (IT-95-14/1) od 24. ožujka 2000.

²²⁶ O tome: Presuda Raspravnog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Daria Kordića i Maria Čerkeza (IT-95-14/2) od 26. veljače 2001. godine i Zlatka Aleksovskog (IT-95-14/1) od 25. lipnja 1999. godine

potpisali Odluku o osnivanju HZ H-B, te je postao jedan od njezina dva dopredsjednika. Na tom je položaju ostao sve do mjeseca kolovoza 1993. Na temelju funkcije dopredsjednika, bio je i član Predsjedništva HZ H-B, koje je također funkcioniralo kao zakonodavno tijelo HZ H-B. Kad je u kolovozu 1993. proglašena HR H-B, imenovan je dopredsjednikom i na toj je funkciji ostao sve vrijeme na koje se odnosila optužnica. Dana 10. srpnja 1994., ili otprilike tog datuma, postao je predsjednik HDZ-BiH. U vrijeme na koje se odnosila optužnica, predstavljao se, i drugi su ga smatrali, visokim dužnosnikom HVO-a, te je kao visoki dužnosnik HVO-a potpisivao zapovjedi i dokumente. U tim svojim ulogama i na tim položajima ostvarivao je funkcije vlasti, zapovjedništva i ovlasti unutar, nad i putem HVO-a i njegova djelovanja i operacija²²⁷.

Na temelju svojih raznih funkcija, položaja i ovlasti, svojih veza s ključnim osobama iz hrvatskog vodstva i vodstva bosanskih Hrvata, te svoje političke i vojne moći u HZ H-B/HR H-B, nesuđmnjivo je ostvarivao vlast, utjecaj i kontrolu nad političkim i vojnim ciljevima i djelatnostima HDZ-BiH, HZ H-B, HR H-B i HVO-a.

'U raznim prilikama i na razne načine pokazivao je vlast, utjecaj, ovlasti i kontrolu, naprimjer donošenjem političkih i strateških odluka, pregovaranjem u ime HVO-a o prekidu vatre, izdavanjem zapovijedi koje su izravno ili neizravno bile vojne prirode ili značenja, predstavljajući se kao pukovnik HVO-a, dopredsjednik ili viši dužnosnik HVO-a, nošenjem vojne odjeće, postojanjem prostorije za vojne operacije u njegovu uredu u zgradi PTT-a u Busovači, opozivanjem sporazuma o prekidu vatre kad mu uvjeti nisu odgovarali, imenovanjem osoba na razne funkcije, poslove i položaje te njihovim smjenjivanjem, izdavanjem naloga za uhićenje ili oslobađanje utjecajnih Muslimana koje je HVO lišio slobode, odobravanjem putovanja i slobode kretanja kroz razna područja pod nadzorom HVO-a, nastojeći ishoditi povrat ukradenih ili

²²⁷ Podaci preuzeti iz optužnice Tužiteljstva MKSJ-a protiv Daria Kordića i Maria Čerkeza (IT-95-14/2) od 30. rujna 1998. godine

zaplijenjenih vozila i imovine, i pregovaranjem o prolazu humanitarnih konvoja i vozila Ujedinjenih naroda kroz razne kontrolne točke²²⁸.

Mario Čerkez je postao zapovjednikom brigade HVO-a raspoređene u ili oko općine Vitez ("Viteška brigada HVO-a") 1992. i na tom je položaju ostao sve vrijeme na koje su se odnosile optužbe sadržane u optužnici. Njegov položaj unutar HVO-a značio je da je on pod zapovjedništvom Tihomira BLAŠKIĆA koji je u to vrijeme bio zapovjednik HVO-a za Operativnu zonu Srednja Bosna. Ovlasti i dužnosti Marija Čerkeza kao zapovjednika navedene su u Uredbi o oružanim snagama Hrvatske zajednice Herceg-Bosna od 17. listopada 1992., koja navodi da je zapovjednik na njegovu položaju odgovoran za borbenu pripravnost postrojba pod njegovim zapovjedništvom, mobilizaciju oružanih snaga i policijskih postrojba, te da ima ovlasti postavljati i razrješavati zapovjednike.

Sve vrijeme na koje se odnose optužbe sadržane u optužnici, on je na temelju svojih funkcija i ovlasti na razne načine pokazivao ili provodio svoju kontrolu u vojnim pitanjima, uključujući na primjer pregovaranje o sporazumima o prekidu vatre s protivničkim civilnim i vojnim predstavnicima iz muslimanske zajednice, pregovaranje s dužnosnicima Ujedinjenih naroda, izdavanje zapovijedi za razmještaj postrojba i drugih jedinica pod njegovim zapovjedništvom i kontroliranje pritvora i postupanja s civilima lišenim slobode²²⁹.

Najbolji odgovor na određivanje sposobnosti i ovlasti, kad se one ne mogu sa lakoćom utvrditi, dalo je mišljenje Raspravnog vijeća u predmetima Kordić i Čerkez kad je predložilo da polazna točka budu službeni položaji koje su zauzimali optuženi.

Stvarne ovlasti, međutim, ne mogu se utvrditi samo promatranjem službenih položaja. Postojanje nadređenog položaja, bio on de iure ili de facto vojni ili civilni, morat će se zasnivati na procjeni stvarnih ovlasti optuženih...

²²⁸ Iz optužnice Tužiteljstva MKSJ-a protiv Daria Kordića i Maria Čerkeza (IT-95-14/2) od 30. rujna 1998. godine

²²⁹ Podaci o Mariju Čerkezu i Dariju Kordiću, kao što je navedeno u prethodnoj napomeni, preuzeti su sa službenih internetskih stranica MKSJ-a.

Službeni položaj vlasti može se utvrditi postojanjem službenog nimenovanja ili formalne dodjele ovlasti... Na vrhu tog lanca, politički čelnici mogu definirati političke ciljeve.

No, pogledamo li s druge strane presudu Žalbenog vijeća u predmetu Čelebići, naići ćemo na dosta zanimljivo, ali i neodređeno stajalište da

'nadređeni civili nesumnjivo snose odgovornost za djela podređenih pod određenim uvjetima, ali da li njihova odgovornost sadržava identične elemente kao odgovornost vojnih zapovjednika u običajnom pravu nije jasno'.²³⁰

Baveći se istom tematikom, Raspravno vijeće u predmetu Krnojelac²³¹ smatra da je

'isto stanje saznanja potrebno i za civilne i za vojne zapovjednike'.²³²

Mogućnošću saznanja za počinjene zločine bavi se i raspravno vijeće u predmetu Aleksovski, te kaže da ovlasti kažnjavanja koje ima civilna osoba treba tumačiti u širem smislu riječi, odnosno da se doktrina o hijerarhijski nadređenoj osobi u početku odnosila isključivo na vojne vlasti lako se može reći da je u vojnoj hijerarhijskoj strukturi ovlaštenje za kažnjavanje nerazdvojivo od ovlaštenja za naređivanje, ne može se reći da je tako i kod civilnih vlasti.

²³⁰ O tome: Presuda Žalbenog vijeća u predmetu tužitelj protiv Zdravka Mucića i dr. (IT-96-21) od 20. veljače 2001. godine.

²³¹ Milorad Krnojelac je od travnja 1992. do kolovoza 1993. godine bio upravnik KP doma i nalazio se u nadređenom položaju u odnosu na sve u logoru. Kao upravnik KP doma, bio je smatran odgovornim za funkcioniranje fočanskog KP doma kao zatočeničkog logora.

²³² O tome: Presuda Raspravnog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Milorada Krnojelca (IT-97-25) od 15. ožujka 2002. godine.

Od civilnih vlasti ne može se očekivati da imaju ista stegovna ovlaštenja kakva bi imale vojne vlasti na analognom zapovjednom položaju. Ako bi se inzistiralo na tomu da civilne vlasti imaju slične ovlasti sankcionirati kao i vojne vlasti, toliko bi se ograničilo polje primjene doktrine o odgovornosti nadređenog, da bi ona postala praktički neprimjenjiva na predstavnike civilnih vlasti. Prema tomu, Raspravno vijeće smatra da

'nije neophodno da je nadređena osoba imala, de jure ili de facto, moć sama kazniti. I sama mogućnost slanja izvješća organima vlasti dovoljna je ako civilni organ mora, s obzirom na svoj položaj unutar hijerarhije, tako postupati u slučaju kršenja i ako je, zahvaljujući tom položaju, velika vjerojatnost da ta izvješća pokrenu istragu ili izricanje stegovnih, odnosno kaznenih mjera.'²³³

Ista je presuda svoju podlogu našla u presudi vojnog suda za Daleki istok, gdje je nakon II. svjetskog rata japanski ministar vanjskih poslova Koki Hirota bio proglašen kazneno odgovornim temeljem načela napuštanja dužnosti.²³⁴

Malo je opreznija odluka Raspravnog vijeća u predmetu Akayeshu gdje se spominju određena ograničenja, te u kojoj Vijeće smatra da treba od slučaja do slučaja ocijeniti moć autoriteta koju optuženik stvarno ima kako bi se odredilo da li je imao moć poduzeti sve neophodne i razumne mjere da bi spriječio vršenje kaznenih djela iz navoda optužnice ili da bi kaznio njihove počinitelje.²³⁵

Upravo je razlikovanje između civilnih i vojnih zapovjednika, koje je učinio Rimski statut ICC-a, važna prekretnica kako u teoriji tako i u stvaranju

²³³ O tome: Presuda Raspravnog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Zlatka Aleksovskog (IT-95-14/2) od 25. lipnja 1999. godine.

²³⁴ Više o predmetu u povijesnom pregledu.

²³⁵ O tome: Presuda Raspravnog vijeća u predmetu MKSR Tužitelj protiv Akayeshu (ICTR-96-4) od 02. rujna 1998. godine.

ujednačenije sudske prakse, što dotad nije bio slučaj. Prema njemu, nadređeni koji nisu vojne osobe 'morali su znati' ili su svjesno zanemarili obavijest koja je jasno ukazivala na to da podređeni čine ili će počinuti takve zločine²³⁶.

7.2. PREDMET MILOŠEVIĆ

Međunarodni sud za ratne zločine počinjene na području bivše Jugoslavije optužio je bivšeg jugoslavenskog predsjednika Slobodana Miloševića za zločine protiv čovječnosti, teške povrede Ženevskih konvencija i povrede ratnog prava i običaja na Kosovu, i u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Sve su ga optužbe teretile za zločine njegovih podređenih, za koje je znao ali nije ništa učinio da ih spriječi ili kazni. Time je, prekršio članak 7(3) Statuta.

Odgovornost Slobodana Miloševića valja pak promatrati kroz funkcije koje je obavljao. Bili su to uglavnom najviši položaji. Predsjednikom Gradskog komiteta Saveza komunista Beograda postaje 1984. godine. Samo dvije godine nakon toga postavljen je na funkciju predsjednika Centralnog komiteta SK Srbije, a reizabran dvije godine nakon toga. Na 8. sjednici CK SK Srbije u rujnu 1987. postaje predsjednikom SK Srbije, a predsjednikom predsjedništva Srbije postaje 8. svibnja 1989. godine.

Iste je godine u prosincu i reizabran na istu funkciju da bi godinu potom bio izabran na novoosnovanu funkciju predsjednika Srbije, nakon što su se 16. srpnja 1990. godine SK Srbije i Socijalistički savez radnog naroda Srbije ujedinili u Socijalističku partiju Srbije kojoj je on došao na čelo. 1992. godine ponovno je izabran za predsjednika Srbije, a pet godina nakon toga za predsjednika SRJ. Tu je dužnost obavljao sve vrijeme za koje ga optužnica MKSJ-a tereti.

²³⁶ O tome: čl. 28 (2) Statuta MKS-a.

Međunarodni sud za ratne zločine počinjene na području bivše Jugoslavije optužio je bivšeg jugoslavenskog predsjednika Slobodana Miloševića za zločine protiv čovječnosti, teške povrede Ženevskih konvencija i povrede ratnog prava i običaja u Hrvatskoj, te za genocid u Bosni i Hercegovini.

Sukladno haškoj optužnici zločini u Hrvatskoj počinjeni su provedbom plana prisilnog izгона većine hrvatskog i drugog nesrpskog stanovništva s oko trećine teritorija RH tijekom 1991. i 1992. radi pripajanja tih teritorija novoj državi pod srpskom dominacijom.

Zapovjedna odgovornost Slobodana Miloševića za zločine počinjene u Hrvatskoj proizlazila je iz stvarne kontrole koju je imao nad četiri člana Predsjedništva bivše Jugoslavije, a time i nad oružanim snagama pod njihovom kontrolom.

Preko agenata KOS-a, MUP-a i SDB-a, kao i kontrolom financija, Milošević je upravljao potezima lokalnih vođa hrvatskih Srba, lokalnom policijom i snagama sigurnosti. Tužiteljstvo drži i da je od 8. listopada 1991. u Republici Hrvatskoj postojao međunarodni oružani sukob i djelomična okupacija.

Optužnica za BiH teretila je bivšeg jugoslavenskog predsjednika za zločine koje su tijekom rata u BiH u razdoblju od 1992. do 1995. godine počinile srpske snage nad muslimanskim i hrvatskim stanovništvom. Uz genocid Milošević je optužen i za zločine protiv čovječnosti, uključivši progon i istrebljenje, teške povrede Ženevskih konvencija počinjene u toj državi, te povrede ratnog prava i običaja.

Miloševića se teretilo za sudjelovanje u 'zajedničkom zločinačkom poduhvatu' čiji je cilj 'prisilno i trajno uklanjanje većine nesrba .. s velikih područja Republike BiH'.

U optužnici se navodilo da su tijekom zauzimanja teritorija u BiH tisuće bosanskih Muslimana i Hrvata ubijene, a tisuće drugih zatočene u preko 50 logora u nehumanim uvjetima. Mnogo više prisilno je premješteno i deportirano iz svojih domova. Ukupni broj osoba koje su izgnane ili zatočene tijekom toga razdoblja procjenjuje se na više od 250 tisuća ljudi. Optužnicom se Miloševića teretilo i za pogubljenje nekoliko tisuća muslimanskih muškaraca i

dječaka nakon pada Srebrenice u srpnju 1995. godine. Nadalje, navodilo se i da je kontrolirao i manipulirao javnošću uz pomoć državnih medija preko kojih je širio poruke straha i mržnje.

Osim ovih funkcija optužnica je naglasila i razlike između njegovih de facto i de iure ovlasti, tj. kontrole koju je imao nad institucijama koje su sudjelovale u izvršenju kaznenih djela navedenih u optužnici. Upravo sve dužnosti koje je obnašao jasno ukazuju da okrivljenik imao de facto kontrolu nad saveznim, republičkim, pokrajinskim i drugim institucijama.

Optužnica za djela u Hrvatskoj Miloševića je teretila da je imao de facto kontrolu nad JNA i nad jedinicama TO jer je, bar od ožujka 1991. do konačnog raspada SFRJ, kontrolirao savezno Predsjedništvo. Također ga se teretilo i da je imao kontrolu nad vodećim ljudima kontra-obavještajne službe JNA (KOS ili KOG). Uz to, kao predsjednik Srbije, imao je kontrolu nad ključnim visokorangiranim djelatnicima u Ministarstvu unutrašnjih poslova i u Službi sigurnosti Srbije. JNA i MUP Srbije, uključujući paravojne jedinice kao što su Crvene beretke, navedeni su u optužnici kao počinitelji mnogih ratnih zločina i zločina protiv čovječnosti radi prisilnog protjerivanja ne-Srba iz jedne trećine teritorija Hrvatske koja je trebala postati etnički čista.

Što se tiče Bosne i Hercegovine, osim navodne kontrole nad JNA, preko Predsjedništva SFRJ, nakon raspada savezne države, Milošević je, prema optužnici, imao ključan utjecaj na članove Visokog savjeta obrane, u komu su bili predsjednici SRJ i njenih republika, Srbije i Crne Gore. Uz to, Milošević je imao de facto kontrolu nad JNA i VJ preko svoje de facto kontrole nad njezinim visokim oficirima. Konačno, optužen je na osnovi svoje de jure kontrole nad MUP-om Srbije, koji je imao zapovjednu kontrolu nad specijalnim jedinicama i paravojnim jedinicama koje su činile zločine u Bosni i Hercegovini.

Budući da je Slobodan Milošević umro, postupak je obustavljen. Zato se ovdje u okviru razmatranja zapovjedne odgovornosti Slobodana Miloševića govori pod hipotezom 'što bi bilo'.

Da bi dokazali de facto kontrolu, tužitelji bi morali dokazati da je optuženi upravljao događajima i ljudima čak i kada nije imao legalnu vlast nad njima. Na primjer, da se dokazalo da je Predsjedništvo Jugoslavije slušalo njegove zapovjedi, ne bi bilo bitno što je on bio samo predsjednik republike, bez formalne vlasti nad saveznim Predsjedništvom.

Da bi se dokazalo da je netko kazneno odgovoran po teoriji zapovjedne odgovornosti, tužiteljstvo je moralo dokazati da je ta osoba znala da je podređeni počinio, ili da namjerava počiniti zločin.

Ako su okolnosti bile takve da bi razumna osoba postavila pitanje, zapovjednik se ne može braniti odgovorom da nije znao za zločin - on je bio dužan istražiti. Drugim riječima, ako je optuženom bilo rečeno da je njegovo Ministarstvo unutarnjih poslova upleteno u zločine, njegova je dužnost bila da istraži. Ako to nije učinio, a pokaže se da je to bila istina, on je mogao kazneno biti odgovoran za zločine specijalnih jedinica.

FUNKCIJE KOJE JE OBAVLJAO S. MILOŠEVIĆ

1984.godine	Postaje predsjednikom Gradskog komiteta Saveza komunista Beograda.
1986. godine	Postavljen je na funkciju predsjednika Centralnog komiteta SK Srbije. Reizabran je 1988.godine.
1987. godine	U rujnu je na 8. sjednici CK SK Srbije postao predsjednik SKS.
1989. godine	Za predsjednika predsjedništva Srbije je izabran 8. svibnja, a reizabran 5.prosinca iste godine.

1990. godine	16. srpnja Savez komunista Srbije i Socijalistički savez radnog naroda Srbije ujedinjuju se u Socijalističku partiju Srbije kojoj dolazi na čelo. Na višestranačkim izborima, 9. i 26. prosinca, izabran je na novo- osnovanu funkciju predsjednika Srbije.
1992. godine	Ponovno je izabran na funkciju predsjednika Srbije 20. prosinca.
1997. godine	Za predsjednika SRJ izabran je 15.srpnja, na dužnost stupio 23. srpnja. Obavljao je ovu dužnost sve vrijeme na koje se odnosi optužnica MKS-a.

8. ZAPOVJEDNA ODGOVORNOST U HRVATSKOM PRAVU

U hrvatskom zakonodavstvu propisana su kaznena djela i kaznena odgovornost osoba koje bi svojim postupcima tijekom rata, oružanog sukoba ili okupacije, kršeći pravila međunarodnog prava, ostvarivali zabranjene posljedice, a što je zakonodavac razvrstao u više kaznenih djela protiv čovječnosti i međunarodnog prava.

Propisani su: kazneno djelo genocida - čl. 156.; agresivnog rata - čl. 157.; ratnog zločina protiv civilnog pučanstva - čl. 158.; ratnog zločina protiv ranjenika i bolesnika - čl. 159.; ratnog zločina protiv ratnih zarobljenika - čl. 160.; protupravnog ubijanje i ranjavanje neprijatelja - čl. 161.; protupravnog

oduzimanja stvari od ubijenih i ranjenih na bojištu - čl. 162.; nedozvoljena sredstva borbe - čl. 163.; povreda pregovarača - čl. 164.; grubo postupanje s ranjenicima, bolesnicima i ratnim zarobljenicima - čl. 165.; neopravdana odgoda povratka ratnih zarobljenika - čl. 166. i uništavanje kulturnih dobara i objekata u kojima se nalaze kulturna dobra - čl. 167²³⁷.

Kod nas se pojedinačno inkriminira onaj tko je djelo izvršio, ali i onaj tko je naredio da djelo bude izvršeno. Potencijalni se počinitelji progone posebno za te dvije inkriminacije, jednu odvojeno od druge.

Prije Izmjena i dopuna Kaznenog zakona 2004. godine²³⁸ propisivalo se 'Zakonom o primjeni Statuta Međunarodnog kaznenog suda i progonu za kaznena djela protiv međunarodnog ratnog i humanitarnog prava iz 2003. u članku 28. st. 2. ... da se u slučaju ustupanja za bivšu Jugoslaviju postupak ima provesti 'uz primjenu domaćega kaznenoga materijalnog i procesnog prava'.²³⁹

Članak 28. Osnovnog krivičnog zakona Republike Hrvatske²⁴⁰ propisuje da se krivično djelo može počiniti činjenjem ili nečinjenjem s tim da može biti počinjeno nečinjenjem samo kad počinitelj propusti činjenje koje je bio dužan izvršiti.

Smatra se²⁴¹ da je prije uvođenja instituta zapovjedne odgovornosti u hrvatsko zakonodavstvo 'na subjektivnom planu hrvatski Kazneni zakon za sve međunarodne zločine tražio namjeru. Istina, dovoljna je i neizravna namjera, ali ne dolazi u obzir nijedan oblik nehaja.'

²³⁷ O tome: Kazneni zakon Republike Hrvatske

²³⁸ O tome: Zakon o izmjenama i dopunama Kaznenog zakona, Narodne novine 105/04.

²³⁹ O tome: Novoselec, P.: Zapovjedna odgovornost u međunarodnom i hrvatskom kaznenom pravu, Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 498 (2007), str. 240

²⁴⁰ O tome: Osnovni krivični zakon Republike Hrvatske, Narodne novine 31/93, 39/93, 108/95, 16/96 i 28/96.

²⁴¹ O tome: Novoselec, P.: Zapovjedna odgovornost u međunarodnom i hrvatskom kaznenom pravu, Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 498 (2007), str. 242

Prema članku 119. stavku 1. OKZRH, kazneno djelo genocida čini onaj tko u namjeri da potpuno ili djelomično uništi neku nacionalnu, etničku, rasnu ili vjersku skupinu naredi da se članovi skupine ubijaju, ili da im se nanose teške tjelesne ozljede, ili da im se teško narušava tjelesno ili duševno zdravlje, ili da se stanovništvo prinudno raseljava, ili da se skupina stavi u takve životne uvjete koji bi doveli do njezina potpuna ili djelomična istrebljenja, ili da se primijene mjere kojima se sprečava radnje između pripadnika skupine, ili da se provodi prinudno preseljavanje djece u drugu skupinu, ili tko u istoj nakani počini neko od navedenih djela.

Prema odredbi članka 120. stavka 1. OKZRH, kazneno djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva čini onaj tko kršeći pravila međunarodnoga prava za vrijeme rata, oružanoga sukoba ili okupacije naredi da se izvrši napad na civilno stanovništvo, naselje, pojedine civilne osobe ili osobe onesposobljene za borbu, kojega je posljedica smrt, teška tjelesna ozljeda ili teško narušavanje zdravlja ljudi, napad bez izbora cilja kojim se pogađa civilno stanovništvo, da se civilno stanovništvo ubija, muči ili da se nečovječno postupa prema njemu, ili da se nad njim obavljaju biološki, medicinski ili drugi znanstveni pokusi, da se uzimaju tkiva ili organi radi transplantacije, ili da mu se nanose velike patnje ili ozljede tjelesnoga integriteta, ili zdravlja, da se provodi raseljavanje ili preseljavanje ili prinudno odnarodnjivanje ili prevođenje na drugu vjeru, prinuđivanje na prostituciju ili silovanje, da se primjenjuju mjere zastrašivanja i terora, uzimaju taoci, primjenjuje kolektivno kažnjavanje, protuzakonito odvođenje u koncentracione logore i druga protuzakonita zatvaranja, da se provodi lišavanje prava na propisno i nepristrano suđenje, prinuđivanje na službu u oružanim snagama neprijateljske sile ili u njezinoj obavještajnoj službi ili administraciji, da se prinuđuje na prinudni rad, izgladnjuje stanovništvo, provodi konfiskacija imovine, da se pljačka imovina stanovništva, protuzakonito i samovoljno uništava ili prisvaja u velikim razmjerima imovinu što nije opravdano vojnim potrebama, uzima nezakonite i nerazmjerno velike kontribucije i

rekvizicije, smanjuje vrijednost domaćega novca ili protuzakonito izdaje novac, ili tko počini neko od navedenih djela.

Riječ 'naredi', kao u prethodna dva zakonska opisa kaznenih djela, nalazi se i u opisima ostalih kaznenih djela kršenja pravila međunarodnog prava u OKZRH, kao i u opisu kaznenih djela protiv vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom.

Važno je napomenuti i činjenicu da 'odgovornost nadređenog za nekažnjavanje podređenih po hrvatskom pravu ne dolazi u obzir ako je do propuštanja dužne radnje došlo nakon materijalnog dovršenja zločina jer se počinjeni zločin više ne može spriječiti *post festum*. U tom je slučaju prema kaznenom pravu na snazi do donošenja novele iz 2004. bilo moguće samo pomaganje počinitelju nakon kaznenog djela, kao posebno kazneno djelo, a to je pomoć počinitelju nakon počinjenog kaznenog djela.'²⁴²

Izmjenama i dopunama Kaznenog zakona Republike Hrvatske (NN 105/04) iz 2004.godine, zapovjedna odgovornost je regulirana u članku 167.a²⁴³.

Prilikom implementacije odredbi Rimskog statuta u hrvatsko kazneno zakonodavstvo, zakonodavac je slijedio njemački model²⁴⁴ te je odbredbe Rimskog statuta implementirao tako 'da zapovjednike i nadređene tretira kao

²⁴² O tome: Novoselec, P.: Zapovjedna odgovornost u međunarodnom i hrvatskom kaznenom pravu, Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 498 (2007), str. 242

²⁴³ Sukladno Kaznenom zakonu RH članak 167a glasi:

(1) Za kaznena djela iz članka 156. – 167. ovoga Zakona kaznit će se kao počinitelji vojni zapovjednik ili druga osoba koja stvarno djeluje kao vojni zapovjednik ili nadređena civilna osoba ili druga osoba koja u civilnoj organizaciji ima stvarnu vlast zapovijedanja ili nadzora, ako su znali da podređeni čine ta kaznena djela ili se spremaju počinuti ih, a nisu poduzeli sve razborite mjere kako bi ih u tome spriječili. U tom slučaju neće se primijeniti odredba članka 25. stavka 3. ovoga Zakona.

(2) Osobe navedene u stavku 1. ovoga članka koje su morale znati da se podređeni spremaju počinuti jedno ili više kaznenih djela iz članka 156. – 167. ovoga Zakona pa zbog propuštanja dužnog nadzora nisu poduzele sve razborite mjere kojima bi se spriječilo počinjenje tih kaznenih djela, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do osam godina.

(3) Osobe navedene u stavku 1. ovoga članka koje ne proslijede stvar nadležnim vlastima u cilju provođenja istrage i kaznenog progona nad neposrednim počiniteljima, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do pet godina.

²⁴⁴ O tome: Novoselec, P.: Zapovjedna odgovornost u međunarodnom i hrvatskom kaznenom pravu, Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 498 (2007), str. 244

supočinitelje u međunarodnim zločinima samo ako nisu spriječili njihovo počinjenje, dok kršenje dužnosti nadzora i propuštanje prijavljivanja kaznenog djela s njihove strane predviđa kao posebna kaznena djela s blažim propisanim kaznama.²⁴⁵

Uvođenje odredbe o zapovjednoj odgovornosti od velike je važnosti za hrvatski pravosudni sustav. No tu su i mnogi drugi zakoni²⁴⁶ koji reguliraju zapovijedanje.

Tako, prema članku 100. Zakona o obrani iz 2002. godine, kaže se da zapovijedanje Oružanim snagama u miru vrhovni zapovjednik ostvaruje preko ministra obrane u skladu s Ustavom i zakonom. Ministar obrane odgovara vrhovnom zapovjedniku za provedbu zapovijedi i izvješćuje ga o provedbi. Načelnik Glavnog stožera odgovara ministru obrane za provedbu zapovijedi i izvješćuje ga o provedbi.²⁴⁷

Ako ministar obrane ne provodi zapovijedi vrhovnog zapovjednika, vrhovni zapovjednik može ostvarivati zapovijedanje Oružanim snagama neposredno preko načelnika Glavnog stožera.

O nastaloj situaciji vrhovni zapovjednik u pisanom obliku izvješćuje Vladu i Hrvatski sabor te nakon konzultacije s predsjednikom Vlade predlaže utvrđivanje odgovornosti ministra obrane.

Ako Hrvatski sabor ne utvrdi odgovornost ministra obrane, vrhovni zapovjednik ostvaruje zapovijedanje Oružanim snagama preko ministra obrane.

U stanju neposredne ugroženosti i ratnom stanju vrhovni zapovjednik

²⁴⁵ O tome: Novoselec, P.: Zapovjedna odgovornost u međunarodnom i hrvatskom kaznenom pravu, Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 498 (2007), str. 244

²⁴⁶ Vidi nastavak.

²⁴⁷ Za provedbu zapovijedi vrhovnog zapovjednika ministar obrane može donijeti akte propisane člankom 10. stavkom 3. toga Zakona o obrani.

izravno izdaje zapovijedi načelniku Glavnog stožera te istodobno obavješćuje ministra obrane o izdanim zapovijedima. Načelnik Glavnog stožera za provedbu zapovijedi odgovara vrhovnom zapovjedniku.²⁴⁸

Nadalje se, u članku 101. ističe:

'Zapovijedanje i rukovođenje u Oružanim snagama provode časnici i dočasnici imenovani i raspoređeni na zapovjedne dužnosti u Oružanim snagama'.

Osobe iz stavka 1. ovoga članka rukovode zapovjedništvima, postrojbama i ustanovama Oružanih snaga i zapovijedaju njima te obavljaju upravne poslove iz djelokruga Ministarstva obrane u skladu s ovlastima koje na njih prenesu vrhovni zapovjednik i ministar obrane.²⁴⁹

Jedan od najpoznatijih slučajeva sudske prakse²⁵⁰ u Republici Hrvatskoj, koja se odnosi na zapovjednu odgovornost jest suđenje Dinku Šakiću²⁵¹.

Optužnicu je Županijski sud u Zagrebu primio 15. prosinca 1998. godine. Njome je Dinko Ljubomir Šakić optužen da je tijekom II. svjetskog rata na području NDH provodio rasne i nacističke zakone i zakonske odredbe protiv političkih neistomišljenika (u razdoblju od 1941. do 1945. godine u logoru Jasenovac). U to je doba, nakon ulaska u 'Ustašku obranu' (18. veljače 1942.) obnašao dužnosti nadstojnika 'Općeg odsjeka' i zamjenika te pobočnika zapovjednika u zapovjedništvima logora Stara Gradiška i Jasenovac do travnja 1944. godine. Tada postaje zapovjednikom logora Jasenovac što ostaje do

²⁴⁸ O tome: Zakon o obrani

²⁴⁹ O tome: Zakon o obrani

²⁵⁰ Valja upozoriti da se u Republici Hrvatskoj vodi nekoliko postupaka po načelu zapovjedne odgovornosti, ali je za potrebe ovog rada uzet postupak koji je pravomoćno okončan.

²⁵¹ Tijekom obrade ovog poglavlja koristila sam presudu Županijskog suda u Zagrebu donesenu dana 01. listopada 1999. godine (nadalje Presuda - Šakić).

studenog 1944. godine. Optužnica ga je teretila da je: 'zapovijedanjem i drugim oblicima upravljanja, donošenja i provođenja odluka, nastavio zlostavljati, mučiti i ubijati zatočenike na na način da je osobno naređivao i sudjelovao u njihovom izvršenju, ujedno ne poduzimajući ništa da se u tome spriječi druge pripadnike 'Ustaške obrane'...'²⁵²

Svojim je djelovanjem:

1. zatočenike podvrgavao prekomjerno teškom fizičkom radu, izgladnjivanju, tjelesnom i duševnom zlostavljanju, što je dovelo do njihovog teškog oboljevanja, a potom kod većeg broja zatočenika i do nastupa smrti;

2. likvidiran je znatan, a pobliže nepoznat broj bolesnih i radno nesposobnih koji su prethodno izdvojeni iz zatočeničke bolnice te zatočeničkih nastambi;

3. tijekom perioda 4. –11. mjesec 1944. nastavljeno pojedinačno odvođenje zatočenika u objekt 'Zvonara' gdje su isti nakon 'istraživanja' navodnih prijestupa mučeni i zlostavljani pa i do nastupa smrti, a u točno neutvrđenom broju;

4. dozvoljavao da pojedini pripadnici iz 'Ustaške obrane' sami, bez povoda i iz objesti, zlostavljaju i ubijaju pojedine zatočenike, opravdavajući to navodnim pokušajem bijega i tobožnjim neradom na vanjskim radilištima, kao i drugim 'prijestupima', uslijed čega je smrtno stradao točno neutvrđen broj zatočenika;

5. ...izdvajao, uglavnom nasumice, više zatočenika iz 'nastupa logora' koji su potom usmrćivani unutar logora i na logorskim stratištima - Graniku, Gradini, Mlaki i drugim... su neki obješeni ostavljeni visjeti na stupovima u logoru po više dana...;

6. ...

²⁵² Ovaj je dio izravno prenesen iz optužnice Županijskog državnog odvjetništva u Zagrebu od 15. prosinca 1998. godine, izmjenjene 08. srpnja i 20. rujna 1999. godine, koja je podijeljena nazočnima na početku glavne rasprave. (nadalje: Optužnica - Šakić)

7. zbog udruživanja zatočenika na čelu sa Remzijom Rebcem, dana 21. rujna 1944. godine, naredio 'nastup logora' pred kojim je usmrćeno vješanjem pred ostalim logorašima oko 20 zatočenika, među kojima i Remzija Rebac...i Pero Krajnović, a osobno hicem iz pištolja usmrtio dr. Milu Boškovića;

8. od 8. do 10. mjeseca 1944. godine, nakon što je željezničkim transportima do logora Jasenovac dovezeno više vagona interniraca, te više grupa civila sa područja južno od Save, provedena likvidacija istih na Graniku i u Gradini, a s točno neutvrđenim brojem stradalih osoba.²⁵³

Djelovanjem je tako kršio pravila međunarodnog prava u vremenu rata, te ga se optužnicom teretilo za 'krivično djelo protiv čovječnosti i međunarodnog prava, ratnim zločinom protiv civilnog stanovništva – opisano i kažnjivo po čl. 120. st. 1. OKZRH.'

Dinka Šakića je optužnica Županijskog državnog odvjetništva od 15. prosinca 1998. godine teretila za zapovjednu odgovornost, a to je i u njoj izričito navedeno:

'...kao pripadnik i časnik "Ustaške obrane" u zapovjedništvima logora Stara Gradiška i Jasenovac obnašao razne dužnosti, u periodu od 1. svibnja do 28. listopada 1944. godine kao zapovjednik logora Jasenovac, protivno načelima te odredbama članka 46. i 50. Konvencije (IV) o zakonima i običajima rata na kopnu (1907. g.), za vrijeme upravljanja logorom - zapovijedanjem i drugim oblicima upravljanja, donošenja i provođenja odluka - zlostavljao, mučio i ubijao zatočenike na način da je takve čine osobno naređivao i sudjelovao u njihovu izvršenju, ujedno ne

²⁵³ Ovaj je dio također fragmentarno prenesen iz Optužnice. Izostavljeni su neki, za ovo proučavanje, manje važni dijelovi.

poduzimajući ništa da kao zapovjednik logora u tome spriječi neposredno podređene pripadnike "Ustaške obrane"...

U optužnici se navode riječi: 'osobno naređivao i sudjelovao', 'zapovijedanja i druge oblike upravljanja', 'naredio 'nastup logora'' pa je stoga možemo smatrati optužnicom po zapovjednoj odgovornosti.

Najčvršći dokaz zapovijedanja Dinka Šakića logorom bili su svjedoci.

Tijekom postupka gotovo su svi²⁵⁴ iskazivali o vremenu od svibnja 1944. do kraja listopada 1944. godine kao o vremenu kad je optuženik zapovijedao logorom.

Tako je svjedok Šimo Klaić naveo je da ne može točno reći koju je funkciju optuženik obavljao, ali da je bio 'u vrhuški' koja je odlučivala o svemu. Nadalje, na glavnoj je raspravi iskazao da se među logorašima govorilo da je drugog zapovjednika logora Stara Gradiška Milu Oreškovića zamjenjivao Dinko Šakić.

I Tibor Lovrenčić je doveden u logor Jasenovac u prosincu 1942. godine. Na glavnoj je raspravi iskazao da je, kad je on došao u logor, zapovjednik logora bio Matković, a optuženi Šakić je došao za zapovjednika logora nakon Matkovića, sredinom 1943. godine, i na tom je mjestu ostao do druge polovice 1943. i dio 1944. godine.

Nadalje, svjedok Derviš Sarač svjedočio je da je početkom lipnja 1944. godine optuženi Šakić bio zapovjednik logora.

Josip Erlih je u rujnu 1944. godine posljednji put okrivljenika vidio u "nastupu²⁵⁵" vezanom uz grupu doktora Boškovića. O tome da je optuženik tada bio zapovjednik logora znali su svi zatočenci, a to je bilo vidljivo i iz optuženikova ponašanja prilikom opisanih "nastupa" kojima je on rukovodio.

²⁵⁴ Izvor saznanja o iskazima svjedoka su bilješke sa suđenja koje je autorica ovog rada vodila tijekom praćenja suđenja i Presuda - Šakić.

²⁵⁵ Nastupima su nazivana masovna pogubljenja logoraša. Ubijeni doktor Bošković jedini je tijekom procesa imao svoje nasljednike koji su sudjelovali u postupku kao oštećenici.

Josip Erlih je izjavio da je zapovjednik logora bio optuženi Šakić, te je detaljno opisao njegovo ponašanje pri "nastupu", dok je svjedok Mihajlo Marić opisao tri događaja vezana uz optuženog Šakića, te naveo da su se sva tri njihova susreta zbila za vrijeme optuženikova zapovjedničkog mandata.

Svjedok Miloš Despot rekao je da je sredinom ili krajem 1943. godine na mjesto zapovjednika logora došao Dinko Šakić, i to nakon što se oženio Nadom Luburić. Optuženog je Šakića svjedok viđao od 1942. godine pa nadalje, a opisao je optuženikovo sudjelovanje u strijeljanju doktora Boškovića krajem rujna 1944. godine. U svom je svjedočkom iskazu naveo da je optuženi Šakić bio zapovjednik logora sve do 22. 04.1945. godine.

Optužnicom Županijskog državnog odvjetništva u Zagrebu, optuženiku Dinku Šakiću na teret je stavljeno i to da su u razdoblju njegova upravljanja logorom Jasenovac

"pojedini, njemu podređeni ustaški časnici, dočasnici i vojnici, bez povoda, zlostavljali i ubijali pojedine zatočenike pod izlikom navodnih pokušaja bijega, nerada, drugih "prijestupa" ili iz objesti, te je i osobno točno neutvrđenog dana koncem mjeseca rujna ili početkom mjeseca listopada 1944. godine hicem iz pištolja usmrtio jednog zatočenika zbog "krađe" klipa kukuruza, a točno neutvrđenog dana, u vrijeme dok je obnašao dužnost zapovjednika logora, sudjelovao s drugim ustaškim dužnosnicima u pucanju s prozora zgrade zapovjedništva logora prema zatočenicima u "igri lova", uslijed čega je smrtno stradao točno neutvrđen broj zatočenika"²⁵⁶.

Jedina isprava koja se neposredno odnosi na ovlasti zapovjednika logora ranije je spomenuti dokument "Djelokrug rada i poslovanja zapovjedništva logora" kojim je određeno je da zapovjednik logora "uređuje i nadzire cjelokupnu službu u logoru: red, sigurnost, smještaj, primanje, odpremanje, obskrba i

²⁵⁶ O tome: Optužnica Županijskog državnog odvjetništva u Zagrebu.

uposlivanje ulogorenih", te da su "svi u logoru zaposleni odgovorni zapovjedniku". Zamjenik zapovjednika "obavlja sve poslove koje mu dodijeli zapovjednik, a naročito uređenje i sprovođenje te kontrolu materijalne organizacije i opskrbe", a pobočnik "vodi sve kancelarijske poslove stožera, zapovjedništva i upravlja službom sigurnosti". I "Upute za tehničko uređenje i organizaciju službe u logorima" određuju da tehničko uređenje logora i organizaciju službe u logorima propisuju zapovjednici logora prema mjesnim prilikama, a taj dokument dalje sadržava "smjernice" koje se daju zapovjedniku o uređenju i organizaciji pojedinih službi, a "radi jednolikosti"²⁵⁷.

Kao što je istaknuo svjedok Adolf Friedrich²⁵⁸, svi postupci usmjereni prema logorašima, među kojima su bila strijeljanja, vješanja i druge radnje prema logorašima, bili su prethodno dogovarani u zapovjedništvu logora, te izvršeni tako da bi ustaški časnik iz određene grupe izdvojio određeni broj logoraša koji su kasnije likvidirani na opisane načine.

Iz svih iskaza svjedoka kao i dokumentacije koja je bila predmetom dokazivanja tijekom postupka, sud je smatrao da je nedvojbeno utvrđeno da su zatočnici logora Jasenovac bili podvrgavani prekomjerno teškom fizičkom radu u razdoblju u kojem je optuženik upravljao tim logorom. Među ostalim radilo se i o izgladnjivanju zatočenika lošom i nedostatnom ishranom, te tjelesnom i duševnom zlostavljanju zatočenika - batinanjem, udaranjem kao i održavanjem u stalnom strahu od fizičkih napada i likvidacija. Taj je način ponašanja prema zatočnicima uprava logora prihvaćala.

Među dokumentima koji su predloženi sudu tijekom glavne rasprave bio je i dopis Glavnog stana Poglavnika. Dopis je proslijeđen svim uredima tog stožera. Jednak je sadržajno "Zapovijedi Glavnog stožera – Očevidnog odjela Ministarstva hrvatskog domobranstva" od 02.05.1942. broj 638 kojim se

²⁵⁷ O tome: Presuda - Šakić

²⁵⁸ O tome: Bilješke koje je autorica ovog rada vodila tijekom praćenja suđenja

zapovijeda zapovjedništvu I., II. i III. domobranskog zbora, I., II. i III. zbornog područja, 1, 2, 3, 4, 5 i 6 pješачke divizije, te zapovjedništvu banjalučkog, gradiškog, srijemskog i petrinjskog zdruha "da se sve komuniste do kojih se dođe prilikom čišćenja izvjesnog područja u kojem se vrši oružana djelatnost otpremi u sabirni logor Jasenovac."²⁵⁹

Tu je i Naredba broj 41/44 zapovjednika prvog ustaškog obrambenog zdruha za dan 28.10.1944. godine koja pod točkom 1. određuje premještaj 23 poimence navedene osobe iz jedne u drugu ustašku postrojbu, a pod brojem 20 određeno je da se "ustaškog nadporučnika Dinka Šakić po potrebi službe" premještava i određuje "za pobočnika zapovjedniku Područnog zapovjedništva Stara Gradiška"²⁶⁰.

Sud je izvršio i uvid u presliku Povelje uz "Znak vjernosti" broj 1031 čiji se izvornici nalaze u Hrvatskom državnom arhivu. To su dva dokumenta istovjetna sadržaja. Dio teksta na jednom od njih pisan je strojem, a drugog rukom. Tekst glasi: "Zapovjedništvo ustaške obrambene službe izdaje ovu povelju uz "znak vjernosti" broj 1031 ustaškom poručniku Dinku Šakić, pripadniku ustaškog obrambenog zdruha u Jasenovcu", s uputom o načinu nošenja "Znaka vjernosti", s nečitkim potpisom te pečatom s tekstom "Zapovjedništvo ustaške obrambene službe u Zagrebu"²⁶¹.

Odlukom Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača navedeno je da je optuženik bio upravitelj logora Jasenovac od proljeća, tj. 30.04.1944. do jeseni 1944. godine; u kartici iz "Kartoteke zločinaca ZKRZ" navedeno je da je "služio u logorima Jasenovac i Stara Gradiška" od 1941. do 1944. godine; u odluci ZKRZ broj 15565 navedeno je da je "Šakić N." ustaški natporučnik iz Jasenovca, te su navedeni zločini "izvršeni od strane ustaša godine 1944. i 1945. u ustaškim logorima u Jasenovcu, Sunji i Sisku"; u odluci ZKRZ brojevi 9966 i 15565 navedeno je da je Dinko Šakić, ustaški

²⁵⁹ O tome: Presuda - Šakić

²⁶⁰ O tome: Presuda - Šakić

²⁶¹ Preslika Povelje nalazi se u dijelu s priložima.

natporučnik, bio šef općeg odsjeka od 1942. do 1944., a od 1944. do 1945. godine upravitelj logora Jasenovac. U izvratku iz registra zločinaca Državne komisije uz ime Dinka Šakića navedeno je da je bio "upravitelj logora Jasenovac od proljeća 30/IV 1944. do jeseni 1944."²⁶²

U svom završnom govoru optuženi je Šakić naveo da je zapovjednik I. ustaškog obrambenog zdruga bio odgovoran za sigurnost logora, disciplinu i fizičku sigurnost zatočenika, dok je upravitelj bio administrativni činovnik u čijoj su nadležnosti bili administrativni poslovi, komunikacija s nadležnim uredima Glavnog ravnateljstva, vođenje evidencije i kartoteke, primitak zatočenika u logor, kao i njihovo puštanje na slobodu po isteku roka kazne ili temeljem amnestija, ili radi zamjena²⁶³.

Osim navedenog dijela obrane optuženika, on je naveo da je, kao upravitelj logora Jasenovac, u pitanjima sigurnosti logora i logoraša bio izravno podređen zapovjedniku I. ustaškog obrambenog zdruga iz čega ne proizlazi postojanje paralelnog zapovjednog lanca u kojem zapovjednik ili upravitelj logora ne bi bio nadređen časnicima, dočasnicima i vojnicima koji su obavljali poslove sigurnosti u logoru. Može se zaključiti da je o važnijim pitanjima u logoru on odgovarao drugoj osobi, a ne onoj kojoj je bio podređen u pitanjima vezanim uz administrativne poslove, te da je on, i u predmetima vezanima za sigurnost logora bio hijerarhijski nadređen onima koji su neposredno izvršavali njegove zapovijedi u logoru Jasenovac.

Presuda raspravnog vijeća Županijskog suda u Zagrebu optuženikovu je zapovjednu odgovornost potvrdila i korištenjem već nabrojenih izraza, ali je pridodala: 'ništa nije poduzimao da u takvim postupcima spriječi ostale pripadnike...' Dakle, uz činjenje ona je dodala i nečinjenje. Treba napomenuti da je ovo suđenje održano prema odredbama Općeg krivičnog zakona Republike

²⁶² O tome: Presuda - Šakić

²⁶³ O tome: Presuda - Šakić

Hrvatske u vrijeme kad Republika Hrvatska još nije u zakon ugradila institut zapovjedne odgovornosti.

Bez obzira na sve više ili manje kvalitetne dokaze, otegotne ili olakotne okolnosti vremena u kojem su djela izvršena, vijeće je smatralo da je Dinko Šakić kriv za zlodjela počinjena u Jasenovcu. Zasigurno je takvoj odluci pridonijela i funkcija zapovjednika koju je Šakić obavljao u tom 'sustavu za uništavanje ljudskih života', jer kako je i predsjednik raspravnog vijeća Županijskog suda u Zagrebu, sudac Dražen Tripalo, u svom obrazloženju presude naveo:

'...optuženi Dinko Ljubomir Šakić na funkciju zapovjednika tog logora došao, kako je to obrazloženo pod točkom 6.4. ovog dijela presude, nakon što je u razdoblju od veljače 1942. godine pa nadalje obnašao druge dužnosti u upravama logora Jasenovac i Stara Gradiška. Iz iskaza svih tijekom ovog postupka ispitanih svjedoka - bivših logoraša nedvojbeno proizlazi da su i tijekom ranijih godina zatočnici ovih logora bili izgladnjivani, mučeni, da se prema njima nečovječno postupalo, da su bili tjerani na prisilni rad, te da su prema njima bile primjenjivane mjere zastrašivanja i terora, da su bili kolektivno kažnjavani i da su zatočnici tih logora bili masovno ubijani. Izvjesno je da tijekom optuženikovog dužeg prethodnog obnašanja drugih dužnosti u upravama logora Jasenovac i Stara Gradiška njemu ovakva postupanja prema zatočnicima nisu ostala nepoznata. Stoga činjenica da je optuženi Šakić prihvatio obnašanje zapovjedne dužnosti u logoru Jasenovac nedvojbeno ukazuje na njegov pristanak da se s opisanim ponašanjima prema zatočnicima i dalje nastavi, a iz dokazanih radnji opisanih u izreci presude nedvojbeno proizlazi da do bitnih promjena u takvom postupanju prema zatočnicima logora Jasenovac nije došlo niti nakon što je optuženi Šakić postao zapovjednikom tog logora.

Slijedom svega navedenog Sud nalazi nedvojbeno utvrđenim da je optuženi Dinko Ljubomir Šakić, dok je obnašao dužnost zapovjednika logora Jasenovac, bio nadređen svim ostalim pripadnicima ustaške obrane na službi u logoru, pa time i zapovjedniku sigurnosne kao i radne službe koja je očigledno, a to je bilo i normalno obzirom da je jedna od osnovnih funkcija logora bila, kako je to već navedeno, proizvodna, imao značajniju ulogu od drugih dužnosnika njegovog ranga.

Dakle, optuženik je kao zapovjednik logora izvjesno imao neprikosnovene ovlasti odlučivati o svim bitnim aspektima organizacije logora Jasenovac te utjecati i na režim rada, prehrane i uvjeta boravka zatočenika, kao i na odnos njemu podređenih ustaških časnika, dočasnika i vojničara prema zatočenicima te donositi odluke o održavanjima "nastupa", izdvajanjima zatočenika i njihovim likvidacijama. (...)

...postavši zapovjednikom logora Jasenovac, nije ništa poduzeo kako bi promijenio dotadašnji način prehrane zatočenika koja je bila loša i nedostatna, kao i prisiljavanje zatočenika na teški rad, već je, iako svjestan posljedica, kao zapovjednik logora izvjesno u mogućnosti odlučivati o načinu prehrane i organizaciji rada zatočenika, nastavio takvo sustavno izgladnjivanje i iscrpljivanje zatočenika koje je očigledno bilo usmjereno na smanjenje njihovog broja, a uslijed čega je i došlo do nastupa smrti kod točno neutvrđenog broja zatočenika.'

'...iz čega proizlazi i optuženikova odgovornost za događaje koje je on, kao zapovjednik logora, a izvjesno znajući za njih jer su se oni zbivali naočigled sviju, podržavao i time odobravao.

...utvrđeno da je optuženik bio svjestan svih svojih opisanih djela te da je i htio izvršenje tih radnji, dakle, da je postupao s direktnim umišljajem, odnosno s izravnom namjerom...²⁶⁴

Interes medija za ovaj postupak suđenja zapovjedniku bio je golem. Dokaz tome je i presuda čiji je skraćeni oblik podijeljen novinarima i ostalim zainteresiranim okupljenim u Županijskom sudu u Zagrebu odmah po objavi. Bez obzira što to nije dio prakse sudova u Republici Hrvatskoj.

‘ Optuženi Dinko Ljubomir Šakić

kriv je

što je:

u zbivanjima II. svjetskog rata, tijekom kojeg je na području tadašnje Nezavisne Države Hrvatske provođenjem rasnih zakona i zakonskih odredbi protiv tzv. ‘nepočetnih i pogibeljnih osoba’, u vremenu od 1941. do 1945. godine u logor Jasenovac internirano te u istom zlostavljano, mučeno i ubijano više desetaka tisuća civila, uglavnom Židova, Roma, Srba i Hrvata, nakon što je od veljače 1942. do travnja 1944. kao pripadnik i časnik ‘Ustaške obrane’ u zapovjedništvima logora Stara Gradiška i Jasenovac obnašao razne dužnosti, kao zapovjednik logora Jasenovac u razdoblju od svibnja 1944. do 28. listopada 1944. godine, protivno načelima i odredbama članka 46. i 50. Konvencije (IV) o zakonima i običajima rata na kopnu iz 1907. godine, za vrijeme upravljanja logorom Jasenovac, i to zapovijedanjem i drugim oblicima upravljanja – donošenja i provođenja odluka – zlostavljao, mučio i ubijao zatočenike na način da je takove čine osobno naređivao i sudjelovao u njihovom izvršenju te kao zapovjednik logora nije ništa

²⁶⁴ O tome: Presuda - Šakić

poduzimao da u takvim postupcima spriječi neposredno podređene pripadnike 'Ustaške obrane', pa su tako:

- zatočnici podvrgavani prekomjerno teškom fizičkom radu, izgladnjivanju lošom i nedostatnom ishranom, tjelesnom i duševnom zlostavljanju, a to je dovelo do teških oboljevanja, a potom, kod točno neutvrđenog broja zatočenika, i do nastupa smrti;
- ubijani bolesnici i radno nesposobni zatočnici koji su bili prethodno razdvajani i odvođeni iz zatočeničke bolnice, njihovih nastambi i 'nastupa' zatočenika te su likvidirani i drugi zatočnici koji su povremeno, a prema prethodno sačinjenim popisima, učestalije u jesen 1944. godine, tijekom noći izdvajanje iz zatočeničkih i drugih nastambi, uslijed čega je uglavnom u Gradini likvidiran znatan, a točno neutvrđen broj zatočenika;

- pojedinci i grupe zatočenika odvođeni u objekt Zvonara u kojem su mučeni i zlostavljani, pa i do nastupa smrti;

- pojedini, optuženom Šakiću podređeni, ustaški časnici, dočasnici i vojnici iz objesti bez povoda zlostavljali i ubijali pojedine zatočenike pod izlikom navodnih pokušaja bijega, nerada, drugih 'prijestupa', uslijed čega je smrtno stradao točno neutvrđen broj zatočenika, a optuženi Šakić je i osobno, točno neutvrđenog dana koncem rujna ili početkom listopada 1944. godine, hicem iz pištolja usmrtio jednog zatočenika zbog navodne krađe klipa kukuruza;

- sistemom pojedinačnog i kolektivnog kažnjavanja, radi zastrašivanja drugih zatočenika, a zbog navodnih prijestupa, iz 'nastupa logora' te 'nastupa' pojedinih radnih grupa uglavnom nasumce izdvajani zatočnici koji su potom usmrćivani pred samim 'nastupom' te na logorskim stratištima – Graniku, Gradini i drugima pa je tako:

likvidirano više pojedinaca i grupa zatočenika točno neutvrđenog broja, od čega su neki koji su obješeni ostavljeni visjeti na

stupovima u logoru po nekoliko dana među kojima i zatočenici Albert Izrael i kapar imenom Nisim,

-pred 'nastupom' logoraša povodom navodnog bijega zatočenika Ive Volnera optuženi Šakić hicima iz pištolja osobno usmrtio zatočenike Avrama Montilja i Leona Pereru, a iz 'nastupa' je izdvojeno oko 20 zatočenika, uglavnom Židova, i članova 'muzičke grupe' koji su odvedeni u Zvonaru te su pojedini od njih i likvidirani, -dana 21. rujna 1944. godine pred 'nastupom' logora optuženi Šakić naredio vješanje oko 20 zatočenika, a među njima su bili Remzija Rebac, Ladislav Matej, Mustafija Heinrich, ing. Bošković Dmitar, Nikola Pejnović, Branko Vojnović, te Pero Krajnović, dok je optuženik osobno, hicima iz pištolja, usmrtio dr. Milu Boškovića,

čime je počinio kazneno djelo protiv čovječnosti i međunarodnog prava - ratni zločin protiv civilnog stanovništva - opisano i kažnjivo po članku 120. st. 1. OKZRH (Narodne novine br. 31/93, 108/95, 28/96., nastavno: OKZRH)...'

U svom obrazloženju presude sudac Dražen Tripalo je rekao: 'Vođenje ovog postupka predstavlja bjelodani dokaz da oni koji su činili takve zločine ne mogu biti mirne savjesti te da će biti izgledno da će, dokle god bili živi, biti dovedeni pred lice pravde...'²⁶⁵

Sud je tijekom odmjeravanja kazne uzeo u obzir Šakićevu visoku životnu dob, njegove obiteljske prilike i protek vremena. No, bilo kako bilo, radilo se o zločinu koji ne zastarijeva. Vijeće se zato odlučilo na maksimalnu kaznu – 20 godina zatvora.

²⁶⁵ O tome: Jutarnji list, 5.listopada 1999., stranica 3.

Svojim procesuiranjem Dinka Šakića Hrvatska je postala prvom poslijekomunističkom zemljom koja je jednog ratnog zločinca iz II. svjetskog rata izvela pred sud i osudila.

Samo dvije godine kasnije, nakon što je pokrenut i vođen postupak za počinjenje zločina iz II. svjetskog rata, vođen je postupak i za zločine počinjenje u Domovinskom ratu.

U velikoj dvorani splitskog suda u održano je 2000. godine ponovljeno suđenje Mirku Graorcu²⁶⁶. On je optužen za kaznena djela ratnog zločina protiv civilnog stanovništva i zločina protiv ratnih zarobljenika, koje je, prema optužnici počinio kao zapovjednik vanjske straže logora Manjača, od 17. lipnja do kraja rujna 1992. godine. Prema prvoj presudi splitskog Županijskog suda koju je, temeljem Graorčeve žalbe u veljači 1998. godine poništio Vrhovni sud, Mirko Graorac bio je kriv za mučenje zarobljenih hrvatskih vojnika i civila.

Na prvostupanjskom je sudu bio osuđen na dvadesetgodišnju zatvorsku kaznu.

Graorac se Vrhovnom sudu žalio zbog bitnih povreda kaznenog postupka, povrede kaznenog zakona, te pogrešnog i nepotpunog utvrđivanja činjeničnog stanja u postupku u kojemu je osuđen. Vrhovni je sud pak ocijenio kako je žalba osnovana, ali ne zbog povrede kaznenog postupka, nego što sud nije u potpunosti utvrdio činjenice u odnosu na status Hrvatske vojske na teritoriju Bosne i Hercegovine. Prvostupanjski sud utvrdio je kako su u logoru Manjača ratni zarobljenici bili tijekom sukoba postrojbi Republike Hrvatske i vojske Vlade Republike Bosne i Hercegovine.

Na taj je način splitski Županijski sud, a da to nije argumentirao, tvrdio kako je Hrvatska u to vrijeme sudjelovala u ratu na području druge države.

U ponovljenom suđenju trebalo se utvrditi je li u to vrijeme na snazi bio sporazum o vojnoj pomoći između Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine i jesu li tada svjedoci, koji su uhićeni u Bugojnu i kao zarobljenici bili zlostavljani u Manjači, a koji su svjedočili u prvom procesu, tada bili u sastavu Hrvatskog vijeća obrane ili

²⁶⁶ Kao izvor saznanja o ovom predmetu služili su mi napisi u tisku, posebice Vjesniku, 18. siječnja 2000.; 21. siječnja 2000.; 24. lipnja 2000. i 17. veljače 2000. godine.

koje druge formacije na teritoriju Bosne i Hercegovine, te jesu li bili dragovoljci ili civili. Nakon održanog i ponovljenog postupka peteročlano vijeće splitskog Županijskog suda je Mirka Graorca nepravomoćno osudilo na jedinstvenu zatvorsku kaznu od 15 godina. Vijeće, na čelu sa sutkinjom Spomenkom Tonković, Graorca je proglasilo krivim za dva kaznena djela ratnog zločina protiv civila i vojnih zarobljenika, koja je od 17. lipnja do kraja rujna 1992. godine počinio kao zapovjednik vanjske straže u logoru Manjača, u sastavu rezervne milicije Republike Srpske. Graorca se smatra odgovornim za sustavna premlaćivanja zatočenika u kojima je i sam sudjelovao nekoliko puta, odnosno za kršenje međunarodnog prava, sudjelovanjem u protuzakonitom zatvaranju civila, te u njihovu mučenju kao i u zlostavljanju ratnih zatočenika.

U dosuđenu mu se kaznu uračunalo i vrijeme koje je od 29. travnja 1995. godine proveo u pritvoru.

U opsežnom obrazloženju presude sutkinja Tonković istaknula je da su sudu predstavljene dvije ekstremno suprotne teze. Obrana je tvrdila da je po srijedi »namještaljka, montirani politički proces i fatalna zabluda u osobi okrivljenika«, da bi optužba predstavila svjedoke koji nedvojbeno potvrđuju da je optuženik bio u Manjači. »Bila bi sramota za hrvatsko pravosuđe da se osudi nevina osoba za ovako teška djela. Na žalost, optuženik nije nevin«, rekla je sutkinja. Prema sutkinjinim riječima nadležnost haškog suda »ne dolazi u obzir jer taj predmet sud nije zatražio, a na Graročevo insistiranje da predmet preuzme, sud je odgovorio da nije zainteresiran«. Sudsko vijeće nije osporavalo Graorčeve motive odlaska u rodne mu Bajince, zbog bolesti roditelja, no isto je tako utvrdilo kako se optuženik vremenski i zemljopisno mogao nalaziti u Manjači neposredno nakon majčine smrti u svibnju 1992. godine, a da mu je za njegovanje bolesnog oca preostalo još pet mjeseci od zatvaranja logora do njegove smrti u travnju 1993. Naime, Manjača je od Bajinaca udaljena 70 kilometara. Kako vjeruju svjedocima iz Bajinaca koji opisuju kako se Graorac brinuo o bolesnim roditeljima, članovi vijeća vjeruju i svjedočenjima iz Manjače zbog njihove detaljnosti. Sutkinja Tonković istakla je kako se u ovom postupku sudilo na temelju prava, a ne politike, na što je cijelo vrijeme aludirala obrana.

'Ovim kaznenim djelima optuženik je znatno naškodio svojoj obitelji pa je njegov motiv za negiranjem svega za što se tereti time jači. Njegova žena i djeca vjerojatno i ne znaju što je on radio u Bosni i Hercegovini', zaključila je sutkinja.

U Republici Hrvatskoj vodi se još nekoliko postupaka po zapovjednoj odgovornosti. No, budući da su u tijeku, nisu ni dijelom uvršteni u ovaj rad. Poseban će interes zasigurno pobuditi predmet Ademi/Norac koji je sukladno Pravilu 11 bis prepušten hrvatskom pravosuđu od strane Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju. Taj će predmet, kao i nekoliko manjih predmeta pred općinskim sudovima biti od velike važnosti u kreiranju nacionalne prakse u pogledu zapovjedne odgovornosti²⁶⁷.

9. 'ZAJEDNIČKI PLAN ILI CILJ'

²⁶⁷ Ovaj tekst pisan je u budućem vremenu jer u trenutku njegova pisanja postupak pred Županijskim sudom nije započeo.

Sudska praksa *ad hoc* sudova odredila je posebnu vrstu odgovornosti. Radi se o odgovornosti koja se pripisuje za djela koja nije počinio optuženik, već ih je počinio netko drugi s kim je on djelovao u dosluhu. Za ovu se odgovornost koriste različiti termini od zajedničkog zločinačkog plana, preko djelovanja u dosluhu s drugima pa sve do udruženog zločinačkog pothvata. U ovom će se radu ona nazivati zajedničkim planom, budući da se radi o odgovornosti koja u svojoj osnovi ima plan, iako su sudska vijeća Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju sklonija nazivati je zajedničkim zločinačkim pothvatom.

Praksa spomenutog MKSJ-a razvila je teorije temeljene na odgovornosti izvedenoj iz ponašanja drugih osoba koje su djelovale u neposrednom okruženju u kojem je aktivnost bila podijeljena po hijerarhijskoj metodi ostvarivanja istog plana.

Tako je procesuirano sudioništvo, bez jasnih odrednica samog tog sudioništva, kao i određivanja počinitelja prema njegovu doprinosu u kaznenom djelu. Nije bitno, prema toj teoriji, je li dotični sudjelovao u zločinu izravno činivši ga ili u njegovu planiranju. Razlike će se tek vidjeti kod odmjeravanja kazne.

Uzmemo li u obzir nacionalno zakonodavstvo i usporedimo li zajednički plan s kažnjavanjem sudionika u hrvatskom Kaznenom zakonu, a sukladno članku 36. Kaznenog zakona Republike Hrvatske, može se vidjeti da se prema spomenutom propisu 'sudionik koji dragovoljno spriječi počinjenje djela može osloboditi kazne na koji način je njegov položaj izjednačen s položajem pojedinačnog počinitelja'²⁶⁸.

Kod zajedničkog je plana ključno sudjelovanje više osoba koje ostvaruju zajednički plan ili cilj, s tim da svaka od tih osoba na neki način doprinosi ostvarenju, naravno, sukladno onome što su se ranije sporazumjeli. Dakle, važno je postojanje činjenice da su oni svjesni da ostvaruju zajednički cilj.

Sukladno navedenom, 'obilježja 'zajedničkog zločinačkog plana obuhvaćaju:

²⁶⁸ O tome: Garačić, Ana: Kazneni zakon u sudskoj praksi, Opći dio, Organizator, Zagreb, 2006., stranica 153. (dalje: Garačić, KZ u sudskoj praksi, Opći dio)

1. zamisao o ostvarenju nekog (kriminalnog) cilja kao integracijski okvir suradnje u nekoj 'zločinačkoj uroti', pri čemu cilj mora odstupati od zahtjeva pravnog poretka
2. hijerarhijsku organizaciju 'diobe rada'
3. postojanje upravljača koji izdaje naredbe i ima osnovnu vlast nad svim počinjenim kaznenim djelima unatoč odgovornom počiniteljstvu neposrednih izvršitelja
4. postojanje neposrednih izvršitelja koji su, doduše zamjenjivi, ali uslijed toga ne postaju neodgovorni (kao npr. u slučaju tradicionalnog posrednog počiniteljstva) jer upravo svojom privolom da zamijene one koji bi odbili izvršenje naredbe pristaju na počinjena nedjela.²⁶⁹

Jednako je tako i sudsko vijeće u žalbenom postupku pred sudom u predmetu Tužitelj protiv Duška Tadića postavilo dva problemska pitanja:

'(i) da li djela jedne osobe mogu dovesti do kaznene odgovornosti druge kada obje osobe sudjeluju u izvršenju zajedničkog zločinačkog plana; i

(ii) koji stupanj mens rea je potreban u tom slučaju.'²⁷⁰

Istom presudom, uvedene su tri kategorije zajedničkog plana: osnovni, sistemski i prošireni²⁷¹, a koje se niže i detaljno objašnjavaju.

Kao što je već spomenuto, postoje tri oblika djelovanja po zajedničkom planu:

²⁶⁹ O tome: Krapac, D.: Zapovjedna odgovornost i zajednički zločinački pothvat kao institucije izvedene osobne kaznene odgovornosti za kolektivna međunarodna kaznena djela: analitički pogled na praksu Međunarodnog kaznenog suda za bivšu SFRJ, Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 498, str. 211

²⁷⁰ O tome: Presuda Žalbenog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Duška Tadića (IT-94-1) od 15. srpnja 1999. godine.

²⁷¹ O tome: Derenčinović, D.: O potencijalnom utjecaju presude Međunarodnog suda pravde u predmetu 'Primjena Konvencije o sprječavanju i kažnjavanju genocida' na primjenu teorije 'zajedničkog zločinačkog pothvata' od strane Međunarodnog kaznenog tribunala za bivšu SFRJ, Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 498 (2007), str. 124

- a) osnovni oblik- 'svaki član dijeli namjeru sudjelovanja u zajedničkom zločinačkom pothvatu s drugim članovima i pristaje na počinjena kaznena jela kao svoja'²⁷²
- b) sistemski oblik- 'postoje slučajevi ZZP-a u kojima se doduše ne može reći da je član za kaznena djela iz plana znao ali je znao za sustav zlostavljanja i imao ga je namjeru podupirati'²⁷³
- c) prošireni oblik- član 'nije znao za ekscesna kaznena djela članova, ali ih je kao član ZZP-a smatrao mogućim jer su 'prirodna i predvidiva posljedica' dogovorenog plana'²⁷⁴

Položaj sudionika i položaj pojedinačnog počinitelja u nacionalnom su pravu Republike Hrvatske izjednačeni. Upravo je to važna pretpostavka, prema ovom Žalbenom vijeću i osnovna, kako bi se netko smatrao kazneno odgovornim jer se:

'nikoga ne može smatrati kazneno odgovornim za djela... u koja on nije bio osobno uključen ili u kojima nije sudjelovao na neki drugi način (nulla poena sine culpa). U nacionalnim pravnim sustavima ovo načelo je ustanovljeno ustavima, zakonima ili sudskim odlukama. U međunarodnom kaznenom pravu ovo načelo

²⁷² O tome: Krapac, D.: Zapovjedna odgovornost i zajednički zločinački pothvat kao institucije izvedene osobne kaznene odgovornosti za kolektivna međunarodna kaznena djela: analitički pogled na praksu Međunarodnog kaznenog suda za bivšu SFRJ, Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 498, str. 212

²⁷³ O tome: Krapac, D.: Zapovjedna odgovornost i zajednički zločinački pothvat kao institucije izvedene osobne kaznene odgovornosti za kolektivna međunarodna kaznena djela: analitički pogled na praksu Međunarodnog kaznenog suda za bivšu SFRJ, Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 498, str. 212

²⁷⁴ O tome: Krapac, D.: Zapovjedna odgovornost i zajednički zločinački pothvat kao institucije izvedene osobne kaznene odgovornosti za kolektivna međunarodna kaznena djela: analitički pogled na praksu Međunarodnog kaznenog suda za bivšu SFRJ, Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 498, str. 212

je ustanovljeno, među ostalim, u članku 7(1) Statuta Međunarodnog suda...²⁷⁵

Odgovornost za počinjenje kaznenog djela genocida, zločina protiv čovječnosti, teških kršenja Ženevskih konvencija iz 1949. godine i kršenja zakona i običaja ratovanja, ili djela za koja je nadležan Sud pred kojim je održano suđenje u predmetu Tadić, sukladno članku 7(1) Statuta, pretpostavlja planiranje, poticanje, naređivanje, počinjenje ili 'na drugi način' pomaganje i sudjelovanje u planiranju, pripremanju i počinjenju zločina. Iz navedenog slijedi da je moguće i sudjelovanje u ostvarenju zajedničkog plana. To je posebno vidljivo kroz opis navedenih inkriminacija²⁷⁶, ali i kroz članak 1 Statuta MKSJ koji navodi da je Međunarodni sud ovlašten za vođenje kaznenog postupka protiv osoba odgovornih za kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na području bivše Jugoslavije od 1991. godine²⁷⁷, pri čemu se izrijekom ne navodi način odgovornosti tih osoba, a što omogućuje proširenje odgovornosti koje doseže i zajednički zločinački plan.

Upravo navedene odredbe koje normiraju nadležnost Međunarodnog suda za bivšu Jugoslaviju, pokazuju kolika je elastičnost same nadležnosti te:

'... se Statut ne ograničava na tome da pruži nadležnost nad osobama koje planiraju, potiču, naređuju, osobno čine zločin ili na drugi način pomažu i podržavaju u njegovo planiranje, pripremu ili izvršenje. Statut ovdje ne staje. On ne isključuje one modalitete sudjelovanja u počinjenju zločina do kojih dolazi kada nekoliko osoba sa zajedničkom namjerom poduzima zločinačku aktivnost koju onda izvode bilo svi zajedno, bilo neki članovi te grupe osoba. Tko god doprinosi počinjenju zločina od strane grupe osoba ili nekih članova te grupe, u izvršenju zajedničke kaznene namjere,

²⁷⁵ O tome: Presuda Žalbenog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Duška Tadića (IT-94-1) od 15. srpnja 1999. godine.

²⁷⁶ Vidjeti na primjer članak 4 stavak 3 Statuta MKSJ koji predviđa počinjenje genocida udruživanjem kojem je cilj počinjenje genocida, sudioništvo u genocidu...

²⁷⁷ O tome: Josipović, Ivo: Haško implementacijsko kazneno pravo, stranica 389.

može se smatrati kazneno odgovornim, uz izvjesne uvjete koji su niže navedeni.²⁷⁸

Bez obzira na poimanje našeg zakonodavstva o sudjelovanju u počinjenju kaznenih djela prema kojem je položaj sudionika u počinjenju kaznenog djela izjednačen s položajem neposrednog počinitelja, praksa MKSJ u prvi plan stavlja doprinos drugog, a ne neposrednog počinitelja u grupi, koji je za nju ključan faktor počinjenja zločina:

'Većina tih kaznenih djela nisu posljedica zločinačke sklonosti pojedinaca, nego predstavljaju manifestaciju kolektivnog kriminaliteta: zločine često izvršavaju grupe pojedinaca koji djeluju provodeći zajednički kriminalni plan. Iako samo neki od članova grupe mogu fizički počinuti kazneno djelo (ubojstvo, istrjebljenje, bezobzirno razaranje gradova, naselja i sela, itd.), sudjelovanje i doprinos drugih članova grupe često je ključno u omogućavanju izvršenja tog kaznenog djela. Iz ovoga slijedi da moralna težina takvog sudjelovanja često nije nimalo manja - zapravo nimalo različita - od moralne težine onih koji počine navedena djela.'²⁷⁹

Prema teoriji o zajedničkom zločinačkom planu, moguće je utvrđivanje krivnje određenih pojedinaca, ovisno o tome jesu li provodili taj zajednički plan ili su pomagali i podržavali takvo ponašanje. Nastavno na ovu tezu, onaj tko pomaže ili podržava kriminalno ponašanje uvijek je pojedinačni počinitelj te:

'(ii) U slučaju pomaganja i podržavanja nije potreban dokaz o zajedničkom dogovorenom planu, a pogotovo ne prethodno postojanje takvog plana. Nije potreban nikakav plan niti dogovor;

²⁷⁸ O tome: Presuda Žalbenog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Duška Tadića (IT-94-1) od 15. srpnja 1999. godine.

²⁷⁹ O tome: Presuda Žalbenog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Duška Tadića (IT-94-1) od 15. srpnja 1999. godine.

dapače, pojedinačni počinitelj ne mora ni znati za doprinos onog koji sudjeluje u počinjenju.

(iii) Pomagatelj i podržavatelj izvršava djela konkretno usmjerena na pomaganje, ohrabrivanje ili davanje moralne podrške počinjenju nekog konkretnog kaznenog djela (ubojstva, istrebljenja, silovanja, mučenja, bezobzirna razaranja civilne imovine, itd.), i ta podrška ima značajnog učinka na počinjenje kaznenog djela. Nasuprot tome, u slučaju djelovanja prilikom provođenja zajedničke nakane ili plana, dovoljno je da onaj koji sudjeluje u počinjenju izvrši djela koja su na neki način usmjerena ka provođenju zajedničkog plana ili nakane.

(iv) U slučaju pomaganja i podržavanja, traženi element svijesti je znanje da djela koja čini pomagatelj i podržavatelj pomažu počinjenju konkretnog kaznenog djela od strane glavnog počinitelja. Nasuprot tome, u slučaju zajedničke nakane ili plana traži se više (to jest, ili namjeru da se poćini kazneno djelo ili namjeru da se provede zajednički zloćinaćki plan plus predviđanje da će se vjerojatno poćiniti kaznena djela izvan zajednićke zloćinaćke nakane), kao što je gore navedeno.²⁸⁰

Praksa MKSJ je u prvom predmetu koji je više pažnje posvetio zajednićkom zloćinaćkom planu odredila objektivne elemente naćina sudjelovanja u kaznenim djelima iz nadlećnosti Suda i to kao:

'...1) Više osoba. One ne moraju biti organizirane u vojnu, politićku ili upravnu strukturu.

2) Postojanje zajednićkog plana, zamisli ili nakane koja predstavlja ili ukljućuje poćinjenje kaznenog djela predvićenog Statutom. Nema potrebe da taj plan, zamisao ili nakana budu prethodno dogovoreni ili formulirani. Zajednićki plan ili nakana moće biti

²⁸⁰ O tome: Presuda Źalbenog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Duška Tadića (IT-94-1) od 15. srpnja 1999. godine.

improvizirana na licu mjesta, a izvodi se iz činjenice da više osoba djeluje zajedno kako bi proveli u djelo zajednički zločinački poduhvat.

3) Sudjelovanje optuženog u zajedničkom planu koji uključuje počinjenje jednog od kaznenih djela predviđenih Statutom. To sudjelovanje ne mora uključivati izvršenje nekog konkretnog kaznenog djela iz jedne od tih odredbi (na primjer, ubojstvo, istrebljenje, mučenje, silovanje, itd.), nego se može sastojati u pomoći ili doprinosu izvršenju zajedničkog plana ili nakane.²⁸¹

Kaznena odgovornost se stoga, prema praksi MKSJ, može gledati na dva načina: kao neizravna zapovjedna odgovornost ili kao tzv. zajednički plan koji je nastao iz općih propisa o sudioništvu u kaznenom djelu, a na 'zajednički plan' kao vrstu supočiniteljstva gleda i MKSJ.

Zajednički plan 'predstavlja *pravnu fikciju* za uspostavu tog oblika sudioništva kod (međunarodnih) kaznenih djela iz nadležnosti MKSJ i MKSR. On omogućava kazneni progon i osudu jedne osobe za kazneno djelo druge kada prva nije imala namjeru doprinijeti nedjelu druge, pa čak i kada ne zna za takvu djelatnost druge osobe...²⁸²

Pitanje udruživanja radi počinjenja kaznenih djela u ratu prvi je put postavljeno u predmetima koji su se našli pred sudom u Nuernbergu nakon II. svjetskog rata. Tijekom procesa pojedincima je postavljeno pitanje je li organizacija kojoj su oni pripadali zločinačka. Sud je odredio da pripadanje nekoj organizaciji nije osnova za progon jer bi inače bilo puno onih protiv kojih bi trebalo pokrenuti postupak.

²⁸¹ O tome: Presuda Žalbenog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Duška Tadića (IT-94-1) od 15. srpnja 1999. godine.

²⁸² O tome: Krapac, D.: Zapovjedna odgovornost i zajednički zločinački pothvat kao institucije izvedene osobne kaznene odgovornosti za kolektivna međunarodna kaznena djela: analitički pogled na praksu Međunarodnog kaznenog suda za bivšu SFRJ, Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 498, str. 199

'Plan nacionalsocijalista bilo je stvaranje čiste 'arijske rase' što samo po sebi nije zločin, ali su sredstvo za njegovo postizanje progon i masovna ubojstva 'nečistih rasa'.²⁸³

Stoga su kao zločinačke organizacije optužene: '...kabinet Reicha, rukovodstvo Nacionalsocijalističke stranke, SS, SD, Gestapo, SA i generalštab i vrhovna komanda njemačkih oružanih snaga.²⁸⁴' Postupak koji je započeo vodio se bez presedana bilo u kojem pravnom sustavu.

Gestapo, SS i SD bili su najaktivniji u svojoj obrani. Organizirano je sakupljanje 136 tisuća iskaza u zatvoreničkim logorima u prilog SS-a. Sve je organizacije zastupalo osam branitelja i 23 pravna savjetnika. Sud je tumačio da je SS zločinačka organizacija, upletena u mrežu koncentracijskih logora (Buchenwald, Dachau, Auschwitz...). Tamo su ubijani ratni zarobljenici i nevini civili. Nema SS jedinice koja nije bila upletena u zločinačke djelatnosti.

Obrana je svoje tvrdnje temeljila na činjenici tzv. 'fizičke prisile' jer su mnogi članovi optuženih organizacija bili prisiljeni pod prijetnjama raznih vrsti kazni pridružiti se zločincima. Bilo je tu i, kako su rekli, 'ekonomske prisile' jer su se bojali da će izgubiti posao. Spomenuta je i 'psihološka prisila' jer nisu željeli biti proglašeni otpadnicima. Priznati su samo dokazi fizičkog zastrašivanja.

Sve su optužbe pale na leđa onoga koga više nije bilo - Hitlera. Oni niži izvršavali su samo njegova naređenja, te tako nisu imali stvarnih političkih dužnosti.

Od svih šest optuženih samo su tri organizacije proglašene krivima. Bili su to SS, Gestapo i rukovodstvo Nacionalsocijalističke stranke. Ostale tri optužene organizacije sud nije osudio jer je smatrao da je njihovim članovima bolje suditi kao pojedincima nego pripadnicima tih organizacija.

Generalštab i vrhovna komanda njemačkih oružanih snaga također su optuženi u ovom procesu. Bio je to najzanimljiviji predmet. Te je organizacije od

²⁸³ O tome: Prof. Mirjan Damaška «Boljke zajedničkog zločinačkog pothvata» objavljen u Hrvatskom ljetopisu za kazneno pravo i praksu, Vol. 12- br. 1 (2005), Zagreb

²⁸⁴ O tome: Neave, stranica 243.

1938. do 1943. godine činilo 130 oficira. Zanimljiv je podatak da su od 36 generala koliko ih je sudjelovalo u II. svjetskom ratu kraj rata dočekala samo trojica. Treba li to zahvaliti osobi kojoj su tako slijepo vjerovali sve te godine?

Naime, generalštab i vrhovna komanda su s Hitlerom kovali zavjeru za pokretanje agresorskog rata. Bili su upućeni u mnoge njegove planove. Bili su optuženi i za sudjelovanje u istrebljenju Židova što su ih provodili jurišni odredi SD-a i SS-a.

Obrana je jasno svima dala do znanja da ovi oficiri nisu činili definiranu grupu, da nisu sudjelovali u kovanju zavjere za vođenje agresorskog rata s Hitlerom ili u činjenju ratnih zločina, te zločina protiv čovječnosti s Gestapom i SS-om. Ovi oficiri nisu bili u mogućnosti utjecati na odluke viših vođa, ako je to i bilo moguće, ne bi se to ni usudili zbog straha od posljedica za sebe ili svoju obitelj. Disciplina, poslušnost i prsega na vjernost Hitleru su bili jedini zadaci i vrijednosti tih vojnika.

Obje su organizacije oslobođene optužbe.

Nastavno na ranije navedene tvrdnje, potrebno je jasno razgraničiti dva pojma koji ovdje često dolaze zajedno, iako se radi o dvije potpuno odvojene činjenice. Radi se o pojmu zavjere i zajedničkog zločinačkog plana. Zajednički zločinački plan, u obliku u kojem se on spominje u optužnicama MKSJ-a, te praksi tog suda, predstavlja oblik odgovornosti. Za razliku od toga, postoji zavjera, kao oblik odgovornosti ili kao kazneno djelo.

Zavjera se kao oblik odgovornosti provlači u angloameričkom pravu i to: 'Institut zavjere temelji se na pravnoj fikciji da je kazneno djelo počinjeno već u trenutku sklapanja sporazuma o njegovu počinjenju i da nije potrebno njegovo konkretno počinjenje da bi sudionici takvog sporazuma bili kažnjeni. Svaki od sudionika u takvom dogovoru kazneno odgovara za sva kaznena djela počinjena na osnovi tog dogovora.'²⁸⁵

²⁸⁵ O tome: Rječnik kaznenog prava, Masmedia, Zagreb, 2002., stranica 668 - nadalje: Rječnik kaznenog prava

No, osim termina 'zavjera' često se koristi i termin 'urota'. A upravo 'konstrukcija 'urote' omogućava ne samo da se kažnjavanjem za rane stadije u činjenju kaznenih djela (dogovaranje, planiranje, pripremanje) postiigne veći preventivni učinak u kaznenom pravu, nego i da se olakša kazneni progon: tužitelju koji ne uzmogne udovoljiti pravilima o teretu dokazivanja kaznenog djela kojeg su sudionici izvorno počinili, omogućuje 'uzmak na rezervni položaj', tj. da optužbu izmjeni u 'zločinačku urotu' sudionika da počine to kazneno djelo i tako dokaže stadij njegovog ostvarenja do kojeg su doprli (neki engleski autori to nazivaju 'dvostrukim životom' u praksi ustanove *conspiracy*).²⁸⁶

Kazneno pravo Republike Hrvatske poznaje inačicu zavjere kroz kazneno djelo iz članka 332 Kaznenog zakona RH, dogovora za počinjenje kaznenog djela prema kojem će se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do tri godine kazniti onaj tko se s drugim dogovori da će počiniti teže kazneno djelo za koje se po zakonu može izreći tri godine zatvora ili težu kaznu²⁸⁷. Pri tomu valja naglasiti da 'postojanje djela pretpostavlja dogovor s drugim da će se počiniti teže kazneno djelo za koje se može izreći kazna zatvora do tri godine ili teža kazna, kriminalizirane su same pripremne radnje (dogovor), ako je dogovoreno djelo pokušano ili dovršeno, nema stjecaja s ovim djelom jer je riječ o nesamostalnim pripremnim radnjama²⁸⁸.

Postojanje odgovornosti za zajednički zločinački plan je tijekom donošenja presude drugostupanjskog suda u predmetu protiv Duška Tadića obrazloženo činjenicom da bi smatrati kazneno odgovornom kao počinitelja djela samo osobu koja neposredno počini kazneno djelo značilo zanemariti supočiniteljsku ulogu svih koji su toj osobi omogućili neposredno počinjenje tog djela. Naravno, gledati

²⁸⁶ O tome: Krapac, D.: Zapovjedna odgovornost i zajednički zločinački pothvat kao institucije izvedene osobne kaznene odgovornosti za kolektivna međunarodna kaznena djela: analitički pogled na praksu Međunarodnog kaznenog suda za bivšu SFRJ, Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 498, str. 160

²⁸⁷ O tome: Kazneni zakon RH

²⁸⁸ O tome: Garačić: KZ u sudskoj praksi, Opći dio, stranica 546

na sve ove druge kao na pomagatelje ili podržavatelje moglo bi u nezavidan položaj dovesti stupanj njihove kaznene odgovornosti.

Udruženi zločinački plan utjelovio se u optužnicama MKSJ-a. Prva optužnica pred tim sudom koja se na nj u potpunosti izrijekom oslanjala potvrđena je 2001. godine. U 42 optužnice koje su od tada pa sve do 01. siječnja 2004. godine podignute pred MKSJ, 27 ili 64%²⁸⁹ njih oslanja se na zajednički zločinački plan. U 81%²⁹⁰ svih potvrđenih presuda u navedenu razdoblju u sebe su unijele zajednički zločinački plan.

Jednako kao i zapovjedna odgovornost i ovaj institut u sebi nosi neke proturječnosti. Tako je, primjerice, vojnik koji je sudjelovao u ubojstvu tri civila u nekom selu odgovoran ne samo za ta tri civila koja je ubio, već i za ostalih 40000 ljudi koji su ubijeni diljem zemlje u kojoj se vodio rat. Zajednički se zločinački plan može proširiti i na zapovjednike, ali i na najniže vojne strukture koje u operacijama sudjeluju. No ipak, zapovjedna se odgovornost smatra rigoroznijom, pa se njoj više pribjegava tijekom optuživanja.

Upravo na ovom mjestu valja se posvetiti pitanju sličnosti i razlika zajedničkog plana i zapovjedne odgovornosti i njihovom eventualnom preklapanju.

Smatra se²⁹¹ da se 'u praksi MKSJ dopušta preklapanje zapovjedne odgovornosti i ZZP-a. Prvostupanjska presuda u predmetu Krstić od 2. VIII.2001. navodi u par. 605 da se zapovjedna odgovornost u slučaju u kojem je nadređeni sudjelovao u kriminalnoj djelatnosti podređenih tako što je planirao, poticao ili naredio kaznena djela, 'podvodi' (*in subsumed under*) pod odgovornost nadređenog za sudjelovanje u ZZP-u. U tome predmetu prvostupanjsko je vijeće najprije zaključilo da je optuženik imao središnju ulogu u 'genocidnom ZZP' da se

²⁸⁹ O tome: Danner A.M. i Martinez J.S.: Guilty Associations: Joint Criminal Enterprise, Command Responsibility, and the Development of International Criminal Law, 2005 California Law Review, Inc. California Law Review, stranica 107 i 108 -nadalje: Danner i Martinez

²⁹⁰ Izvor za podatke naveden je u prethodnoj fusnoti.

²⁹¹ O tome: Krapac, D.: Zapovjedna odgovornost i zajednički zločinački pothvat kao institucije izvedene osobne kaznene odgovornosti za kolektivna međunarodna kaznena djela: analitički pogled na praksu Međunarodnog kaznenog suda za bivšu SFRJ, Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 498, str. 204

cjelokupno civilno muslimansko pučanstvo prisilno iseli iz Srebrenice te da se pobiju svi Muslimani muškarci sposobni za vojsku te da je u pogledu zločina obuhvaćenih ZZP-om s ostalim članovima ZZP-a dijelio istu namjeru, a glede ekscesnih kaznenih djela morao je biti svjestan njihovog počinjenja kao 'naravnih i predvidivih posljedica kampanje etničkog čišćenja' pri čemu je sa svojim sudjelovanjem 'izvanredno važne naravi i na liderskoj razini' postao odgovoran kao supočinitelj (*co-perpetrator*) ili glavni počinitelj (*principal perpetrator*) u ZZPu genocida.²⁹²

Teorija zajedničkog zločinačkog plana koristi se u pripisivanju individualne kaznene odgovornosti jednoj ili više osoba koje nisu neposredno počinile djela koja im se stavljaju na teret. Takvo određenje dao je MKSJ prilikom odlučivanja o formi druge izmjenjene optužnice 11. svibnja 2000. godine u predmetu protiv optuženika Milorada Krnojelca, napominjući da je

'jasno da se optužbe na tu odgovornost trebaju pozivati tek kad se izvan svake razumne sumnje ne može dokazati da je optuženik osobno izvršio kazneno djelo za koje se tereti'²⁹³.

Time si je ujedno Tužiteljstvo moglo dati tzv. 'rezervnu mogućnost' - optužiti bilo u kojem slučaju, odnosno, kako god bilo, naći način da se optuži onoga koga se po niti kojoj drugoj osnovi ne može optužiti.

Sudska je praksa MKSJ-a taj vid odgovornosti proglasila jednim od oblika supočiniteljstva tijekom odlučivanja u predmetu Duška Tadića, koji se smatra izlučnim i osnovnim predmetom za odgovornost na temelju zajedničkog zločinačkog plana, naravno u sudskoj praksi MKSJ-a, no s tom se konstatacijom

²⁹² O tome: Krapac, D.: Zapovjedna odgovornost i zajednički zločinački pothvat kao institucije izvedene osobne kaznene odgovornosti za kolektivna međunarodna kaznena djela: analitički pogled na praksu Međunarodnog kaznenog suda za bivšu SFRJ, Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 498, str. 204

²⁹³ O tome: Optužnica u predmetu Tužitelj protiv Milorada Krnojelca (IT-97-25) od 11. svibnja 2000. godine.

nije složilo i vijeće u predmetu Radoslava Krstića, koje je izmijenilo takav pristup smatrajući da odgovornost supočinitelja predstavlja sekundarni oblik sudjelovanja u počinjenju nekog zločina. On je, kao takav, različit od neposrednih ili glavnih počinitelja.

Postavljajući i samo pitanje je li general Krstić sporedna osoba u supočiniteljskoj ulozi ili je pak jedan od glavnih počinitelja, sudsko je vijeće ipak smatralo generala Krstića glavnim počiniteljem zločina za koje ga je teretila optužnica Tužiteljstva.

Predmet Tužitelj protiv Radislava Krstića temeljio se na indicijima, pa su se i zaključci raspravnog vijeća temeljili u većini slučajeva na kombinaciji indicija. Proglašavajući Krstića krivim kao sudionikom 'udruženog zločinačkog poduhvata' u počinjenju genocida, vijeće se oslonilo na činjenice koje pokazuju da je on znao za namjeru Ratka Mladića, tada na mjestu generala, i drugih članova Glavnog štaba VRS-a. Ta se namjera očitovala u želji da se pogube bosanski Muslimani iz Srebrenice. Vijeće je osim toga utvrdilo i da je Krstić znao za korištenje ljudstva i sredstava Drinskog korpusa da bi se provela u djelo ta namjera, s obzirom na njegov položaj zapovjednika i na činjenice koje pokazuju da je nadzirao sudjelovanje svojih podređenih u tim pogubljenjima²⁹⁴.

Osim navedenog, raspravno je vijeće ocjenjivalo i kontakte između Krstića i generala Mladića, te ih ocijenilo ključnim za utvrđivanje genocidne namjere Radislava Krstića. Strane u postupku složile su se da je general Mladić bio glavni pokretač ubijanja. Raspravno je vijeće konstatiralo da su generali Krstić i Mladić bili u stalnoj vezi tijekom razdoblja za koje se teretio Krstić. Raspravno je vijeće stoga zaključilo da 'ako je general Mladić znao za pogubljenja, prirodno bi bilo da za njih zna i general Krstić'²⁹⁵.

Što se pak tiče sudjelovanja Radislava Krstića na sastancima u hotelu 'Fontana', raspravno je vijeće smatralo da je on tim sastancima prisustvovao jer

²⁹⁴ O tome: Presuda Raspravnog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Radislava Krstića (IT-98-33) od 02. kolovoza 2001. godine

²⁹⁵ Tu je odredilo i postojanje jasnog saznanja za počinjene zločine.

je prisustvovao drugom i trećem od tri sastanka koja je sazvao general Mladić u hotelu "Fontana" 11. i 12. jula 1995. Na tim sastancima raspravljalo se o sudbini bosanskih Muslimana nakon pada Srebrenice. Te zaključilo da je

'bio upozoren da je nakon zauzimanja Srebrenice opstanak bosansko-muslimanskog stanovništva doveden u pitanje. Na sva tri sastanka koje je sazvao general Mladić bili su prisutni predstavnici UNPROFOR-a i bošnjački civilni predstavnici koje je odabrao UNPROFOR. Na prvom od ta tri sastanka, na kojem Krstić nije bio prisutan, pukovnik Karremans iz Nizozemskog bataljuna (u daljnjem tekstu: Dutchbat) tražio je jamstva generala Mladića da će bosanskim Muslimanima stanovnicima Srebrenice, kao i osoblju Dutchbata, biti omogućeno povlačenje s tog područja. General Mladić je izjavio da muslimansko civilno stanovništvo nije meta njegovih akcija i zamolio je UNPROFOR da osigura autobuse za prijevoz civilnog stanovništva. Plan prijevoza civilnog stanovništva razrađen je na drugom sastanku, kojem je Krstić bio nazočan.²⁹⁶

Temeljem saznanja da je bio u 'bijeloj kući', vijeće je zaključilo da je mogla postojati njegova svijest da su izdvojeni muškarci zatočeni u strašnim uvjetima i da se s njima ne postupa u skladu s uobičajenom praksom koja se primjenjuje pri provjeri utvrđivanja eventualnog sudjelovanja u počinjenju ratnih zločina.

Iz toga je zaključilo da je on mogao znati, kao što su znali svi ostali svjedoci prisutni oko baze, da je sudbina tih ljudi jako neizvjesna, ali da nije ništa učinio da to raspravi s generalom Mladićem ni bilo s kim drugim. .

Iz svega iznesenog proizlazilo bi da je i Krstić za morao znati za ubojstva ako je za njih znao i general Mladić. No raspravno vijeće nije utvrdilo da je on temeljem svih kontakata koje je u to vrijeme imao zaista saznao za namjeru pogubljenja bosanskih Muslimana.

²⁹⁶ O tome: Presuda Žalbenog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Radislava Krstića (IT-98-33) od 19. travnja 2004. godine.

Svi dokazi koji su tijekom postupka izvedeni nisu sami po sebi bili dovoljni da bi se utvrdilo da je Krstić znao za zajednički zločinački plan da se uništi bosansko muslimansko stanovništvo. Jednako je bilo moguć zaključak, a to je prihvatilo i raspravno vijeće, da je

'razlog za odvajanje muškaraca i njihovo zatočenje na nekom drugom mjestu izvršenje provjere ima li među njima ratnih zločinaca. Odvajanje i zatočenje muškaraca moglo se dovesti u vezu i s namjerom da se zarobljenici razmijene za srpske vojnike koje su zarobili bosanski Muslimani. Svjedoci su pred raspravnim vijećem iznijeli da su takve razmjene bile česte tijekom vojnog sukoba u bivšoj Jugoslaviji i da bi novi priljev zarobljenih bosanskih Muslimana predstavljao potencijalno korisno pregovaračko sredstvo za bosanske Srbe prilikom budućih razgovora o razmjenama zarobljenika.'²⁹⁷

Sama činjenica da je Radislav Krstić znao za zatočenje zarobljenika u Bratuncu nije dovoljno da se na osnovi toga zaključi da je on stvarno znao za plan pogubljenja i da se iz toga dalje izvede zaključak o Krstićevoj genocidnoj namjeri²⁹⁸.

Nekoliko slučajeva iz sudske prakse, a praksa MKSJ-a ih je prepuna, posebno kad je riječ o, kako ga ni zovu 'udruženom zločinačkom pothvatu', jasno pokazuju da 'za razliku od zapovjedne odgovornosti, ZZP²⁹⁹ ne zahtjeva da počinitelj ima kontrolu nad neposrednim izvršiteljima.'³⁰⁰ Bitna je 'funkcionalna podjela posla'³⁰¹.

²⁹⁷ O tome: Presuda Žalbenog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Radislava Krstića (IT-98-33) od 19. travnja 2004. godine.

²⁹⁸ O tome: Presuda Žalbenog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Radislava Krstića (IT-98-33) od 19. travnja 2004. godine.

²⁹⁹ ZZP je kratica za 'zajednički zločinački pothvat', termin koji se isto koristi za označavanje zajedničkog zločinačkog plana.

³⁰⁰ O tome: Damaška, str.7

³⁰¹ Ibid.

U odnosu na tzv. umješanost države u postupanje pojedinaca, smatra se da je, sukladno Nikaragva testu, 'za pripisivanje djela pojedinaca državi potrebno dokazati da je država imala učinkoviti nadzor (*effective control*) nad pojedincima koji su na području druge države počinili konkretna kaznena djela'.³⁰²

10. POREDBENI PRIKAZ ZAPOVJEDNE ODGOVORNOSTI

Zanimljivosti radi valja pogledati i normiranje zapovjedne odgovornosti u drugim zemljama Europe.

Tako na primjer u njemačkom Kaznenom zakonu iz 1975.³⁰³ izrijekom se u Odjeljku 35 (1) navodi: 'Ako netko poćini nezakonito djelo kako bi izbjegao neposrednu i inaće neizbježnu opasnost po život, tjelesni integritet ili slobodu, bilo svoju ili sebi bliske osobe, poćinitelj ne snosi odgovornost. Ovo nije slućaj ako se u konkretnim okolnostima od poćinitelja s pravom moće oćekivati da se izloći riziku; to se od njega s pravom moće oćekivati ako je on sam prouzrokovao opasnost ili ako stoji u posebnom pravnom odnosu prema toć opasnosti. U potonjem slućaju, kazna mu se moće ublaćiti u skladu sa odjeljkom 49 (1)'. Zanimljiva je i odredba ćlana 5. poljskog Zakona o kaćnjavanju ratnih zloćinaca od 11. prosinca 1946. godine u kojoj se propisuje: 'Ćinjenica da je odrećeno djelo ili nećinjenje prouzrokovano prijetnjom, naredbom ili zapovijeću ne oslobaća od kaznene odgovornosti. U ovakvom slućaju sud moće ublaćiti kaznu, uzimajući u obzir okolnosti poćinioca i djela.' Iste je, 1946. godine, u prosincu donesen i norvećki Zakon o kaćnjavanju stranih ratnih zloćinaca koji u ćlanu 5 normira

³⁰² O tome: Derenćinović, D.: O potencijalnom utjecaju presude Mećunarodnog suda pravde u predmetu 'Primjena Konvencije o sprjećavanju i kaćnjavanju genocida' na primjenu teorije 'zajednićkog zloćinaćkog pothvata' od strane Mećunarodnog kaznenog tribunala za bivšu SFRJ, Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 498 (2007), str. 148

³⁰³ Zakon je izmjenjen i dopunjen 15. svibnja 1987. godine.

zapovjednu odgovornost: 'Nužda i zapovijedi nadređenih ne mogu se navoditi kao osnova za oslobađanje od krivice bilo za koji zločin koji se spominje u členu 1 ovog Zakona.

Sud, međutim, može uzeti u obzir okolnosti i izreći kaznu manju od minimalne kazne predviđene za dotični zločin, ili može odrediti blaži oblik kažnjavanja. Kod naročito olakšavajućih okolnosti kazna se može u potpunosti oprostiti.'

Zapovjedna odgovornost nije direktno kodificirana u kaznenom zakonodavstvu Srbije i Crne Gore. Iako je SFRJ ratificirala Dopunski protokol I, na osnovi čega su i Srbija i Crna Gora postale strane ugovornice, domaći se sudovi suzdržavaju od primjene odredbi o zapovjednoj odgovornosti.

Direktna je primjena međunarodnog ugovornog prava problematična u domaćim kaznenim postupcima, jer Ustav Srbije i Crne Gore zahtijeva da kaznena djela i primjenjive kazne moraju biti predviđeni u domaćem zakonodavstvu.

Nakon što je državna zajednica Srbija i Crna Gora ratificirala Statut MKS, vlasti moraju obvezno implementirati odredbe Statuta u domaće zakonodavstvo, uključujući i članak 28, koji se odnosi na zapovjednu odgovornost.

Međutim, pravni problem nastaje u pogledu primjenjivosti bilo kojeg budućeg akta kojim se kodificira zapovjedna odgovornost na ratne zločine koji su počinjeni prije njegova usvajanja. Valja naglasiti da bi čak i u situaciji da se sada kodificira, primjena zapovjedne odgovornosti bilo na kom suđenju za ratne zločine koji su počinjeni u bivšoj Jugoslaviji, predstavljala kršenje ustavnog načela *ex post facto*. Po ovom shvaćanju, zapovjedna odgovornost ne može retroaktivno biti primijenjena na sadašnjim i budućim suđenjima za ratne zločine u Srbiji i Crnoj Gori.

No, domaći se sudovi mogu pozivati na zapovjednu odgovornost ako je ona sastavni dio domaćeg zakonodavstva. U ovom bi slučaju trebalo skrenuti pozornost na to da je na početku oružanih sukoba u bivšoj Jugoslaviji zapovjedna odgovornost, kao doktrina, postojala na osnovi obveze koju je SRJ preuzela ratifikacijom Dopunskog protokola I; na temelju Ustava SRJ iz 1992.

godine, koji u članku 16 predviđa da ratificirani međunarodni ugovori predstavljaju integralni dio unutrašnjeg prava, i da čak imaju primat u odnosu na savezne i republičke zakone (inter alia, Dopunski protokol I); i domaćih odredbi koje eksplicitno utvrđuju zapovjednu odgovornost u vojsci - članak 21 Uputstva o primjeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ, koje je usvojeno 1988. godine i koje implementira odredbe Ženevskih konvencija i Dopunskih protokola o zapovjednoj odgovornosti³⁰⁴.

Na osnovi svega rečenog, može se zaključiti da je doktrina zapovjedne odgovornosti bila dijelom domaćeg prava u SRJ. Problem primjene zapovjedne odgovornosti od strane domaćih sudova predstavlja odredba članka 27 Ustava SRJ koja predviđa da 'kaznena djela i kaznenopravne sankcije moraju biti određene isključivo zakonom'³⁰⁵. U odnosu na pitanje zapovjedne odgovornosti, relevantna je i odredba članka 30 Kaznenog zakona SRJ, kojom je nečinjenje definirano kao način izvršenja kaznenih djela, a koja se odnosi i na zločine protiv čovječnosti i međunarodnog prava iz Glave 16 KZSRJ³⁰⁶. Kao što je gore navedeno, zapovjedna odgovornost predstavlja poseban oblik odgovornosti zapovjednika za kaznena djela njihovih podređenih, te nastaje uslijed nečinjenja. Tako se domaći sudovi mogu pozivati na članak 30, ali i na druge odredbe, kao, naprimjer, poticanje (članak 23), pomaganje (članak 24), i organiziranje zločinačkog udruženja (članak 26).

Sudska praksa: Međunarodno sudsko vijeće Županijskog suda u Prištini na Kosovu primijenilo je doktrinu zapovjedne odgovornosti u predmetu protiv četvorice zapovjednika Oslobodilačke vojske Kosova (Lapska grupa). Sud je ustanovio i potvrdio primjenjivost zapovjedne odgovornosti na unutrašnji oružani sukob na Kosovu, pozivajući se na članak 142 u vezi sa člankom 30 KZJ i pravilo

³⁰⁴ O tome: Rangelov, Iavor. i Nicić Jovan.: Komandna odgovornost: Savremeno pravo, Fond za humanitarno pravo, www.hlc.org.yu -nadalje: Fond za humanitarno pravo

³⁰⁵ O tome: Fond za humanitarno pravo.

³⁰⁶ O tome: Fond za humanitarno pravo.

međunarodnog običajnog prava da se zapovjedna odgovornost primjenjuje i na međunarodne i na unutrašnje oružane sukobe. U presudi od 16. srpnja 2003. godine (Županijski sud u Prištini, C.Nr. 425/2001), u dijelu "Zapovjedna odgovornost u unutrašnjem oružanom sukobu i primjenjivost međunarodnog običajnog prava na Kosovu" navodi se sljedeće:

'U kontekstu ovog slučaja, zapovjedna odgovornost u unutrašnjim oružanim sukobima:

- 1) neće podrazumijevati dodatno kazneno djelo, već će se isključivo odnositi na bolje shvaćanje kaznenog djela ratnog zločina definiranog u članku 142, koji je u vezi sa člankom 30 (zapovjedna odgovornost kao kazneno djelo izvršeno nečinjenjem).
- 2) zapovjedna odgovornost bi se primjenjivala i predstavljala načelo međunarodnog kaznenog prava. Konkretno, ta odgovornost se može primijeniti kao običajno pravilo međunarodnog kaznenog prava i u unutrašnjim i u međunarodnim oružanim sukobima u skladu s razvojem doktrine ljudskih prava...'³⁰⁷

U Kaznenom zakonu Bosne i Hercegovine, koji je stupio na snagu 01. ožujka 2003. godine, Glava sedamnaesta pod nazivom Krivična djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom od članka 171. do članka 176. regulira kaznena djela genocida, zločina protiv čovječnosti, ratnog zločina protiv civilnog stanovništva, ratnog zločina protiv ranjenika i bolesnika i ratnog zločina protiv ratnih zarobljenika, te od članka 177. do članka 179. kaznena djela protupravnog ubijanja i ranjavanja neprijatelja, protupravnog oduzimanja stvari od ubijenih i ranjenih na ratištu, povreda zakona ili običaja rata.

Zanimljiv je i članak 176. koji predviđa kažnjavanje za organiziranje grupe ljudi i podstrekavanje na učinjenje kaznenih djela genocida, zločina protiv čovječnosti i ratnih zločina što označava predviđenost kažnjavanja za zajednički zločinački pothvat.

³⁰⁷ O tome: Fond za humanitarno pravo.

Spomenuti članak³⁰⁸ navodi da će se kazniti svatko tko:

'(1)Tko organizira grupu ljudi radi učinjenja krivičnih djela iz člana 171. (Genocid), 172. (Zločini protiv čovječnosti), 173. (Ratni zločin protiv civilnog stanovništva), 174. (Ratni zločin protiv ranjenika i bolesnika) i 175. (Ratni zločin protiv ratnih zarobljenika) ovog zakona,

kaznit će se kaznom zatvora najmanje deset godina ili kaznom dugotrajnog zatvora.

(1) Tko postane pripadnik grupe ljudi iz stava 1. ovog člana,

kaznit će se kaznom zatvora od jedne do deset godina.

(2) Pripadnik grupe ljudi iz stava 1. ovog člana koji otkrije grupu ljudi prije nego što je u njenom sastavu ili za nju učinio krivično djelo,

kaznit će se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do tri godine,

a može se i osloboditi od kazne.

(3) Tko poziva ili podstrekava na učinjenje krivičnih djela iz člana 171. do 175. ovog zakona,

kaznit će se kaznom zatvora od jedne do deset godina.'

³⁰⁸ O tome: Kazneni zakon Bosne i Hercegovine, za ovu priliku pribavljen sa Fakulteta kaznenih znanosti Univerziteta u Sarajevu, Bosna i Hercegovina..

Kazneni zakon BiH predviđa i individualnu kaznenu odgovornost u svom članku 180., te se njime kažnjava osoba koja planira, pokrene, naredi, učini ili podstrekava ili pomaže u planiranju, pripremanju ili učinjenju krivičnih djela iz člana 171. (Genocid), 172. (Zločini protiv čovječnosti), 173. (Ratni zločin protiv civilnog stanovništva), 174. (Ratni zločin protiv ranjenika i bolesnika), 175. (Ratni zločin protiv ratnih zarobljenika), 177. (Protupravno ubijanje i ranjavanje neprijatelja), 178. (Protupravno oduzimanje stvari od ubijenih i ranjenih na ratištu) i 179. (Povrede zakona ili običaja rata) Zakona.

Službeni položaj bilo kojeg okrivljenog, bilo da se radi o šefu države ili vlade, ili o odgovornoj službenoj osobi vlade, ne oslobađa takvu osobu kaznene odgovornosti niti utječe na ublažavanje kazne.

Nadalje, u spomenutom Kaznenom zakonu se spominje da činjenica da je neko od kaznenih djela iz članka 171. do 175. i člana 177. do 179. Zakona učinjeno od strane podređenog, ne oslobađa njemu nadređenu osobu od kaznene odgovornosti ako je ta nadređena osoba znala ili je mogla znati da se njen podređeni sprema učiniti takvo djelo, odnosno da je već učinio takvo djelo, a nadređena osoba je propustila da poduzme nužne i razumne mjere da spriječi počinjenje krivičnog djela, odnosno da počinitelj tog djela bude kažnjen.

Jednako tako, činjenica da je neka osoba postupala po zapovijedi vlade ili neke njoj nadređene osobe, ne oslobađa je kaznene odgovornosti, ali može utjecati na ublažavanje kazne ako sud smatra da to interesi pravičnosti zahtijevaju.

I Zakon o službi u oružanim snagama Bosne i Hercegovine u svom članku 8 određuje odnos podređeni – nadređeni, te kaže da djelatne vojne osobe na službi u oružanim snagama mogu biti podređene i nadređene. Mogu biti viši i niži zapovjednici, s obzirom na čin i službu.

Nadređena osoba je ona koja vodi i zapovijeda vojnim zapovjedništvima, stožerima, postrojbama i institucijama, kao i tijelima i osobljem unutar njih. Viši zapovjednik je osoba s višim činom, a u slučaju da su dvije osobe u istoj poziciji tada je osoba s višim činom ona za čije je ustrojbeno mjesto utvrđen viši čin. U

slučaju postojanja dviju osoba istog ustrojbenog čina višim se zapovjednikom smatra ona koja je ranije promaknuta.

Prema članku 17. istog zakona vojne su osobe dužne izvršavati zapovijedi nadređenih zapovjednika koje su u vezi sa službom, osim onih koje imaju obilježja kaznenog djela. Kada pak prime zapovijed koja ima obilježja kaznenog djela, vojne su osobe dužne o tome odmah izvijestiti zapovjednika koji je nadređen zapovjedniku koji je dao zapovijed.

Neizvršenje ostalih zapovijedi, dakle onih koje ne sadržavaju elemente kaznenog djela u sebi, jednako kao i odbijanje izvršenja zapovijedi, odluka ili naredbi nadređenog, predstavljaju stegovne prijestupe.

I Kazneni zakon Makedonije³⁰⁹, u dijelu koji nosi naslov Kaznena djela protiv oružanih snaga, sadržava odredbe o zapovijedanju i odgovornosti podređenih prema zapovjedima zapovjednika. Članak 328 tako kaže da vojna osoba koja ne ispuni zapovijed ili odbije ispuniti zapovijed svog nadređenog, a koja zapovijed je u skladu s njegovom dužnošću, biva kažnjen kaznom zatvora od tri mjeseca do tri godine. Stavak 3. istog članka navodi da nema kaznenog djela ako vojna osoba odbije izvršiti zapovijed protupravne naravi.

Kazneni zakon Moldavije³¹⁰ predviđa u članku 91, stavku 7 kontrola ponašanja vojnih osoba je u nadležnosti vojnih zapovjednika.. I iz ovog se zakonskog dijela teksta vidi koliko ovlasti pripada vojnom zapovjedniku u pojedinom pravnom sustavu, pa je gotovo nemoguće govoriti o zapovjedniku kao osobi koja nema kontrolu nad podređenima.

Kazneni zakon Washingtona³¹¹ u svom poglavlju RCW 9A.08.020 predviđa Odgovornost za postupanje drugog pri čemu se kaže da će se osoba smatrati odgovornom za kazneno djelo ako je to kazneno djelo počinjeno djelovanjem druge osobe ako postupa s dozom odgovornosti koja je dovoljna za počinjenje zločina ili ako izazove tu drugu osobu da se tako ponaša. Nadalje, isti

³⁰⁹ O tome: www.legislationline.org- Criminal code of Macedonia

³¹⁰ O tome: www.legislationline.org- Criminal code of Moldova

³¹¹ O tome: www.aaps.leg.wa.gov/rcw

zakon predviđa da će se odgovornom smatrati i svaka osoba koja, sa znanjem da će izazvati počinjenje kaznenog djela, naredi neko ponašanje, ohrabri druge koji se tako ponašaju, pomaže im ili zahtjeva od te druge osobe da ga počini, pomaže ili se slaže s pomoći toj drugoj osobi da počini kazneno djelo.

Nadalje, Kazneni zakon Ruske Federacije³¹² u članku 333 sankcionira otpor nadređenom ili bilo kakvim dužnostima koje nalaže vojna služba, među ostalim, udaljenjem iz vojne službe. U članku 334 zakon predviđa kažnjavanje za nasilne akte i radnje protiv nadređene osobe.

11. ZAKLJUČAK

Savršena hijerarhija i ustroj smatraju se obilježjima vojske.³¹³ Svrha postojanja vojske bilo koje države je pripremanje vojnika za možebitne ratne operacije koje će poslužiti obrani te države. Jednako tako, tu je i priprema za sudjelovanje u mirovnim misijama u drugim državama u svijetu ako država odluči poslati svoju vojsku u tu drugu državu.

'Obavljajući svoju glavnu djelatnost u vojsci, ljudi ulaze u određene međuljudske odnose... Ovdje je neophodno istaknuti da koordinacija pojedinaca i društvenih skupina kao i cjelokupni sustav subordinacije, nigdje nije tako eksplicitno izražen kao u vojsci. Bez te subordinacije po vertikali kao i

³¹² O tome: www.russian-criminal-code.com

³¹³ O tome, među ostalima: Ravlić, T. : Sociološki temelji militarizma (II. dio), časopis Hrvatski vojnik, broj 82, 2006. godina -nadalje: Ravlić

koordinacije po horizontali, vojska bi bila neučinkovita do te mjere da je ne bismo ni mogli zvati uređenom vojskom.³¹⁴

Spomenuti autor u svom drugom djelu³¹⁵, nastavno na ova razmatranja, gledajući sociološko poimanje karakteristika vojnog sustava, određuje zajednička svojstva vojske, kao društvene institucije, te osobine po kojima se vojska određene države sama po sebi ističe i prepoznaje:

- '1. Vojska je institucija u kojoj formalne veze dominiraju nad personalnim.
2. Vojska je birokratska institucija s hijerarhijskom strukturom.
3. Vojska je društvena sredina sa specifičnim sustavom i čitavim nizom posebnih vrijednosti.
4. Vojska je borbena grupa ustrojena radi pobjede nad eventualnim agresorom.
5. Vojničko zanimanje je uzvišeno i časno jer od čovjeka zahtjeva cijeli niz pozitivnih vrijednosti.³¹⁶

Sagledavajući sve aspekte strukture vojne hijerarhije, najvažniju ulogu ima zapovjednik.

'Uspjeh u provođenju zapovijedi ovisi kako o mjestu i ulozi zapovjednika s formalnog stajališta, tako i o stvarnom odjeku zapovijedi na personalnu razinu grupe. Ako je zapovjednik bolje prihvaćen kao vođa i čovjek onda će i zapovijedi biti primjerno provedene. Potreban je, dakle, izravan napor vojne postrojbe kao grupe i njezinih pripadnika da bi se zapovijedi na pravi način provele'³¹⁷.

I sociolog Max Weber je zaključio da se u svim društvenim organizacijama (crkva, država, vojska, poduzeće) nalazi hijerarhija, vlast i birokracija³¹⁸.

Iz navedenog proizlazi da je zapovijedanje temelj vojne strukture, temelj bez kojeg ta struktura ne bi mogla ispravno obavljati svoju zadaću. Od

³¹⁴ O tome: Ravlić

³¹⁵ O tome: Ravlić T.: Vojska i rat u sociologiji vojske, časopis Hrvatski vojnik, broj 18, siječanj 2005. godine -nadalje: Ravlić: Vojska i rat

³¹⁶ O tome: Ravlić: Vojska i rat

³¹⁷ O tome: Ravlić: Vojska i rat

³¹⁸ O tome: Sveučilište u Zagrebu, Fakultet strojarstva i brodogradnje, Zavod za industrijsko inženjerstvo, Smjer Industrijsko inženjerstvo i menadžment, predavanje iz Menadžmenta prof. dr. sc. Nedjeljka Štefanića, www.nastava.tvz.hr/specijalisticki

zapovjednika se, sukladno pravilima ustanovljenim i u nacionalnim zakonodavstvima, jednako kao i u međunarodnom pravu, očekuje potpuni nadzor nad podređenima. Jedino pitanje koje možemo postaviti jest pitanje granica tog nadzora, tj. seže li on sve do aktivnosti i najniže rangiranih vojnika, ili se zaustavlja nešto prije. Jednako tako od zapovjednika se očekuje stalna obaviještenost o akcijama koje poduzimaju njegovi podređeni, posebice kad se radi o ratnom stanju i o akcijama koje se izvode na području borbenih djelovanja.

Naposljetku, od zapovjednika se očekuje da svojom garantnom dužnošću 'spriječi nastup posljedice predviđene u biću kaznenog djela'³¹⁹.

Upravo zbog toga međunarodni pravni izvori ustanovljavaju načelo osobne kaznene odgovornosti koje je posebno 'došlo do širenja...u slučajevima zapovjedne odgovornosti, kad zapovjednik odgovara za kazneno djelo koje su počinili njegovi podređeni, iako nije sudjelovao u njegovu počinjenju, nije ga planirao niti poticao, nije znao da će se dogoditi, ali ga je morao predvidjeti i poduzeti mjere da ga spriječi ili poduzeti mjere da se počinitelj kazni.'³²⁰

Sama osobna odgovornost regulirana je člankom 7 Statuta Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju, člankom 6 Statuta Međunarodnog kaznenog suda za Ruandu, člankom 25 Rimskog statuta, osnovnim dokumentom Stalnog Međunarodnog kaznenog suda, a implementirana je i u nacionalna zakonodavstva svih razvijenijih država Europe i svijeta.

No, regulaciju u normativnom smislu poduprla je i praksa spomenutih sudova. Tako je primjerice 'načelo postojanja osobne odgovornosti postavljeno presudom u slučaju Tadić, gdje je Vijeće našlo da su namjera i sudjelovanje osnovne pretpostavke za postojanje individualne odgovornosti: "Najprije, traži se namjera koja uključuje svijest o sudjelovanju zajedno sa svjesnom odlukom da se sudjeluje bilo planiranjem, poticanjem, naređivanjem, počinjenjem ili na drugi

³¹⁹ O tome: Rječnik kaznenog prava, stranica 94

³²⁰ O tome: Rječnik kaznenog prava, stranica 272

način pomaganjem i poticanjem izvršenja zločina. Drugo, optužba mora dokazati da je svojim sudjelovanjem počinitelj doprinjeo počinjenju kaznenog djela³²¹.

No, spomenuti dokumenti ne inkriminiraju samo izravno počinjenje već i pomaganje, poticanje i zapovijedanje počinjenja djela navedenih u statutima, djela za koja su sudovi nadležni.

'Načelo za pomaganje i poticanje je postavljeno, između ostalog u presudi Anti Furundžiji od 10. 12. 1998. gdje je Vijeće ustanovilo:"potrebni elementi za postojanje pomaganja i poticanja u međunarodnom kaznenom pravu su actus reus koji zahtijeva konkretnu pomoć, ohrabrenje ili moralnu podršku koja ima bitan učinak na počinjenje zločina i mens rea koja zahtijeva znanje da se takvim ponašanjem pomaže u počinjenju zločina"³²². U presudi u slučaju Čelebići od 16. 11. 1998. Vijeće je zaključilo:

“da bi došlo do primjene načela zapovjedne odgovornosti potrebno je da nadređeni ima učinkoviti nadzor nad osobama koje su počinile povrede humanitarnog prava u smislu da ima stvarnu mogućnost spriječiti, odnosno kazniti počinitelje.....načelo zapovjedne odgovornosti se proteže i na civilne vlasti samo ako one obavljaju takav stupanj kontrole nad svojim podređenima kakav je svojstven vojnoj organizaciji”³²³.

Ističe se³²⁴ da je 'dokazivanje 'učinkovitog' nadzora nad podređenima MKSJ u praksi rješavao utvrđivanjem različitih indicija: tko se pred neposrednim izvršiteljima pojavljivao kao donositelj naredbi, koga su zatočnici logora prokazali kao zapovjednika i opisali njegovo ponašanje prema čuvarima, tko se,

³²¹ O tome: Miljenić O.: Međunarodni kazneni tribunal, savjetnički rad, Ministarstvo vanjskih poslova Republike Hrvatske, Diplomatska akademija, Haag, siječanj 1999. godine, poglavlje: Osobna odgovornost-nadalje: Miljenić

³²² O tome: Miljenić

³²³ O tome: Miljenić

³²⁴ O tome: Krapac, D.: Zapovjedna odgovornost i zajednički zločinački pothvat kao institucije izvedene osobne kaznene odgovornosti za kolektivna međunarodna kaznena djela: analitički pogled na praksu Međunarodnog kaznenog suda za bivšu SFRJ, Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 498, str. 178

prema djelatnicima međunarodnih humanitarnih organizacija ponašao kao zapovjednik i donosio odluke.'

Načelo zapovjedne odgovornosti uključuje dva aspekta. Prvi od njih je izravna kaznena odgovornost osobe koju smatramo zapovjednikom za zapovijedanje svim akcijama koje se smatraju protupravnim. U vezi s ovim aspektom i teorija i praksa slažu se da taj oblik odgovornosti zapovjednika mora postojati. Jedino pitanje koje se ovdje može postaviti je pitanje dokazne moći prilikom dokazivanja namjere zapovjednika za počinjenje tih protupravnih radnji.

Nadalje, drugim aspektom smatra se ona odgovornost po kojoj je zapovjednik odgovoran za protupravno ponašanje svojih podređenih i to ono koje nije kaznio ili spriječio. Taj aspekt načela zapovjedne odgovornosti i praksa i teorija smatraju kontroverznom.

Ono u čemu su se, osim spomenutih kontroverzi, teorija i praksa složile je činjenica da '...postoje nivoi zapovijedi: politička zapovijed koja podrazumijeva predsjednika države, to je osoba koja formulira politiku vođenja i sudjelovanja u ratu, ili izvršenja bilo kakve akcije. Dakle, ovu vrstu zapovijedi čine ljudi koji su visoki državni dužnosnici, kao što su premijeri ili predsjednici država. Onda imamo stratešku zapovijed koju čini obično ratni kabinet u čiji sastav ulaze vladini službenici i oni odlučuju o donošenju finalnih odluka. Treću vrstu zapovijedi čine uglavnom generali ili pukovnici koji rukovode akcijama na bojištu. Nakon toga dolazi taktička zapovijed, koju čini bilo tko, a da se nalazi na samom ratištu, čak i zapovjednik koji zapovijeda srednjim ili manjim jedinicama.³²⁵

Sve od donošenja Kaznenog zakona 1997. godine (Narodne novine 110 iz 1997. godine) pa do izmjena i dopuna Kaznenog zakona 2004. godine nisu

³²⁵ Ovo je dio govora Iliasa Bandekasa s konferencije pod nazivom Zapovjedna odgovornost u međunarodnom i domaćem pravu, koju su 23. i 24. svibnja 2003. godine u Beogradu organizirali Fond za humanitarno pravo iz Beograda, Hrvatsko udruženje za kaznene znanosti i praksu i Outreach Program Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju. Mišljenje da teorija i praksa dijele stajalište glede iznesene problematike proizlazi iz teze što je ovaj skup okupio važnije teoretičare i praktičare s područja međunarodnog humanitarnog prava (kao na primjer Ilias Bandekas, ravnatelj Odsjeka za međunarodno pravo Pravnog fakulteta u Westminsteru; Andrew Cayley, viši zastupnik Tužiteljstva MKSJ; odvjetnik Anto Nobilo, prof. dr. sc. Ivo Josipović...) koji su ostali složni u vezi s tim pitanjem, a dio koji je ovdje naveden sadržan je na 36. stranici transkripta konferencije kojeg je izdao Fond za humanitarno pravo.

postojale odredbe koje bi se u Republici Hrvatskoj na izravan način odnosile na tematiku zapovjedne odgovornosti³²⁶.

Postojalo je nekoliko odredbi koje su upućivale na tu problematiku, na primjer u članku Posebnog dijela Kaznenog zakona, djelu naziva Odgovornost za kazneno djelo počinjeno po zapovijedi nadređenog (članak 388.). Prema njemu 'Nema kaznenog djela ako njegova zakonska obilježja ostvari podređeni po zapovijedi nadređenoga, a ta se zapovijed tiče službene dužnosti, osim ako se zapovijed odnosi na počinjenje ratnog zločina ili drugog kaznenog djela za koje se po zakonu može izreći kazna od deset godina zatvora ili teža kazna, ili ako je bilo očito da se izvršenjem zapovijedi čini kazneno djelo.'³²⁷

Usuglašavajući odredbe Kaznenog zakona s Rimskim Statutom Međunarodnog kaznenog suda, točnije s odredbama koje se odnose na načelo zapovjedne odgovornosti, a sukladno načelu komplementarnosti, Izmjenama i dopunama Kaznenog zakona iz 2004. godine, propisano je novo kazneno djelo u članku 167.a 'zapovjedna odgovornost'.

Nastavno na postojeće odredbe članka 25 stavka 2 Kaznenog zakona, prema kojem je kazneno djelo počinjeno nečinjenjem ako je počinitelj koji je pravno obvezan spriječiti nastupanje zakonom opisane posljedice kaznenog djela to propustio učiniti, a takvo je propuštanje po djelovanju i značenju jednako počinjenju toga djela činjenjem³²⁸, 'odgovornost zapovjednika u hrvatskom kaznenom pravu zapravo je odgovornost garanta za kazneno djelo nečinjenjem koje se sastoji u nesprečavanju nastupa posljedice'³²⁹.

Spomenutim izmjenama novouvedeni '...članak obuhvaća tri sasvim različita kaznena djela:

³²⁶ O tome: Josipović, I.: Responsibility for war crimes - Croatian perspective - selected issues, Faculty of Law, (2005), Zagreb

³²⁷ Kazneni zakon Republike Hrvatske

³²⁸ O tome: Kazneni zakon RH, članak 25, stavak 2

³²⁹ O tome: Derenčinović, D. : Implementacija materijalno-pravnih odredbi Statuta Međunarodnog kaznenog suda (Rimski statut) u hrvatskom kaznenom zakonodavstvu, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol 10, broj 2/2003, stranica 899

st. 1. odgovornost zapovjednika kao počinitelja za djelo podređenog, u smislu odgovornosti zapovjednika kao počinitelja genocida, zločina protiv čovječnosti, ratnih zločina i dr.;

st. 2. odgovornost zapovjednika za djelo povrede dužnog nadzora;

st. 3. odgovornost za djelo neprijavlivanja.³³⁰

Člankom 167a određeno je da će se odgovornim smatrati vojni zapovjednik ili druga civilna osoba, koja stvarno djeluje kao vojni zapovjednik, ili nadređena civilna osoba. Time je jasno određeno da se zahtijeva stvarna vlast nad podređenim, a ne pravna vlast nad tim osobama.

Usklađivanjem nacionalnog kaznenog pravosuđa i u segmentu zapovjedne odgovornosti, Republika se Hrvatska svrstala u države koje su voljne i sposobne pratiti moderne pravne tijekove i izgrađivati vlastito zakonodavstvo u skladu s međunarodnim.

Postupci koji će se voditi pred hrvatskim pravosuđem, pokazat će u kojoj je mjeri provedba onog što je zakonom regulirano moguća u praksi sudova.

12. POPIS PRILOGA

NAPOMENA:

Prilozi koji su ovdje popisani, a nalaze se na CD-u, pribavljeni su sa: Internetske stranice Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju, od Državnog arhiva u Sisku, od Hrvatskog memorijalno- dokumentacijskog centra Domovinskog rata iz Zagreba, sastavni su dio knjige 'Uputa za rad zapovjedništva stožera na prijemu, donošenju i prenošenju odluke-zapovjedi' ili ih je pribavila sama autorica radnje

³³⁰ O tome: Bačić F. i Pavlović Š.: Komentar Kaznenog zakona; Organizator, (2004), Zagreb, stranica 630

OSNOVNO O PREDMETIMA

- Osnovni podaci o predmetu Tadić
- Osnovni podaci o predmetu Dokmanović
- Osnovni podaci o predmetu Blaškić
- Osnovni podaci o predmetu Aleksovski
- Osnovni podaci o predmetu Kordić
- Osnovni podaci o predmetu Čerkez
- Osnovni podaci o predmetu Furundžija
- Osnovni podaci o predmetu Čelebići
- Osnovni podaci o predmetu Krnojelac
- Osnovni podaci o predmetu Krstić
- Osnovni podaci o predmetu Halilović
- Osnovni podaci o predmetu Milošević
- Osnovni podaci o predmetu Nikolić
- Osnovni podaci o predmetu Martić
- Optužnica protiv Milana Martića od 25. srpnja 1995., izmjenjena optužnica od 18. prosinca 2002., izmjenjena optužnica od 09. rujna 2003. i izmjenjena optužnica od 13. prosinca 2005. godine
- Optužnica protiv Slobodana Miloševića za Kosovo od 24. svibnja 1999. , izmjenjena optužnica od 29. lipnja 2001. i 29. listopada 2001. godine
- Optužnica u predmetu Tužitelj protiv Milorada Krnojelca (IT-97-25) od 11. svibnja 2000.
- Presuda u predmetu Šakić (K-292-98) Županijskog suda u Zagrebu
- Presuda raspravnog vijeća u predmetu protiv Tihomira Blaškića od 03. ožujka 2000. godine
- Presuda Raspravnog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Daria Kordića i Maria Čerkeza od 26. veljače 2001. godine
- Presuda raspravnog vijeća u predmetu Tužitelj protiv J. P. Akayesu od 02. rujna 1998. godine
- Presuda Raspravnog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Milorada Krnojelca od 15. ožujka 2002. godine

- Presuda Raspravnog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Radislava Krstića od 02. kolovoza 2001. godine
- Presuda Raspravnog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Z. Aleksovskog od 07. svibnja 1999
- Presuda Raspravnog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Z. Mucića i dr. od 16. studenog 1998. godine
- Presuda Žalbenog vijeća u predmetu Čelebići od 20. veljače 2001
- Presuda Žalbenog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Duška Tadića od 15. srpnja 1999. godine.
- Presuda Žalbenog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Radislava Krstića od 19. travnja 2004. godine.
- Presuda Žalbenog vijeća u predmetu Tužitelj protiv T. Blaškića od 29. srpnja 2004. godine
- Presuda Žalbenog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Zdravka Mucića i dr. (Čelebići) od 20. veljače 2001. godine
- Prvostupanjska presuda u predmetu Tužitelj protiv Dragana Nikolića, 18. prosinca 2003

PRILOZI UZ POVIJESNI DIO

- Zapovijed glavara Glavnog stožera – Očevidnog odjela Ministarstva hrvatskog domobranstva od 2. svibnja 1942. godine
- Povelja 'znak vjernosti', br. 1031 (2 kom.) ustaškom poručniku Dinku Šakiću
- Propisi o primjeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ' koje je JNA usvojila 1988. (Službeni vojni list br. 7, 28. travnja 1988.)

PRILOZI UZ OPĆENITO ODREĐIVANJE POJMA ZAPOVJEDNE ODGOVORNOSTI

- Dostavljanje redovitih borbenih izvještaja, upozorenuje general-potpukovnika Mile Mrkšića (Glavni štab srpske vojske 'RSK') od 17. srpnja 1995. godine

- Zapovjed načelnika štaba Civilne zaštite Mirka Poznanovića od 30. srpnja 1995. godine
- Informacija potčinjenim jedinicama vojske 'RSK' od 31. srpnja 1995. godine
- Zapovjed o hitnom provođenju istrage povodom ubojstva tri građana hrvatske nacionalnosti predsjednika Kriznog štaba Svetozara Bogdanića od 30. lipnja 1992. godine

PRIMJERI PISANJA ZAPOVIJEDI

- Primjer pisanja zapovijedi za logističku potporu
- Primjer pisanja zapovijedi za inženjerijsko osiguranje obrane
- Primjer pisanja zapovijedi za inženjerisko osiguranje napada
- Prijedlog pomoćnika za političku djelatnost u brigadi kod donošenja odluka - uloga i djelokrug rada političkog djelatnika u procesu zapovijedanja
- Primjer pisanja zapovijedi za vezu
- Primjer pisanja zapovijedi za protuzračnu obranu
- Primjer pisanja zapovijedi za obranu
- Primjer pisanja zapovijedi za napad
- Primjer pisanja zapovijedi za obavještajno osiguranje

POPIS LITERATURE

- ❖ Akerman J.E.& O'Sullivan E.: Praksa i procedura Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju, 'Miller', Sarajevo, 2002. godine
- ❖ Andrassy, J. : Međunarodno pravo 1, reprint prvog izdanja, Zagreb, 1998. godina
- ❖ Arhiv 'Večernjeg lista'

- ❖ Bačić, F. : Zapovjedna odgovornost: posebno s obzirom na ratne zločine prema četirima Ženevskim humanitarnim konvencijama iz 1949. godine , Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol.8, Zagreb, br.2/2001., stranica 139-146
- ❖ Bačić, F. i Pavlović, Š.: Komentar Kaznenog zakona, Organizator, (2004), Zagreb
- ❖ Bačić, F.: Kazneno pravo, Informator, (1998.), Zagreb
- ❖ Barker, A.J.: Yamashita, Alfa, (1977.), Zagreb
- ❖ Bassiouni, M. C. : International Criminal Law, Ardsley, NY: Transnational, 1999
- ❖ Bassiouni, M. C. i Manikas, P.: The Law of the International Criminal Tribunals for the Former Yugoslavia, Irvington on Hudson, NY: Transnational, 1996
- ❖ Bilten Hrvatskog helsinškog odbora br. 28 iz travnja 2001. godine.
- ❖ Biserko S. i dr.: Srebrenica : sjećanje za budućnost, Sarajevo : Fondacija Heinrich Boell, Regionalnu ured Sarajevo, 2005
- ❖ Broomhall, B.: International Justice and the International Criminal Court, Oxford University Press (2004)
- ❖ Cassese, A.: The Statute of the International Criminal Court : Some Preliminary Reflections, 10 European Journal of International Law, 1999
- ❖ Committees or Other National Bodies for International Humanitarian Law, Report of the Meeting of Experts, Geneva (1996)
- ❖ Damaška, M.: O kaznenopravnoj analizi optužbe pred Tribunalom u Haagu protiv visokih dužnosnika i vojnih zapovjednika Republike Hrvatske za 'zajednički ločinački pothvat' u akciji 'Oluja', Akademija prvih znanosti Hrvatske i Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 2005. godine
- ❖ Damaška, M. : Boljke zajedničkog zločinačkog pothvata, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Vol. 12- br. 1 (2005), Zagreb, stranica 3-13
- ❖ Danner M. A. & Martinez S. J.: Guilty Associations: Joint Criminal Enterprise, Command Responsibility and the Development of International Criminal Law, California Law Review, 2005. godina

- ❖ Dedijer, V. : Vatikan i Jasenovac, Rad, Beograd, 1987. godina
- ❖ Derenčinović D. : Kritički o institutu zapovjedne kaznene odgovornosti u međunarodnom kaznenom pravu, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, br.51, 2001. godina, stranica 23-45
- ❖ Derenčinović, D. : Implementacija materijalnih odredbi Statuta Međunarodnog kaznenog suda (Rimski statut) u hrvatskom kaznenom zakonodavstvu, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol 10, broj 2/2003
- ❖ Derenčinović, D.: O potencijalnom utjecaju presude Međunarodnog suda pravde u predmetu 'Primjena Konvencije o sprječavanju i kažnjavanju genocida' na primjenu teorije 'zajedničkog zločinačkog pothvata' od strane Međunarodnog kaznenog tribunala za bivšu SFRJ, Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 498 (2007), str. 123-153
- ❖ Dnevne novine: Jutarnji list, Slobodna Dalmacija, Vjesnik, Obzor, Globus...
- ❖ Doswald-Beck L.& Henckaerts J. M.: Običajno međunarodno humanitarno pravo- Tom I: Pravila, Međunarodna organizacija Crvenog križa, Cambridge, 2005. godina
- ❖ Druga izmjenjena optužnica u predmetu Tužitelj protiv Tihomira Blaškića od 25. travnja 1997. godine.
- ❖ Fond za humanitarno pravo, Nacionalna suđenja za ratne zločine, Analiza: Komandna odgovornost: Savremeno pravo, 23. veljače 2004. godine, www.hlc.org.yu
- ❖ Galmetzer, R.: Sudska praksa MKSJ-a/MKSR-a u pogledu Krivične odgovornosti prema članovima 7(1) i 7(3) Statuta MKSJ-a, dokument MKSJ-a, 2003. godina
- ❖ Garačić, A.: Kazneni zakon u sudskoj praksi, Opći dio, Organizator, Zagreb, 2006.,
- ❖ Gasser H.-P.: International Humanitarian Law, Henry Dunant Institute, Haupt (1993)

- ❖ Genocid, ratni zločini, zločini protiv čovječnosti' (Tematska zbirka izvoda iz jurisprudencije MKSJ), Human Rights Watch, UNDP Serbia and Montenegro, Beograd, 2004. godine
- ❖ Glas Koncila, broj 38 (1630), 18. rujna 2005. godine
- ❖ Glasnik Ministarstva obrane RH 'Obrana' broj 193, tekst autora Mije Kožića: Prinuda ne opravdava težinu zločina
- ❖ Guardian, 15. svibnja 2004
- ❖ Gutman R. i Rieff, D: Crimes of war : what the public should know, New York ; London : W. Norton & Company, 1999.
- ❖ Haški tribunal II, Fond za humanitarno pravo, Beograd (2001)
- ❖ Haški tribunal IV (Presude), Fond za humanitarno pravo, Beograd, (2002)
- ❖ Haški tribunal VIII (Presude/ Srebrenica), Fond za humanitarno pravo, Beograd (2005)
- ❖ Hendin, S.F.: Command Responsibility and Superior Orders in Twentieth Century-A Century of Evolution, Murdoch University Electronic Journal of Law, Volume 10, Number 1 (March 2003)
- ❖ Hrvatsko slovo, 3. ožujka 2006.
- ❖ [http://: www.un.org/ict/](http://www.un.org/ict/)
- ❖ <http://www.morh.hr/ustroj.asp>
- ❖ Internetska stranica www.domovinskirat.com
- ❖ Jones, J.: The Practice of the International Criminal Tribunals for the Former Yugoslavia and Rwanda (2nd edn., Andsley, NY: Transnational, 2000
- ❖ Jones, J. R. W. D. i Powles, S.: Međunarodna krivična praksa, Fond za humanitarno pravo, Beograd, (2005)
- ❖ Josipović, I. : Haaško implementacijsko kazneno pravo, Informator i Hrvatski pravni centar, Zagreb, 2000. godina
- ❖ Josipović, I. : Obveza država prema MKS za bivšu Jugoslaviju, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 95/ 1.

- ❖ Josipović, I. : Pravna priroda Međunarodnog kaznenog suda- Glavna odrednica obveza pojedinih država prema sudu, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 1995./1. , stranica 146.
- ❖ Josipović, I., Krapac, D., Novoselec, P.: Stalni međunarodni kazneni sud, Narodne novine, Zagreb, 2001. godine
- ❖ Josipović, I.: Odgovornost za ratne zločine pred sudovima u Hrvatskoj, Zagreb : ABA-CEELI Hrvatska : Pravni fakultet, 2006.
- ❖ Josipović, I.: Ratni zločini-priručnik za praćenje suđenja, Centar za mir i nenasilje, Osijek, 2007.
- ❖ Josipović, I.: Responsibility for War Crimes- Croatian Perspective- Selected Issues, Faculty of Law, (2005), Zagreb
- ❖ Kazneni zakon Republike Hrvatske, Narodne novine 110/97, 27/98, 50/00, 129/00, 51/01, 111/03, 190/03, 105/04, 84/05 i 71/06,
- ❖ Kazneni zakon Bosne i Hercegovine- pribavljen privatnim putem
- ❖ Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, članak 7, stavak 2, (Narodne novine 6/99, 8/99,14/02,1/06
- ❖ Kos, D.: Zapovjedna kaznena odgovornost, Aktualna pitanja kaznenog zakonodavstva, Inženjerski biro, 2004. godina i internetske stranice Vrhovnog suda Republike Hrvatske (http://www.vsrh.hr/CustomPages/Static/HRV/Files/DKos-Zapovjedna_kaznena_odgovornost.doc)
- ❖ Kostović, I. i Judaš M.: Mass Killing and Genocide in Croatia 1991/92 : a book of evidence, Zagreb : Hrvatska sveučilišna naklada, 1992.
- ❖ Krapac, D. : Međunarodni sud za ratne zločine počinjene na području bivše Jugoslavije, Hrvatski helsinški odbor i Hrvatski pravni centar, Zagreb 1995. godina
- ❖ Krapac, D.: Zapovjedna odgovornost i zajednički zločinački pothvat kao institucije izvedene osobne kaznene odgovornosti za kolektivna međunarodna kaznena djela: analitički pogled na praksu Međunarodnog kaznenog suda za bivšu SFRJ, Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 498, str.155-231
- ❖ Manwell, R. : Gestapo, ALFA, Zagreb, 1977. godina

- ❖ Meron, T.: Human Rights and Humanitarian Norms as Customary Law, Clarendon press, Oxford, 1989. godina
- ❖ Meron, T.: War Crimes in Yugoslavia and the Development of International Law, 88 American Journal of International Law, 1994
- ❖ Mettraux, G.: International Crimes and the ad hoc Tribunals, Oxford, 2005. godina
- ❖ Mihanović, J. i Resanović, A.: Uloga svedoka i žrtava u procesuiranju ratnih zločina, Centar za antiratnu akciju, Beograd, (2003)
- ❖ Miletić, A. : Koncentracioni logor Jasenovac (1941.–1945. g.), Narodna knjiga, Beograd, 1986. godina (knjiga 1. , 2. i 3.)
- ❖ Miljenić, O.: Međunarodni kazneni tribunal, savjetnički rad, Ministarstvo vanjskih poslova Republike Hrvatske, Diplomatska akademija, Haag, siječanj 1999. godine, poglavlje: Osobna odgovornost
- ❖ Nahlik, S. E.: A Brief Outline of International Humanitarian Law, International Review of Red Cross (1984)
- ❖ Neave, A. : Nuernberg, Globus, Zagreb, 1980. godina
- ❖ New Zealand Handbook of International Human Rights
- ❖ Novoselec, P.: Opći dio kaznenog prava, Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet, Zagreb, (2007)
- ❖ Novoselec, P.: Zapovjedna odgovornost u međunarodnom i hrvatskom kaznenom pravu, Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 498 (2007), str. 233-247
- ❖ Objava o stupanju na snagu Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju između Republike Hrvatske, s jedne strane i Europskih zajednica i njihovih država članica, s druge strane, Narodne novine, Međunarodni ugovori, broj 1/05
- ❖ Obrana, broj 191
- ❖ Obrana, broj 193
- ❖ Optužnica protiv Milana Martića od 25. srpnja 1995., izmjenjena optužnica od 18. prosinca 2002., izmjenjena optužnica od 09. rujna 2003. i izmjenjena optužnica od 13. prosinca 2005. godine

- ❖ Optužnica protiv Slobodana Miloševića za Kosovo od 24. svibnja 1999. , izmjenjena optužnica od 29. lipnja 2001. i 29. listopada 2001. godine
- ❖ Optužnica u predmetu Tužitelj protiv Milorada Krnojelca (IT-97-25) od 11. svibnja 2000.
- ❖ Optužnica, zapisnici i presuda u predmetu Šakić Županijskog suda u Zagrebu
- ❖ Osnovni krivični zakon Republike Hrvatske, Narodne novine 31/93, 39/93, 108/95, 16/96 i 28/96.
- ❖ Pravično suđenje, Fond za humanitarno pravo, Beograd (2001)
- ❖ Pravni leksikon (gl. ur. Vladimir Pezo), Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2007.
- ❖ Pravni leksikon (gl. ur. Vladimir Pezo), Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2007
- ❖ Presuda raspravnog vijeća u predmetu protiv Tihomira Blaškića od 03. ožujka 2000. godine
- ❖ Presuda Raspravnog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Daria Kordića i Maria Čerkeza od 26. veljače 2001. godine
- ❖ Presuda raspravnog vijeća u predmetu Tužitelj protiv J. P. Akayesu od 02. rujna 1998. godine
- ❖ Presuda Raspravnog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Milorada Krnojelca od 15. ožujka 2002. godine
- ❖ Presuda Raspravnog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Radislava Krstića od 02. kolovoza 2001. godine
- ❖ Presuda Raspravnog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Z. Aleksovskog od 07. svibnja 1999
- ❖ Presuda Raspravnog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Z. Mucića i dr. od 16. studenog 1998. godine
- ❖ Presuda Žalbenog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Duška Tadića od 15. srpnja 1999. godine.
- ❖ Presuda Žalbenog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Radislava Krstića od 19. travnja 2004. godine.

- ❖ Presuda Žalbenog vijeća u predmetu Tužitelj protiv T. Blaškića od 29. srpnja 2004. godine
- ❖ Presuda Žalbenog vijeća u predmetu Tužitelj protiv Zdravka Mucića i dr. (Čelebići) od 20. veljače 2001. godine
- ❖ Propisi o primjeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ koje je JNA usvojila 1988. (Službeni vojni list br. 7, 28. travnja 1988.)
- ❖ Prvostupanjska presuda u predmetu Tužitelj protiv Dragana Nikolića, 18. prosinca 2003
- ❖ Rangelov, I. i Nicić, J.: Komandna odgovornost: Savremeno pravo, Fond za humanitarno pravo, www.hlc.org.yu
- ❖ Ravlić, T. : Sociološki temelji militarizma (II. dio), časopis Hrvatski vojnik, broj 82, 2006. godina
- ❖ Ravlić, T.: Vojska i rat u sociologiji vojske, časopis Hrvatski vojnik, broj 18, siječanj 2005. godine
- ❖ Regionalna debata Presuda Međunarodnog krivičnog suda o genocidu; Beograd, 29. lipanj 2007.
- ❖ Rječnik kaznenog prava, Masmmedia, 2002. godina, Zagreb
- ❖ Rutherford, W. : Genocid Židova, ALFA, Zagreb, 1977. godina
- ❖ Schabas, W.: An Introduction to the International Criminal Court, Cambridge University Press, 2001
- ❖ Schabas, W.: Sentencing by International Tribunals: A Human Rights Approach, 7 Duke Journal of Comparative and International Law, 1997
- ❖ Schabas: Opća načela Rimskog statuta 6 European Journal of Crime, Kazneni zakon i Kazneno pravosuđe (1998) 400-428, stranica 417
- ❖ Schwarzenberger, G.: The Judgement of Nuremberg, 21 Tulane Law Review, 1947
- ❖ Sveučilište u Zagrebu, Fakultet strojarstva i brodogradnje, Zavod za industrijsko inženjerstvo, Smjer Industrijsko inženjerstvo i menadžment, predavanje iz Menadžmenta prof. dr. sc. Nedjeljka Štefanića, www.nastava.tvz.hr/specijalisticki

- ❖ Taylor, T.: The Anatomy of the Nuremberg Trials- A Personal Memoir, New York, Knopf, 1992
- ❖ Tematska zbirka izvoda iz jurisprudencije MKSJ-a: genocid, ratni zločini, zločini protiv čovječnosti, UNDP Serbia and Monte Negro (Human Rights Watch), Beograd, 2004. godine
- ❖ Trechsel, S.: Human Rights in Criminal Proceedings, Oxford, 2006. godina
- ❖ Uputa za rad zapovjedništva- stožera na prijemu, donošenju i prenošenju odluke-zapovijedi, Ministarstvo obrane RH, Glavni stožer oružanih snaga RH, 1993.
- ❖ Ustav Republike Hrvatske, Narodne novine, broj 124/00, 28/01 i 41/01
- ❖ Ustavni zakon o suradnji Republike Hrvatske sa Međunarodnim kaznenim sudom, Narodne novine br. 32/96
- ❖ Werle, G.: Principles of International Criminal Law, Asser Press, Hague, 2005. godina
- ❖ Western Encording, 29. srpnja 1999. godine.
- ❖ www.aaps.leg.wa.gov/rcw
- ❖ www.legislationline.org- Criminal code of Macedonia
- ❖ www.legislationline.org- Criminal code of Moldova
- ❖ www.russian-criminal-code.com
- ❖ Zakon o kaznenom postupku, Narodne novine 97/110.
- ❖ Zakon o obrani od 25. ožujka 2002. godine, NN 33/02
- ❖ Zakon o potvrđivanju Rimskog statuta Međunarodnog kaznenog suda, Narodne novine, Međunarodni ugovori, broj 5/01
- ❖ Zakon o potvrđivanju Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju između Republike Hrvatske i Europskih zajednica i njihovih država članica, Narodne novine, Međunarodni ugovori, broj 14/01
- ❖ Zapovjedna odgovornost, Hrvatski helsinški odbor, Zagreb, 2003. godina
- ❖ Zappala, S.: Human Rights in International Proceedings, Oxford, 2005.godina
- ❖ Zlatarić, B.: Međunarodno krivično pravo, Informator (1979.), Zagreb

POPIS PRILOGA

NAPOMENA: PRILOZI KOJI SU OVDJE POPISANI, A NALAZE SE NA CD-U
PRIBAVLJENI SU SA:
INTERNETSKE STRANICE MEĐUNARODNOG KAZNENOG SUDA ZA
BIVŠU JUGOSLAVIJU, OD DRŽAVNOG ARHIVA U SISKU, HRVATSKOG
MEMORIJALNO- DOKUMENTACIJSKOG CENTRA DOMOVINSKOG RATA
IZ ZAGREBA, SASTAVNI SU DIO KNJIGE 'UPUTA ZA RAD
ZAPOVJEDNIŠTVA STOŽERA NA PRIJEMU, DONOŠENJU I PRENOŠENJU
ODLUKE-ZAPOVIJEDI' ILI SU PRIBAVLJENI DOBROTOM MOJIH KOLEGA

OSNOVNO O PREDMETIMA:

- Osnovni podaci o predmetu Tadić
- Osnovni podaci o predmetu Dokmanović
- Osnovni podaci o predmetu Blaškić
- Osnovni podaci o predmetu Aleksovski
- Osnovni podaci o predmetu Kordić
- Osnovni podaci o predmetu Čerkez
- Osnovni podaci o predmetu Furundžija
- Osnovni podaci o predmetu Čelebići
- Osnovni podaci o predmetu Krnojelac
- Osnovni podaci o predmetu Krstić
- Osnovni podaci o predmetu Halilović
- Osnovni podaci o predmetu Milošević
- Osnovni podaci o predmetu Nikolić
- Osnovni podaci o predmetu Martić

PRILOZI UZ POVIJESNI DIO

- Zapovijed glavara Glavnog stožera – Očevidnog odjela Ministarstva hrvatskog domobranstva od 2. svibnja 1942. godine

- Povelja 'znak vjernosti', br. 1031 (2 kom.) ustaškom poručniku Dinku Šakiću
- Propisi o primjeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ koje je JNA usvojila 1988. (Službeni vojni list br. 7, 28. travnja 1988.)

PRILOZI UZ OPĆENITO ODREĐIVANJE POJMA ZAPOVJEDNE ODGOVORNOSTI

- Dostavljanje redovitih borbenih izvještaja, upozorenje general-potpukovnika Mile Mrkšića (Glavni štab srpske vojske 'RSK') od 17. srpnja 1995. godine
- Zapovjed načelnika štaba Civilne zaštite Mirka Poznanovića od 30. srpnja 1995. godine
- Informacija potčinjenim jedinicama vojske 'RSK' od 31. srpnja 1995. godine
- Zapovjed o hitnom provođenju istrage povodom ubojstva tri građana hrvatske nacionalnosti predsjednika Kriznog štaba Svetozara Bogdanića od 30. lipnja 1992. godine

PRIMJERI PISANJA ZAPOVIJEDI

- Primjer pisanja zapovijedi za logističku potporu
- Primjer pisanja zapovijedi za inženjerijsko osiguranje obrane
- Primjer pisanja zapovijedi za inženjerijsko osiguranje napada
- Prijedlog pomoćnika za političku djelatnost u brigadi kod donošenja odluka - uloga i djelokrug rada političkog djelatnika u procesu zapovijedanja
- Primjer pisanja zapovijedi za vezu
- Primjer pisanja zapovijedi za protuzračnu obranu
- Primjer pisanja zapovijedi za obranu
- Primjer pisanja zapovijedi za napad
- Primjer pisanja zapovijedi za obavještajno osiguranje

